

ISSN: 2667-422X

SOSYAL, BEŞERİ VE İDARİ BİLİMLER DERGİSİ

JOURNAL OF SOCIAL, HUMAN AND
ADMINISTRATIVE SCIENCES

Cilt	Volume	3
Sayı	Issue	12
Yıl	Year	2020

SOSYAL, BEŞERİ ve İDARİ BİLİMLER DERGİSİ

2020, Cilt.3, Sayı.12

YAYIN KURULU

BAŞ EDITÖR

Prof. Dr. Yüksel ÖZTÜRK

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi,

Turizm Fakültesi Gölbaşı Yerleşkesi, Ankara.

editor@sobibder.org

editor.sobibder@gmail.com

Telefon: +90 312 485 14 60/103

EDİTÖRLER KURULU

Atatürk İlke ve Cum. Tar.: Dr. Öğr. Üye. Mustafa EĞİLMEZ, Kastamonu Üni, megilmez@kastamonu.edu.tr

Coğrafya: Doç. Dr. Mehmet Fatih DÖKER, Sakarya Üniversitesi, fdoker@sakarya.edu.tr

Çalışma Ekonomisi: Doç. Dr. Seda TEKELİ, Anadolu Üniversitesi, sakyalcin@anadolu.edu.tr

Çocuk Gelişimi: Prof. Dr. Arzu YÜKSELEN, İstanbul Medipol Üniver., ayukselen@medipol.edu.tr

Dilbilimi ve Edebiyat: Prof. Dr. İhsan KALENDER, Gazi Üniversitesi, kihsan@gazi.edu.tr

Ekonomi: Dr. Öğr. Üyesi Atilla AYDIN, İstanbul Rumeli Üniversitesi, atilla.aydin@rumeli.edu.tr

Felsefe: Prof. Dr. Hatice Nur ERKİZAN, Muğla Sıktı Koçman Üniversitesi, nerkizan@mu.edu.tr

İşletme Yönetimi: Dr. Öğr. Üyesi Menekşe ÖZTOPRAK, Başkent Üniver., tarhan@baskent.edu.tr

Maliye: Prof. Dr. Ali ÇELİKKAYA, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, acelikka@ogu.edu.tr

Muhasebe: Prof. Dr. Seyhan ÇİL, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, seyhan.cil@hbv.edu.tr

Pazarlama: Prof. Dr. Kurtuluş KARAMUSTAFA, Erciyes Üniversitesi, karamustafa@erciyes.edu.tr

Siyasi Tarih: Dr. Öğr. Üyesi Onur ŞEN, Mersin Üniversitesi, onursen@mersin.edu.tr

Sosyoloji: Doç. Dr. Suna TEKEL, İnönü Üniversitesi, suna.tekel@inonu.edu.tr

Turizm ve Otel İşletmeciliği: Doç. Dr. Ayşe Nevin SERT, Selçuk Üni., nevinsert@gmail.com

Uluslararası İlişkiler: Doç. Dr. Serkan NAKTİYOK, Atatürk Üniversitesi, snaktiyok@atauni.edu.tr

Yakın Çağ Tarihi: Prof. Dr. Ahmet GÜNDÜZ, Gaziantep Üniversitesi, agunduz@gantep.edu.tr

Yönetim Bilişim Sistemleri: Doç. Dr. Ersin KARAMAN, Atatürk Üniver., ersinkaraman@atauni.edu.tr

HAKEM KURULU

- Prof. Dr. Ahmet TAYFUN, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Ankara.
- Prof. Dr. Ali ÇELİKKAYA, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Eskişehir.
- Prof. Dr. Alptekin SÖKMEN, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Ankara.
- Prof. Dr. Arzu KILIÇLAR, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Ankara.
- Prof. Dr. Arzu YÜKSELEN, İstanbul Medipol Üniversitesi, İstanbul.
- Prof. Dr. Cemalettin AKTEPE, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Ankara.
- Prof. Dr. Güler SAĞLAM ARI, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Ankara.
- Prof. Dr. Hatice Nur ERKİZAN, Muğla Sıktı Koçman Üniversitesi, Muğla
- Prof. Dr. İhsan Kalender, Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Prof. Dr. Kurtuluş KARAMUSTAFA, Erciyes Üniversitesi, Kayseri.
- Prof. Dr. Mithat ÜNER, Atılım Üniversitesi, Ankara.
- Prof. Dr. Seyhan ÇİL, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Ankara.
- Prof. Dr. Zeynep ASLAN, Adnan Menderes Üniversitesi, Aydın.
- Doç. Dr. Ayşe Nevin SERT, Selçuk Üniversitesi, Konya.
- Doç. Dr. Ersin KARAMAN, Atatürk Üniversitesi, Erzurum.
- Doç. Dr. Mehmet Fatih DÖKER, Sakarya Üniversitesi, Sakarya.
- Doç. Dr. Seda TEKELİ, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir.
- Doç. Dr. Serkan NAKTİYOK, Atatürk Üniversitesi, Erzurum.
- Doç. Dr. Suna TEKEL, İnönü Üniversitesi, Malatya.
- Doç. Dr. Evren GÜÇER, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Ankara.
- Doç. Dr. Kadri Gökhan YILMAZ, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Ankara.
- Doç. Dr. Lütü BUYRUK, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Nevşehir.
- Doç. Dr. Mehmet BAŞ, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Ankara.
- Doç. Dr. Metehan TOLON, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Ankara.
- Doç. Dr. Nuray TOSUNOĞLU, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Ankara.
- Doç. Dr. Saadet Pınar TEMİZKAN, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Eskişehir.
- Doç. Dr. Selma KALYONCUOĞLU, Ankara HBV Üniversitesi, Ankara.
- Doç. Dr. Yaşar KAYA, İnönü Üniversitesi, Malatya
- Dr. Öğr. Üyesi Ali Turan BAYRAM, Sinop Üniversitesi, Sinop.

Dr. Öğr. Üyesi Atilla AYDIN, İstanbul Rumeli Üniversitesi, İstanbul.
Dr. Öğr. Üyesi Ayşe ATAR, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Samsun.
Dr. Öğr. Üyesi Filiz Özlem ÇETİNKAYA, Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi, Kırşehir.
Dr. Öğr. Üyesi Gül ERKOL BAYRAM, Sinop Üniversitesi, Sinop.
Dr. Öğr. Üyesi Menekşe Öztoprak, Başkent Üniversitesi, Ankara.
Dr. Öğr. Üyesi Mustafa SOLMAZ, İnönü Üniversitesi, Malatya,
Dr. Öğr. Üyesi Onur ŞEN, Mersin Üniversitesi, Mersin.
Dr. Öğr. Üyesi Seda ÖZDEMİR AKGÜL, Selçuk Üniversitesi, Konya.
Dr. Öğr. Üyesi Zeki YÜKSEKBİLGİLİ, Nişantaşı Üniversitesi, İstanbul.

BU SAYIDA HAKEMLİK YAPANLAR

Prof. Dr. Mehmet DURKAYA, Giresun Üniversitesi.
Prof. Dr. Sibel TURAN, Trakya Üniversitesi.
Prof. Dr. Yüksel ÖZTÜRK, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi.
Doç. Dr. Hakan KOÇ, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi.
Doç. Dr. Melahat DEMİRBİLEK, Ankara Üniversitesi.
Dr. Öğr. Üyesi Rumeysa AKGÜN, Kırıkkale Üniversitesi.
Dr. Öğr. Üyesi Serap YOLCU YAVUZ, Trakya Üniversitesi.
Dr. Ceyhun AKYOL, Artvin Çoruh Üniversitesi.
Dr. Koray GENÇ, Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi.

ODAK VE KAPSAM

Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler Dergisi'nin yayın odağında;
Sosyal Bilimler alanındaki profesyonellere akademik katkı sağlayan, sektörel uygulamalara katkı sağlayan teorik ve uygulama arasında köprü olan, Sosyal Bilimler alanlarında ulusal ve uluslararası karşılaştırmaları inceleyen eserler yer almaktadır.

Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler Dergisi'nin yayın kapsamında;
Arkeoloji, Atatürk İlke ve Cumhuriyet Tarihi, Avrupa Birliği, Bankacılık ve Sigortacılık, Batı Sanatı ve Çağdaş Sanat, Beşiri ve İktisadi Coğrafya, Bilgi ve Belge Yönetimi, Bölgesel Çalışmalar, Çağdaş Dünya Tarihi, Çocuk Gelişimi, Dilbilimi, Ekonometri, Erken Hristiyan ve Bizans Sanatları, Eskiçağ Tarihi, Felsefe, Finans, Fiziki Antropoloji ve Paleoantropoloji, Fiziki Coğrafya, Gazetecilik ve Medya Çalışmaları, Gelişim Psikolojisi, Genel Türk Tarihi, Görsel İletişim Tasarımı, Halkla İlişkiler, İktisadi Düşünce, İktisat Tarihi, İletişim Çalışmaları, Kamu Yönetimi, Makro İktisat, Maliye, Mikro İktisat, Muhasebe, Nicel Karar Yöntemleri, Organizasyon, Ortaçağ Tarihi, Osmanlı Kurumları ve Medeniyeti, Öğrenme-Bilişsel-Biyo-Deneysel Psikoloji, Pazarlama, Reklamcılık, Sanat Tarihi, Sinema, Siyasi Düşünceler, Siyasal Hayat ve Kurumlar, Siyaset Bilimi, Siyasi Tarih, Sosyal Hizmet, Sosyal Politika, Sosyal Psikoloji, Sosyal ve Kültürel Antropoloji, Sosyoloji, Turizm, Türk İslam Sanatı, Uluslararası İktisat, Uluslararası İlişkiler, Uluslararası Ticaret, Uygulamalı Psikoloji, Üretim ve Operasyon Yönetimi, Yakınçağ Tarihi, Yeniçağ Tarihi, Yerel Yönetimler, Kent ve Çevre Politikaları, Yönetim Bilişim Sistemleri, Yönetim ve Strateji, Yükseköğretim Çalışmaları yer almaktadır.

YAYIN SIKLIĞI

Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler Dergisi elektronik ortamda yayın yapan hakemli bir dergidir. Aylık yayın yapan dergide yılda 12 sayı yayınlanmaktadır.

YAYIN DİLİ

Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler Dergisi Türkçe olarak yayın yapmaktadır. Ancak her bir makalede İngilizce başlık, abstract ve keywords bulunmalıdır.

INDEX

DRJI | Directory of Research Journals Indexing

RI-ROOTINDEXING

ReseachBib – Academic Resource Index

ROAD | ROAD, The Directory of Open Access Scholarly Resources

ISI | International Scientific Indexing

Eurasian Scientific Journal Index

ICI Index Copernicus International

General Impact Factor

CiteFactor

Asos Index

Scientific Indexing Services

EuroPub Database

SOSYAL, BEŞERİ ve İDARİ BİLİMLER DERGİSİ

2020, Cilt.3, Sayı.12

İÇİNDEKİLER/CONTENTS

Araştırma Makalesi

Otel Çalışanı ve Misafirinin Covid 19 Pandemi Kurallarına Uyumu: Antalya ve Muğla Karşılaştırması

(Hotel Employee and Guest Compliance with Covid 19 Pandemic Rules: Comparison of Antalya and Muğla)

Orhan BATMAN, İsmail BİLGİÇLİ ve Recep YILDIRGAN

ss.935-955.

Araştırma Makalesi

Kamu ve Sivil Toplumda Çalışan Sosyal Hizmet Uzmanlarının Sosyal Adalet Savunuculuğu Düzeylerinin Karşılaştırılması

(Comparison of Social Justice Advocacy Levels of Social Workers Working in Public Institutions and Non-Governmental Organizations)

Rumeysa BOZDEMİR ve Esra KILIÇ CEYHAN

ss.956-970.

Araştırma Makalesi

TV Yemek Programlarının Popüler Kültür Algısı ve Gençlerin Eğitim-Meslek Seçimlerine Etkileri

(Popular Culture Perception of TV Food Programs and Their Impact on Young People's Education-Profession Choices)

Tuba ALDEMİR, Merve IŞKIN ve Ümit ŞENGEL

ss.971-986.

Araştırma Makalesi

Türkiye'de Kamu Harcamaları ve İşsizlik Arasındaki Nedensellik İlişkisi

(Causality Between Public Expenditure and Unemployment in Turkey)

Nedim DİKMEN ve Ömer ÇAKIR

ss.987-1009.

Kavramsal Makale

Suriye Krizinin Türkiye-İran İlişkilerine Etkileri

(Impacts of The Syrian Crisis on Turkey-Iran Relations)

Semih NARGÜL

ss.1010-1026.

ARAŞTIRMA MAKALESİ

Otel Çalışanı ve Misafirinin Covid 19 Pandemi Kurallarına Uyumu: Antalya ve Muğla Karşılaştırması

Prof. Dr. Orhan BATMAN, Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi, Turizm Fakültesi, Sakarya, e-posta: obatman@subu.edu.tr

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7186-7064>

Dr. Öğr. Üyesi İsmail BİLGİÇLİ, Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi, Karasu Meslek Yüksekokulu, Sakarya, e-posta: bilgicli@subu.edu.tr

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1697-032X>

Öğr. Gör. Dr. Recep YILDIRGAN, Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi, Sapanca Turizm Meslek Yüksekokulu, Sakarya, e-posta: recepy@subu.edu.tr

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9887-3883>

Öz

Bu çalışma, Covid-19 salgını sürecinde otel işletmelerinde alınan önlemlerin ve uygulanan kuralların misafirler ve çalışanlar tarafından uyumlarını araştırmak amacıyla gerçekleştirilmiştir. Pandemi sürecinde sağlıklı turizm kriterleri doğrultusunda gerekli önlemleri alıp, buna uygun standartları belirleyen otel işletmeleri uzun bir serinin ardından yeniden misafir kabul etmeye başlamıştır. Bu çalışmanın saha araştırmaları Antalya ve Muğla'da faaliyet gösteren beş yıldızlı 2 otel işletmesinde yapılmıştır. Haziran-Ağustos 2020 tarihlerinde araştırmacılar tarafından bizzat konaklama yapılan bu işletmelerde gözlem, katılımcı gözlem ve görüşme yöntemlerine dayalı veri toplama işlemleri gerçekleştirilmiştir. Elde edilen veriler betimsel analize tabi tutulmuştur. Bu doğrultuda her iki otelden 7'şer departmana yöneticisi ile derinlemesine görüşmeler yapılarak konu iki yönlü olarak analiz edilmiştir. Elde edilen bulgulara göre, Antalya ve Muğla'daki otel işletmelerinde personelin alınan pandemi kurallarına uyumu yüksek düzeydedir. Ancak misafirlerin bu kurallara uyumu incelendiğinde, Antalya'da son derece düşük bir uyum söz konusu iken, Muğla'da çok daha yüksek bir uyum dikkat çekmektedir.

Anahtar Kelimeler: Pandemi, Covid-19, Otel İşletmeleri, Sağlıklı Turizm.

Makale Gönderme Tarihi: 13.08.2020

Makale Kabul Tarihi: 02.12.2020

Önerilen Atıf:

Batman, O., Bilgiçli, İ. ve Yıldırğan, R. (2020). Otel Çalışanı ve Misafirinin Covid 19 Pandemi Kurallarına Uyumu: Antalya ve Muğla Karşılaştırması, *Sosyal, Beşerî ve İdari Bilimler Dergisi*, 3(12): 935-955.

© 2020 Sosyal, Beşerî ve İdari Bilimler Dergisi.

**Journal of Social, Humanities and
Administrative Sciences**

2020, 3(12): 935-955. DOI:10.26677/TR1010.2020.621

ISSN: 2667-422X Dergi web sayfası: www.sobibder.org

RESEARCH PAPER

**Hotel Employee and Guest Compliance with Covid 19 Pandemic Rules:
Comparison of Antalya and Muğla**

Prof. Dr. Orhan BATMAN, Sakarya University of Applied Sciences, Faculty of Tourism, Sakarya,
e-mail: obatman@subu.edu.tr

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7186-7064>

Assistant Prof. Dr. İsmail BİLGİÇLİ, Sakarya University of Applied Sciences, Karasu
Vocational School, Sakarya, e-mail: bilgicli@subu.edu.tr

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1697-032X>

Dr. Recep YILDIRGAN, Sakarya University of Applied Sciences, Sapanca Turizm
Vocational School, Sakarya, e-mail: recepy@subu.edu.tr

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9887-3883>

Abstract

This study was carried out in order to investigate the compliance of the measures taken and the rules applied in hotel enterprises during the covid-19 outbreak by guests and employees. Hotel businesses that took the necessary measures in line with the Healthy Tourism criteria during the pandemic process and set the appropriate standards have started to accept guests again after a long series. Field studies of this study were conducted in two five-star hotel enterprises operating in Antalya and Muğla. Data collection based on observation, participant observation and interview methods were carried out in these establishments where the researchers personally accommodated between June-August 2020. The obtained data were subjected to descriptive analysis. In this direction, in-depth interviews were made with 7 department managers from both hotels and the issue was analyzed in two directions. According to the findings obtained, the compliance of the personnel with the pandemic rules taken in hotel enterprises in Antalya and Muğla is at a high level. However, when the compliance of the guests with these rules is examined, while there is an extremely low compliance in Antalya, a much higher harmony draws attention in Muğla.

Keywords: Covid-19, Coronavirus, Tourism, Yacht Tourism.

Received: 13.08.2020

Accepted: 02.12.2020

Suggested Citation:

Batman, O., Bilgiçli, İ. and Yıldırğan, R. (2020). Hotel Employee and Guest Compliance with Covid 19 Pandemic Rules: Comparison of Antalya and Muğla, *Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences*, 3(12): 935-955.

© 2020 Sosyal, Beşerî ve İdari Bilimler Dergisi.

GİRİŞ

Dünya genelini etkisi altına alan Covid-19 salgınının olumsuz yansımalarının en fazla görülmekte olduğu sektörlerin başında konaklama sektörü gelmektedir. Seyahat ve uçuş yasakları, karantina uygulamaları, sokağa çıkma kısıtlamaları, ülkelerin sınırlarını dış dünyaya kapatmaları gibi önlemlerin yanında, insanların pandemiye ilişkin kaygıları, turizmde hem arz hem de talep yönlü düşüşler yaşanmasına neden olmuştur (Işın, 2020). Turizm endüstrisinin en önemli ayaklarından biri olan konaklama sektörü bu süreçte ciddi sorunlarla karşı karşıya kalmıştır. Gerek faaliyetlerini sürdürebilmek gerek istihdamın sürekliliğini sağlayabilmek ve çalışanlarının iş güvenliğini ve sağlığını koruyabilmek ve gerekse misafirlerinin güvenli ve sağlıklı bir ortamda konaklama yapabilmelerini sağlamak noktasında otel işletmelerinin yoğunlaşması gereken birçok sorun olduğu bilinmektedir. Akademik yazında da henüz çok yeni olan bu problem, pek çok araştırmanın güncel konusunu oluşturmaktadır.

Bu araştırmada ise Sağlıklı Turizm Sertifikasyonu doğrultusunda geliştirilen kriterleri uygulayan otel işletmelerinde alınan önlem ve kurallara misafirlerin ve çalışanların uyum ve tutumları araştırılmıştır. Bu doğrultuda araştırma, Antalya ve Muğla bölgelerinde seçilmiş iki ayrı otel işletmesinde farklı tarihlerde konaklayan misafirlerin ve çalışanların pandemi önlemleri kapsamında uyguladıkları kurallara uyumunu kıyaslayacak şekilde tasarlanmıştır. Öncelikle, alan yazın bakımından henüz yeni olan bu konu, literatürde detaylı olarak taranmış, araştırmanın kapsamı ve içeriği bu doğrultuda şekillendirilmiştir.

KORONAVİRÜS (COVID-19)

Çin'in Hubei eyaleti Wuhan kentinde 2019 yılı Aralık ayında yeni bir koronavirüsün neden olduğu salgın bir hastalık oluşmuştur (Zheng Ying vd., 2020: 259). Şiddetli akut solunum sendromu olarak adlandırılan koronavirüs 2 salgın haline dönüşerek, Çin'e yayılmaya başlamıştır. Dünya Sağlık Örgütü (WHO) koronavirüs nedeniyle oluşan bu hastalığı resmi olarak Coronavirus hastalığı (Covid-19) olarak isimlendirmiştir (Zi Yue Zu vd., 2020: 3).

Coronavirus'ler (CoV), soğuk algınlığından Orta Doğu Solunum Sendromu (MERS-CoV) ve Ağır Akut Solunum Sendromu (Severe Acute Respiratory Syndrome, SARS-CoV) gibi daha ciddi hastalıklara kadar çeşitli hastalıklara neden olan büyük bir virüs ailesidir. Yeni koronavirüs, daha önce insanlarda tanımlanmamıştır. Bu yeni virüs, soğuk algınlığı, SARS ve MERS gibi virüsleri de içeren bir virüs ailesi olan koronavirüs olup geçici olarak "2019-nCoV." olarak adlandırılmıştır. 12 Şubat 2020 itibarıyla COVID-19 olarak güncellenmiştir. Coronavirus'lar zoonotik olup, hayvanlardan bulaşarak insanlarda hastalık yapabilir. Detaylı araştırmalar sonucunda, SARS-CoV'un misk kedilerinden, MERS-CoV'un ise tek hörgüçlü develerden insanlara bulaştığı ortaya çıkmıştır (Acar, 2020: 9).

Koronavirüs (Covid-19) salgına neden olan küresel bir salgın hastalıktır. Nisan ayının sonlarında dünya genelinde 185 ülkede hastalar enfekte olmuş ve 210.000'den fazla insanın ölümü ile sonuçlanmıştır. Vaka sayısı ise üç milyonu aşmış durumdadır. Covid-19 salgını Çin'e başlamıştır, ancak Çin dışındaki ülkelere hızla ulaşarak Mart ayının ortalarında Çin'deki vaka ve ölüm sayılarının üstüne katlanarak çıkmıştır (Clerkin vd., 2020: 1648). Aralık ayında Çin'de oluşan salgın ile ilgili olarak virüsün tanımlanması ve izolasyonunun sonrasında (2019-NCOV)2 adı verilmiştir. Daha sonra resmi olarak şiddetli akut sendromu olarak adlandırılmıştır. Dünya sağlık örgütü tarafından solunum sendromu coronavirus2 olarak isimlendirilen hastalık 2020 yılı Ocak ayında SARS-COV-2 olduğu ve halk sağlığı açısından acil durum ilan edilmesine neden olmuştur (Zheng Ying vd., 2020: 259).

2020 yılı Mart-Nisan-Mayıs gibi yaklaşık üç ay içerisinde vaka sayılarındaki hızlı ve önlenemez yükseliş koronavirüsü dünyanın tamamını tehdit eden salgın hastalık pozisyonuna getirmiştir (Karaoğlu, 2020: 55). Dünya genelinde 2020 yılı Mart ayında etkili olan, önceleri “Epidemi” daha sonra ise dünya geneline seyahatler ile hızlı bir şekilde yayılmasıyla “Pandemi” olarak ilan edilen bir hastalıktır (Cucinotta ve Vanelli, 2020: 157).

Koronavirüs (Covid-19) salgınına ilişkin dünya genelinde ülkelerin yayınladığı durum raporları virüsün küresel olarak açtığı tahribatın seviyesini göstermektedir. Tüm dünya halklarının sağlığını tehdit eden bu salgına karşı dünya sağlık örgütü talimatlar yayınlayarak kırmızı alarmı geçilmesini sağlamıştır. Koronavirüs (Covid-19) ile ilgili yakın tarihli bilimsel çalışmalarda belirtilen en temel nokta taşıyıcı insanların yaptıkları seyahatlerin virüsün yayılmasında etkili olduğudur (Wilson ve Chen, 2020: 2). Dünya genelinde yüksek vaka ve ölüm sayılarına rağmen Türkiye vaka ve ölüm sayıları ile oranları açısından iyi durumda olan ülkeler arasında görülmektedir (Kutlu, 2020: 341). Koronavirüs (Covid-19) ile ilgili bilim insanları yoğun bir şekilde yayınlar yapmaya başlamışlardır. Bu çalışmalarda;

Ahmad vd., (2020) çalışmalarında Çin’de oluşan ve dünyayı hızlı bir şekilde saran virüs ile ilgili istatistiki bilgiler vererek, Çin’e yakın olan komşu ülkelerin (Pakistan, Hindistan vb.) coğrafi dezavantajlarının olduğu, Çin ile ticari ilişkilerin yüksek risk oluşturduğunu belirtmişlerdir. Bogoch vd., (2020) tarafından yapılan çalışmada virüsün etki alanının genişlemesinin oluşturabileceği muhtemel sorunlar değerlendirilmiştir. Du vd., (2020) tarafından yapılan çalışmada koronavirüsün ilk oluşum aylarında ortaya çıktığı Wuhan’dan Çin’in 369 şehrine yayılma olasılığını tahmin etmek üzerine değerlendirmelerde bulunmuşlardır.

Chiodini (2020) çalışmasında dünya sağlık örgütünün koronavirüs ile ilgili yaptığı tanımlar ve muhtemel korunma yöntemleri hakkında bilgiler sunulmakta, dünya genelinde ülkeler arası yapılabilecek iş birliklerinin önemi belirtilmektedir. Columbus vd., (2020) çalışmalarında 2020 yılının Şubat ayına kadar olan sürede koronavirüsün dünyada yayılabileceği alanlar ve küresel olarak oluşturduğu tehditler vurgulanmaktadır. Mahase (2020) çalışmasında dünya sağlık örgütü ve dünya turizm örgütüne ait resmi web sitelerinde yayınlanan raporlar ve yayınlar incelenmiştir. Çalışmada koronavirüsün ortaya çıktığı andan itibaren dünya genelinde sağlık malzemelerinin (maske, eldiven vb.) talebinin arttığı, talebe bağlı olarak fiyatlarında ciddi artışlar gösterdiği belirtilmektedir.

Quilty vd., (2020) tarafından yapılan çalışmada ülke içinde ve ülkelerarası havaalanlarında giriş ve çıkışlarda koronavirüsün kontrol altına alınabilmesinde termal kamera taramalarının son derece önemli olduğu belirtilmesine rağmen, koronavirüs bulaşmış yolcuların %46’sının (%95 güven aralığı ile 36-58 yaş arası yapılan çalışma) tespit edilemeyeceği belirtilmektedir. Rodriguez vd., (2020) çalışmalarında Brezilya’nın tarihi geçmişinde birçok salgın hastalıkla uğraşmak zorunda kaldığını, ülkede onaylanan ilk koronavirüs vakasının 640 milyon nüfusa yaklaşan diğer Latin Amerika ülkelerine uyarı niteliğinde değerlendirilmesi gerektiği belirtilmektedir.

KORONAVİRÜS COVID-19 ve TURİZM İLİŞKİSİ

Koronavirüs (Covid-19) salgını sonrasında dünyada yaşanan gelişmeler doğrultusunda, uzmanların önemli bir kısmı dünyanın değişeceğini, “yeni bir dünya” veya “farklı bir şey” oluşacağı gibi ifadeler kullanarak endüstri alanları ile ilgili farklı yorumlar yapmışlardır (Budak ve Korkmaz, 2020: 75). Uluslararası bir çalışma alanı olan turizm endüstrisinin “yeni bir dünya” veya “farklı bir şey” gibi oluşumlardan etkilenmeden varlığını sürdürmesi mümkün değildir. Turizm endüstrisinde insandan insana etkileşimin çok yüksek olması, emek-yoğun istihdamın yaygın olması bilinen bir gerçektir. Bunun yanında böylesi bir salgın sürecinde insan

hareketlerinin kısıtlanması ve seyahatlerin engellenmesi nedeniyle turizm endüstrisi yaşanan bu süreçten en fazla etkilenen alanların başında gelmiştir.

Turizm faaliyetlerinin yön değiştirmesine neden olan önemli bir diğer kriz unsuru ise salgın hastalıklarıdır (Kiper vd., 2020: 2). Destinasyonlarda salgın gibi nedenlerden güvenlik eksikliğinin oluşması özellikle tercih edilme ile ilgili endişeleri ortaya çıkarmaktadır (Avraham, 2016: 42). Küresel turizm hareketlerinin azalması, turizm gelirlerinde azalmaya ve ekonomik kayıplara neden olmaktadır. Salgın nedeniyle küresel seyahat hareketlerinin %80 oranında azalması turizm ekonomisini etkilemiştir (Erol, 2020: 220).

Koronavirüs sürecinde ve sonrasında en çok etkilenen endüstrilerden olan turizm, istihdam kayıpları yaşayarak, turizm işletmelerinin zor şartlarda açılmaya gayret göstereceği bir ortamda yaşamlarını sürdürmeye çalışmaktadırlar. Koronavirüsün yol açtığı salgın ortamında İspanya, Fransa ve İtalya gibi turizmde öne çıkan ülkelerin, müdahale ve tedbir noktasında geç kalmaları, yavaş ve etkisiz müdahalelerde bulunmaları salgının daha da yayılmasında etkili olmuşlardır. Küresel olarak yaşanan bu süreç ve sorun küresel etkiler göstermektedir (Çobanoğlu, 2020: 42).

Salgın sürecinde ulaşım getirilen seyahat kısıtlamalarının kaldırılması ulaştırma işletmelerinde iktisadi açıdan kısmi bir hareketlilik yaratsa da beklentileri karşılayacak yeterliliğe ulaşamayacaktır (Günay vd., 2020: 28). Koronavirüs salgını bireysel yaşantıları kısıtlayarak dünya genelinde ekonomik krizi tetikleyici bir gelişme yaratmıştır. Covid-19'un turizm açısından tespit edilebilir somut etkilerinin olmasının yanında turizm işletmelerini, çalışanlarını ve turizmden beklentisi olan tüm destinasyonları olumsuz etkilemiştir (Bahar ve İlal, 2020: 129).

Dünyada ülkelerin salgına karşı uyguladıkları tedbirlerden giriş-çıkış yasaklamaları, karantina tedbirleri, kalabalık katılımlı organizasyonların iptal edilmesi ve seyahatlerin kısıtlanması turizm endüstrisini ve ilgili tüm bileşenlerini doğrudan etkilemiştir (Strielkowski, 2020: 1; Acar, 2020: 7). Salgından korunmanın en etkili ve kesin yolu, insanlar arasında mesafenin korunmasıdır. Mesafe korumanın etkisinin uygulanmasında turizm işletmelerinin olduğu kadar yerli ve yabancı turistlerinde tedbirlere riayet etmeleri önemlidir. Turizm endüstrisinde faaliyet gösteren konaklama, yiyecek-icecek, ulaştırma ve diğer turizm işletmelerinin dikkat edeceği ve uygulayacağı adımlar ve önlemlerin yanında müşterilerinde salgın tedbirlerine uyması ve özen göstermesi gereklidir. Alınan önlemlerin temel amacı sağlığın güvence altına alınmasıdır (Atay, 2020: 170).

Turizmden ekonomik olarak fayda sağlayan ülkelerden en önemlilerinden olan ülkelerden birisi Türkiye'dir. Tüm dünyanın etkilendiği bir salgından global ticaret düzeninde Türkiye'nin etkilenmemesi mümkün değildir. Türkiye için turist sayısının turizm gelirleri dikkate alınarak hesaplandığında turist sayısında %10'luk bir azalma turizm gelirlerine de %10 yansıyabilmektedir (Demir, 2020: 15). Literatürde incelenen çalışmaların ortak noktası salgın hastalıkların özellikle hizmet üretimi gerçekleştiren tüm ülkeler ve özellikle turizm işletmelerini etkilemiştir.

YÖNTEM

Araştırma nitel olarak tasarlanmıştır. Veri toplama yönteminde gözlem, katılımcı gözlem ve derinlemesine görüşme teknikleri birlikte kullanılmıştır. Katılımcı gözlem tekniğinde araştırmacı, çalıştığı konuya ilişkin kültür ya da alt kültürlerin içine girmeye ve bir parçası olmaya çalışır (Yıldırım ve Şimşek, 2013: 201). Bu araştırmayı yürüten yazarlar tıpkı bir turist gibi diğer misafirlerle aynı ortamda konaklama yapmış, aynı fiziksel ortamlarda bulunarak onlarla aynı ürün ve hizmetleri kullanmıştır. Öte yandan, işletme yöneticileri ile görüşmeler yapılarak,

onların konu hakkındaki düşünceleri saptanmaya çalışılmıştır. Burada yarı yapılandırılmış görüşme tekniği tercih edilmiştir. Bu veri toplama tekniğinde önceden detaylı bir şekilde oluşturulmuş ve belli bir akışa göre sıraya konmuş açık uçlu sorular sorulmaktadır (Patton, 1987: 112).

Antalya'daki saha araştırması 06.07.2020 – 09.07.2020 tarihleri arasında 5 yıldızlı bir otelde, Muğla'daki saha araştırması 29.07.2020 – 05.08.2020 tarihleri arasında 5 yıldızlı bir otelde araştırmacılar tarafından konaklama yapılarak veriler toplanmıştır. Antalya'daki otelde 4 gün boyunca, Muğla'daki otelde 8 gün boyunca oteldeki tıpkı bir misafir gibi tüm ürün ve hizmetler kullanılarak gözlemler yapılmıştır. Ayrıca her iki otelin çeşitli departmanlarında yönetici olarak görev yapan 7'şer kişi ile derinlemesine görüşmeler yapılmıştır.

Gözlemlere İlişkin Bulguları

Araştırma kapsamında öncelikle nitel veri toplama yöntemlerinden biri olan gözlem metodu ile veri toplanmıştır. Burada özellikle katılımcı gözlem tekniği tercih edilmiş olup, araştırmacılar tarafından birincisi bizzat Antalya bölgesindeki konaklama işletmesinde 4 gün konaklayarak misafirler ile aynı ortamda bulunmuş ve detaylı gözlem yapma olanağı sağlamıştır. Bu bağlamda 06-09 Temmuz 2020 tarihleri arasında Antalya bölgesinde bulunan beş yıldız bir otelde veriler elde edilmiştir. İkinci araştırmacı 29 Temmuz ve 5 Ağustos tarihleri arasında Muğla bölgesinde bulunan beş yıldızlı bir otelde 8 gün boyunca konaklayarak müşteriler ile aynı hizmetten yararlanmış ve gözlem yapma olanağına sahip olmuştur. Elde edilen bilgiler ışığında aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır.

Konaklama İşletmelerinin Tanıtımı

Araştırma alanı olarak kullanılan ilk otel işletmesi, Antalya bölgesinde yer alan, ultra her şey dâhil hizmet veren, 549 odalı 5 yıldız bir işletmedir. Covid-19 salgını sonrası birçok işletme gibi faaliyetlerine ara vermek zorunda kalan işletme, daha sonra Sağlıklı Turizm Sertifikası alarak, 15 Haziran 2020 tarihinde kapılarını misafirlerine yeniden açmıştır. Toplam 135 kriterden oluşan Sağlıklı Turizm Sertifikasyonu otelin tüm fiziksel birimlerinde uyulması gereken pek çok kuralları içermektedir. Ayda iki kez uluslararası bir denetim firması tarafından denetlenen işletme, bu kuralları hem otelin tüm alanlarında, hem de çalışanlar ve misafirler nezdinde takip etmektedir. Otelde gözlem yapılan 4 gün süresince ortalama doluluk; birinci gün 700, ikinci gün 729, üçüncü gün 760 ve dördüncü gün 760 kişi olarak gerçekleşmiştir. Covid-19 sürecinde otellerin yarı kapasite çalışma zorunluluğu dikkate alınırsa bu doluluk düzeyleri makul olarak değerlendirilebilir. İşletme, aldığı tedbirler kapsamında bu süreçte, spa, fitness center ve mini club birimlerini kapalı tutmayı tercih etmiştir.

Araştırma kapsamında yer alan ikinci otel işletmesi Muğla bölgesinde bulunan ve her şey dâhil hizmet veren, 500 odalı beş yıldızlı bir işletmedir. Koronavirüs salgınının dünya genelinde ve Türkiye'de etkilediği hizmet sektörlerinde faaliyet gösteren işletmelerden birisi olmuş ve faaliyetlerine ara vermiş ve müşteri kabulü yapmamıştır. Covid-19 sürecinin ilerleyen aşamalarında salgın tedbirlerinin azaltılması ve turizm faaliyetlerine başlanabilmesi amacıyla tesislerin sağlık yeterliliklerini gösteren sağlıklı turizm sertifikası alınarak 1 Temmuz 2020 tarihinden itibaren müşteri kabulüne başlanmıştır. Uluslararası denetim firmasının ayda iki kez denetiminden geçen tesis sağlık kurallarının uygulanması ve denetlenmesinde tüm personel, yönetim ve sağlık bakanlığı ile uyumlu bir çalışma

göstermektedir. Otelin gözlem yapılan sürelerde doluluk oranları 29 Temmuz günü 250 kişi, 30 Temmuz günü 350 kişi, 31 Temmuz günü 470 kişi, 1 Ağustos günü 500 kişi, 2 Ağustos günü 525 kişi, 3 Ağustos günü 550 kişi, 4 Ağustos günü 500 kişi, olarak gerçekleşmiştir. 1 Ağustostan itibaren müşteri sayılarındaki artışın nedeni olarak İngiltere’den gelen turistlerin turizme katılımları olarak gözlemlenmiştir. Otel müşteri kapasitesi olan 1000 kişilik turist kapasitesinin yarısı ile çalışmaktadır. Doluluk oranları, tesis kapasitesi ve sahip olduğu coğrafi alan büyüklüğü (250.000 m2) dikkate alındığında salgın hastalıkla mücadelede oldukça uygun bir ortama sahip bulunduğu görülmektedir. Tesiste SPA, kuaför ve benzeri hizmetlerin gösterildiği alanlara giriş sınırlı tutulmakta ve rezervasyon sistemi ile hizmet verilmektedir. Fitness center ve mini club faaliyetleri ile diğer eğlence organizasyonlarının açık alanda yapılması için düzenlemeler yapılmış ve katılımcıların ön rezervasyon ile faaliyetlere katılımı sağlanarak sosyal mesafe düzenlemeleri yapılmıştır.

Otele Giriş

Antalya’daki işletme, otele giriş anından itibaren Sağlıklı Turizm Sertifikası gereği getirilen tüm kuralları uygulamaktadır. Güvenlik girişinde misafirlerin ateşi ölçülerek otele kabulü yapılmaktadır. Loby girişinde ise görüntülü bir ateş ölçer cihaz ile konuklar karşılanmakta, hemen orada el dezenfektanı ve maskeye ulaşım sağlanabilmektedir. Otelin tüm birimlerinde misafirlerin uyması gereken kurallar yönlendirme tabelaları ya da duvar panoları ile belirtilmiştir. Personelin başta maske kullanımı olmak üzere tüm kurallara hassasiyetle uyduğu gözlemlenmiştir. Ancak misafirlere tercih hakkı tanınmaktadır. Yani isteyen misafir maske takmakta, istemeyen takmamaktadır. Buna karşın otel yetkililerinden alınan bilgiye göre; otelin açılış tarihinden itibaren 13 bin maske dağıtılmıştır. Aynı şekilde ulaşılabilir her yerde el dezenfektanı bulundurulmaktadır. Gözlemlerimize göre misafirlerin bu el dezenfektanlarına çok ilgi göstermediği tespit edilse de yine otel yönetiminden alınan bilgiye göre dezenfektan tüketimi de oldukça yüksek boyutta gerçekleşmektedir.

Muğla’da faaliyet gösteren otel işletmesine girişte tüm misafirlerin ateşi ölçülmekte, maskesi olmayan ve maske takmak isteyen misafirler için maske verilmektedir. Tüm personelin maske taktığı ve kurallara uygun bir maske kullanımının olduğu görülmüştür. Sosyal mesafe ile ilgili uyarı levhaları, bariyerler ve yönlendiriciler otel girişinden itibaren tüm alanlarda, asansör ve katlarda otel içi genel kullanım alanlarında mevcuttur. Otelin girişinden itibaren tüm ulaşılabilir alanlarda el dezenfektanları bulunmaktadır. Misafirlere eşyalarının taşınmasında bellboyların talep etmeleri halinde yardımcı olacağı resepsiyon görevlisi tarafından belirtilmektedir. Resepsiyon görevlisi oda kartlarının dezenfekte edildiğini belirterek misafirlerin istemesi halinde tatil süresince istenildiğinde resepsiyonda dezenfekte edileceğini belirtmişlerdir. Misafirlerin personel ile iletişimini azaltmak amacıyla oluşturulan Whatsapp ve çağrı merkezi aracılığı ile müşterilerin personele bilgi aktarımı ve alımı gerçekleştirilmektedir. Otel içi ulaşımında kullanılan golf arabalarında aile dışında kişilerin kullanımında sınırlı sayıda kişi uygulaması yapılmaktadır.

Odalar

Antalya’daki otel işletmesi, katlarda ve odalarda gereken tüm önlemleri almış görülmektedir. Asansörlerde el dezenfektanı ve uyarı levhaları nizami bir şekilde yerleştirilmiştir. Aileler dışında birbirine yapancı kişilerin asansöre aynı anda 2 kişiden fazla binmemeleri konusunda uyarılar dikkat çekmektedir. Odalarda ise pandemi öncesi duruma göre bazı farklı uygulamalar söz konusudur. Çay ve kahve için plastik bardak kullanımına

geçilmiş, banyolara el dezenfektanı konulmuş, TV kumandası şeffaf kılıf içine yerleştirilmiştir. Boşalan odalar en az 12 saat pencereleri açık şekilde havalandırılmaktadır. Bunun öncesinde dezenfeksiyon ve ULV işlemleri uygulanmakta, temizliği biten odanın yastık, çarşaf ve pikeleri 12 saat boyunca odada bulundurulmamaktadır. Odalar normal rutin doğrultusunda 2 günde bir temizlenmektedir.

Muğla ilinde gözlemlenen otelin odalarında ilk göze çarpan uygulama yatak örtüleri ve minder gibi eşyaların kaldırılmış olduğudur. Kat hizmetleri görevlilerinin tümünde eldiven, maske ve önlük kullanıldığı görülmüştür. Görüşülen kat görevlisi odaların temizliği yapılırken havalandırıldığını ve misafir girmeden önce en az 12 saat boyunca boş bırakıldığını (Varsa virüslerin yaşam sürelerinin bitmesi açısından) belirtmişlerdir. Kat görevlileri oda mobilyalarının yüksek buhar ile ekstra temizlendiğini belirtmişler, havlu ve nevresim takımlarının hijyenik olarak odalara aktarımının sağlandığını belirtmişlerdir. Misafirlerin odalarında her gün temizlik istemesi durumunda resepsiyona bilgi vererek, Whatsapp veya çağrı merkezi aracılığıyla iletmeleri halinde istekleri karşılanmaktadır. Otel odalarında el dezenfektanı ve beş adetlik paketler halinde maskenin her gün odalara koyulduğu gözlemlenmiştir.

Restoran ve Barlar

Antalya'da gözlemlenen otel işletmesinde Covid-19 kapsamında alınan önlemlerin uygulanmasında en çok sıkıntı yaşanan birimler yiyecek içecek alanlarıdır. Otel işletmesi bu birimlerde tüm önlemleri almasına, açık büfe sistemini düzenlemesine, sosyal mesafe ve el dezenfeksiyonu gibi kuralları belirlemesine rağmen; misafirlerin bu kurallara çok büyük oranda uymadıkları gözlemlenmiştir. Bunda açık büfenin dizayn edilme biçiminin de büyük payı olduğu düşünülmektedir. Büfe, restoranın tam ortasına dikdörtgen biçiminde konuşlandırılmış, şeffaf paravanlarla misafirlerin yemeklere teması önlenmiş, servis sınırlı sayıdaki mutfak personeli tarafından gerçekleştirilmektedir. Yemek saatlerindeki aşırı yoğunluk, sosyal mesafe kurallarına uyulmamasını beraberinde getirmektedir. Oysa büfe, restoranın farklı bölgelerine, yemek gruplarını ayırarak yerleştirilerek, misafirlerin aşırı yoğunluğu azaltılabilir, böylece sosyal mesafe daha rahat sağlanabilir. Bunun dışında misafirler maske kullanımı ve sosyal mesafe konusunda hiçbir şekilde uyarılamamaktadır. Misafirler ise bu konuda son derece duyarsız ve özgür hareket etmektedir.

Muğla'da gözlemlenen otel işletmesinde restoran ve barlarda müşterilerin fiziksel temas ve mesafelerinde rahatlık söz konusudur. Bunun nedeni olarak tesis odalarının tam kapasite dolu olmaması gösterilebilir. Restoran girişlerinde görevli maskesiz gelenleri uyarmakta maskesiz girişin yasak olduğu belirtilerek müşterilere maske vererek restorana girmeleri sağlanmaktadır. Restoran içerisinde yiyecek-içecek alımında müşterilerin kesinlikle maske ile dolaşmaları için uyarılar yapılarak maskesiz olanların maske takmaları istenmektedir. Restoran ve barlarda masa ve sandalyeler arasında sosyal mesafe düzenlemesi ve uyarıcı işaretlemeler yeterli ve belirgin şekilde oluşturulmuştur. Kolay ulaşılabilir alanlarda el dezenfektanı ve maske kutuları bulunmakta, eğer müşteri isterse veya maskesiz geldiyse buradan maske teminini gerçekleştirilmektedir. Restoran ve barlarda misafirler self servis hizmet yerine el temasının azaltılması adına personel tarafından hizmet verilmektedir. Restoranda tuz karabiber ve şeker gibi malzemeler tek kullanımlık paketler halinde servis edilmektedir. Restoranlarda masalarda kumaş masa örtüleri ve peçetelerin kullanılmadığı görülmüştür. Çatal, kaşık ve bıçak takımları paketlenmiş şekilde masalarda bulunmaktadır. Restoranlarda müşterilerin terk ettiği masa sadece bu iş için hazır bekleyen personel tarafından temizlenip dezenfekte edilmekte ve 10-15 dakika yeni müşteri kabul edilmemesi

için masa etrafı şerit bantlarla kapatılarak sürenin geçmesi beklenmektedir. Görevliler yakınlaşma gözlemlediği zaman nazikçe uyarılarda bulunmaktadırlar. Barlarda tek kullanımlık bardakların kullanıldığı görülmüştür. Müşterilerin kendilerine ait cam bardakları ile servis talep etmeleri halinde aynı bardaklar ile servis yapılabilir. Restoran ve barlarda yerli ve yabancı misafirlerin kurallara dikkat etmede özen gösterdikleri tespit edilmiştir.

Havuz, Aquapark ve Plaj

Antalya'da çalışma yapılan otelde bu alanlar gün boyu gözleme tabi tutularak, yoğunluğun hangi saatlerde ve bölgelerde gerçekleştiği tespit edilmeye çalışılmıştır. Havuz, aquapark ve plajın kullanımı esnasında sosyal mesafeye dikkat edildiği söylenebilir. Şezlonglar sosyal mesafeye uygun biçimde yerleştirilmiş, havuz içinde insanların birbirlerine olan mesafesi kurallara uygun biçimde olduğu gözlenmiştir.

Muğla'da bulunan otel işletmesinde şezlongların sosyal mesafe kurallarına uygun düzenlendiği, düzenli olarak temizlendiği ve müşterilerin terk etmesinin ardından derhal dezenfekte edildiği gözlenmiştir. Havuzların zaman zaman görevliler tarafından su alınarak ölçümlerin yapıldığı gözlenmiştir. Otel içinde farklı yerlerde bulunan tüm havuzlarda kolay görülebilecek şekilde havuz su ölçümü kimyasal değerlerinin sonuçlarının gösterildiği bilgilendirme levhaları mevcuttur. Otelin sahip olduğu coğrafi alan büyüklüğü ile orantılı havuz alanının genişliğini kullanarak misafirlerin sosyal mesafeye uygun hizmet alması için düzenlemelerin yapıldığı görülmüştür.

Loby

Antalya'da bulunan otelin loby'sinde günün hiçbir saatinde bir yoğunlaşma gözlemlenmemiş, hatta genel anlamda boş olduğu dikkat çekmiştir.

Muğla'da bulunan otelin loby'sinde yer alan koltuk sayılarının azaltıldığı kişiler arasında sosyal mesafenin korunduğu görülmektedir. Loby'de misafirler arasında aile dışında kişilerin yakın temasının olmaması için gerekli tedbirlerin alındığı görülmektedir. Misafirler arasında temasın yakınlaşması gibi bir durum hem yerli ve hem de yabancı misafirleri açısından gözlemlenmemiştir. Görevliler yakınlaşma gözlemlediği zaman nazikçe uyarılarda bulunmaktadırlar.

Asansör Kullanımı

Antalya'da gözlem yapılan otelde asansörler, uyarılara uyularak kullanılmaktadır. Aile bireylerinin birlikte kullanımı dışında genel olarak asansörlerde yoğunluk gözlemlenmemiştir.

Muğla'da gözlem yapılan otelde asansör gibi genel kullanım alanında sadece ailelerin toplu bir şekilde asansör kullanması ve sosyal mesafe için farklı dillerde uyarı yazılarının yanında tüm asansör girişlerinde ayrıca personel görevlendirilmiş ve personel tarafından farklı dillerde uyarı yapılması sağlanmıştır.

Animasyon Aktiviteleri

Antalya’da gözlem yapılan otelde sosyal mesafeyi olumsuz etkileyecek eğlence ve aktivitelere yer verilmemektedir. Diğer bireysel spor aktiviteleri, canlı müzik gibi showlar uygulanmaktadır. Animasyon aktivitelerinin tamamı açık alanlarda gerçekleştirildiği için herhangi bir olumsuz durum gözlenmemiştir. Pandemi kuralları doğrultusunda maske kullanımı, en önemli önlemlerden biridir. Misafirlere maske takma konusunda bir zorunluluk getirilmemekle birlikte, tavsiye edilmektedir. Ancak otelde konaklayan misafirlerin hemen hemen hiçbiri maske takmamaktadır. Buna karşın personelin tamamının maske kullandığı ve kurallara tam olarak uyduğu görülmüştür. Tesisin birçok noktasında el dezenfektanı bulunmaktadır. Otel yetkililerinden alınan bilgiye göre bu dezenfektanların tüketiminin yüksek olduğu tespit edilmiştir.

Muğla’da bulunan turizm tesisinde yapılan gözlemlerde yetişkin ve çocuklara yönelik etkinliklerde belirli kapasite ve sosyal mesafe kurallarına riayet edilecek faaliyetler programda yer almaktadır. Etkinliklerin kişilerin yaklaşmasını (Köpük partileri, havuz eğlenceleri, su topu vb.) sağlamayacak eğlenceler olarak düzenlendiği görülmektedir. Ayrıca bu etkinliklere katılım için kapasiteye uygunluğu sağlama ve kontrol etme açısından ön rezervasyon yapmak gerekmektedir. Aktivitelerin tümünün açık alanda yapılacak etkinlikler olmasına dikkat edilmektedir.

Personelin Çalışma Ortamı Gözlemleri

Antalya’daki otel işletmesinde çalışanların pandemi kurallarına tam olarak uyum sağladığı söylenebilir. Her ne kadar çok sıcak bir iklimde çalışmak zorunda kalsalar da maske kullanımı konusunda taviz verilmemektedir. Antalya ilinde sadece kapalı mekânlarda ve toplu ulaşım araçlarında maske kullanımı zorunlu olmasına rağmen, otel personelinin otelin açık ve kapalı tüm alanlarında maske kullanması dikkat çekicidir. Personel lojmanları kurallar dâhilinde düzenlenmiştir. Personel yemekhanesi de geçici bir süre için, otelin alakart restoranlarından birine taşınarak, sosyal mesafenin uygulanabilirliği artırılmıştır. Ancak maske ve sosyal mesafeye uygun davranmayan misafirler personel tarafından uyarılmamaktadır. Bu konu ile ilgili görüşülen personel, misafiri uyarma noktasında amirinden herhangi bir talimat almadığını belirtmiştir.

Otelin içinde yer alan mağazalar ve diğer çalışan personel ile yapılan görüşmelerde tüm personele hizmet içi eğitimler verildiği tespit edilmiştir. Pandemi ile ilgili sağlık kuruluşundan gelen bulaşıcı hastalıklar konusunda uzman bir doktorun eğitim verdiği, kendilerinde sağlıkları ile ilgili bir değişiklik gözlemlenmeleri durumunda derhal sağlıklarını takip etmek için doktora görüneceklerini belirten bilgilendirme yapıldığı söylenmiştir. Personelin salgın süreci ve değişen durumlar ile ilgili rutin şekilde bilgilendirildiği maske, koruyucu kıyafet ve temizlik konularında titiz davranmaları konusunda sürekli takip ve uyarı yapıldığı belirtilmiştir. Personel yemekhanesi ve diğer kullanım alanlarında çalışanların departman ayrımı ile belirli saatlerde hizmet alınmasının sağlandığı gözlenmiştir. Personel yemekhanelerinde masa ve sandalye düzenlemeleri sosyal mesafeye uygundur ve dezenfeksiyon işlemleri müşteri mekânları gibi aynı titizlikle yapılmaktadır.

Görüşmeye İlişkin Bulgular

Tablo 1’de Antalya ve Muğla’da faaliyet gösteren otellerde yönetici olarak çalışan araştırma sorularına verdikleri cevaplar ile katkı sağlayan katılımcıların demografik bilgileri yer almaktadır. Bu bilgilere göre yöneticilerin eğitim seviyelerinin en düşük ön lisans düzeyinde olması turizm işletmeleri adına sevindiricidir. Katılımcı yöneticilerin on bir tanesinin Lisans mezunu, iki tanesinin Yüksek lisans mezunu olduğu görülmektedir. Katılımcı yöneticilerin yaş aralığının 33-54 gibi bir yaş seviyesinde olması, çok yaşlı olmayan bir grubun yönetimde olduğu sonucunu bize göstermektedir. Yöneticilerin tecrübe olarak en düşük on yıllık tecrübeye sahip olması turizm endüstrisi adına sevindirici ve umut vericidir. Diğer yöneticilerin de on yıldan daha üst seviyelerde otuz iki yıla varacak değişik seviyelerde tecrübeye sahip olması yöneticilerin turizm deneyimlerinin yeterli olduğu sonucuna varılmasını sağlayabilir. Demografik yönetici verilerine göre katılımcıların büyük çoğunluğu (11 kişi) erkek, üç adet katılımcı ise kadındır.

Tablo 1 Antalya/Muğla Otel Yöneticilerinin Demografik Bilgileri

Antalya/Muğla Otel Yöneticileri	Yaş	Cinsiyet	Mesleki Tecrübe (yıl)	Eğitim Durumu	Göreviniz
Antalya Yönetici 1	43	E	25	Lisans	İKY Müdürü
Muğla Yönetici 1	53	E	22	Lisans	F/B Müdürü
Antalya Yönetici 2	44	E	26	Lisans	F/B Müdürü
Muğla Yönetici 2	33	K	10	Lisans	Kalite Müdürü
Antalya Yönetici 3	54	E	10	Önlisans	Güvenlik Müdürü
Muğla Yönetici 3	45	E	20	Y. Lisans	Oper. Müdürü
Antalya Yönetici 4	42	E	21	Lisans	Kalite Müdürü
Muğla Yönetici 4	48	E	21	Y. Lisans	Halkla İliş. Müdürü
Antalya Yönetici 5	52	E	32	Lisans	Genel Müdür
Muğla Yönetici 5	44	E	15	Lisans	Güvenlik Müdürü
Antalya Yönetici 6	38	K	20	Lisans	Kat Hiz. Müdürü
Muğla Yönetici 6	47	E	15	Lisans	Önbüro Müdürü
Antalya Yönetici 7	39	K	20	Lisans	Misafir İliş. Müdürü
Muğla Yönetici 7	38	E	15	Lisans	İKY Müdürü

Araştırma kapsamında görüşme yapılan otel yöneticilerinden elde edilen verilerin çözümlemesinde betimsel analiz yöntemi kullanılmıştır. Bu doğrultuda katılımcıların görüşleri doğrudan alıntı şeklinde değerlendirilmiş, odak noktalar belirlenerek, yorumlanmıştır. Antalya’daki otel yöneticileri, AOY1..... AOY7 şeklinde, Muğla’daki otel yöneticileri de MOY1 MOY7 şeklinde kodlanmıştır.

Tablo 2. Misafirlerin Genel Anlamda Pandemi Konusunda Alınan Kurallara Uyup Uymadığına İlişkin Otel Yöneticilerinin Görüşleri

Görüş (Doğrudan alıntılar)	Odak Noktalar
AOY1: "...Genel olarak %90 önlemlere uyulmuyor...." MOY1: "...Genel olarak uyuyorlar. %80..." AOY2: "... %90 kurallara uyulmuyor...." MOY2: "...%90 oranında uyuluyor..." AOY3: "...Hayır. %80'i uymuyor..." MOY3: "...%80 oranında..." AOY4: "...%90 uyulmuyor...." MOY4: "...Evet. %85..." AOY5: "...%20'si uyuyor. Sosyo-ekonomik düzeyi yüksek olanlar uyuyor, geri kalanlarda kurallara uyum çok zayıf...." MOY5: "...%95 oranında kurallara uyuyorlar..." AOY6: "...%80'i uyum sağlamış durumdadır..." MOY6: "...Genel olarak uyumlu, %90..." AOY7: "...%30'u uyuyor, %70'i ise uymuyor..." MOY7: "...Genel olarak uyuyorlar, %95..."	Büyük bir çoğunluk kurallara uymamaktadır. (Antalya) Büyük bir çoğunluk kurallara uymaktadır. (Muğla)

Tablo 3. Kurallara Uymayan Misafirlere Herhangi Bir Yaptırım Uygulanıp Uygulanmadığına İlişkin Yönetici Görüşleri

Görüş (Doğrudan alıntılar)	Odak Noktalar
AOY1: "...konuyla ilgili olarak misafirlere karşı uyarılar yapılmakta, ancak bu uyarıların sıklaştırılması ve dik durulması hususunda yeni kararlar alınmasına ihtiyaç vardır..." MOY1: "...Uyarı yapıyoruz. Lütfen mesafeyi koruyun şeklinde, lütfen maske takınız diye uyarı yapıyoruz..." AOY2: "...Hayır, sadece uyarmakla yetiniyoruz, bir yaptırım söz konusu değildir..." MOY2: "...Takip ederek aksiyon almalarını sağlıyoruz..." AOY3: "... Hayır. Uyarı ile yetiniyoruz. Bu konuda herhangi bir yaptırımımız yok..." MOY3: "...Uyarıcı infolar mevcut. Kibarca bizde uyarıyoruz..." AOY4: "...Gerekli uyarılar yapılıyor..." MOY4: "...Uyarıyoruz. Yapmalarını takip ederek sağlıyoruz..." AOY5: "...Çok aşırı kural dışı davranış gerekirse otelden atarız. Uyarı ya da yaptırım ters tepebilir. Personel de bu çekince ile misafiri uyarmaktan çekiniyor maalesef..." MOY5: "...Evet, uygun bir dille uyarıyoruz..." AOY6: "...Hayır. Bu uyarılar, misafir tarafından özgürlüğüne kısıtlama gibi algılanabilir..." MOY6: "...Hemen hemen her alana uyarıcı infolar astık ve zorunlu alanlarda takmamış olan misafirlere kibarca hatırlatma yapıyoruz..." AOY7: "...Misafirlerimizin otele girişinden itibaren gerekli uyarılar yapılıyor. Ancak bir yaptırım söz konusu değildir...." MOY7: "...Uyarı yapılıyor, sosyal mesafe ve maske takma uyarısı yapılıyor..."	Misafirlerin nazikçe uyarılması ve takip edilerek yapmalarının saplanması (Muğla) Misafirler uyarılmakta ancak herhangi bir yaptırım söz konusu değildir. (Antalya)

Muğla otel yöneticilerinin birinci soru olan “misafirlerin genel anlamda pandemi konusunda alınan kurallara uyup uymadığı” konusunda verdikleri cevaplarda misafirlerin yüksek oranda uyumlu oldukları belirtilmiştir. Verilen cevaplara göre misafirlerin yaklaşık %85’inin kurallara tam olarak uyduğu belirtilmiştir.

Antalya’daki otel işletmesinde yöneticilerin büyük çoğunluğu misafirlerin pandemi kurallarına uymadığı görüşündedir. Özellikle çeşitli departmanların yöneticilerine göre alınan pandemi önlemlerine uyum konusunda gereken hassasiyeti göstermemektedir. Otelin gereken tüm önlemleri almasına rağmen bilhassa maske kullanımı ve sosyal mesafeye dikkat etme konularında kurallara uymadıkları belirtilmiştir.

Muğla’daki otel yöneticilerinin “Kurallara uymayan misafirlere karşı herhangi bir yaptırımınız oluyor mu? Nasıl?” sorusuna verdikleri cevaplar incelendiğinde yüksek oranda kurallara uyulduğunu belirten yöneticiler, kalan azınlıkta olsa diğer misafirlerin kurallara uyması konusunda nazıkçe uyarıldığını ve misafirlerin uyarıları yerine getirmelerinin sağlanması için takip ettiklerini belirtmeleri önemli bir odak noktasıdır.

Antalya’daki otelde yöneticiler misafirlerin kurallar konusunda uyarıldığını ancak bir yaptırımın mümkün olmadığını belirtmektedir. Misafirlerle bire bir aynı ortamda bulunan personelin ise kurallara uymayan misafirleri uyarmaya çekindiği dile getirilmiştir.

Tablo 4. Personelin Alınan Pandemi Önlemlerine Uyum ve Tutumuna İlişkin Yönetici Görüşleri

Görüş (Doğrudan alıntılar)	Odak Noktalar
AOY1:“...Personel, maske ve kişisel koruyucu kullanımı konusunda misafirlerden çok daha duyarlı davranmaktadır...”	Personel olumlu, yapıcı ve uyumlu tutum sergiliyor. (Muğla) Personelin kurallara uyumu son derece yüksek düzeydedir. (Antalya)
MOY1:“...Personel çok dikkatli...”	
AOY2:“...Personel kurallara uymaya özen gösteriyor. Herhangi bir sıkıntıda işletmenin zorda kalacağını çok iyi biliyorlar...”	
MOY2:“...Personel genel manada dikkatli, sürece kurallara uyum sağlamaya çalışıyorlar...”	
AOY3:“...Personelimiz kural ve önlemlere tamamen uymakta, maske takma konusunda zorluk yaşamakla birlikte takmaktadır...”	
MOY3:“...%100 uyum gösteriyorlar...”	
AOY4:“...Personel kurallara uyuyor. Havalarda çok sıcak olduğundan zorlanmalarına rağmen genelde kurallara uyumlular...”	
MOY4:“...Tüm personel çok titiz, olumlu tutum sergiliyorlar...”	
AOY5:“...%99 tam bir uyum söz konusudur...”	
MOY5:“...%100 uyuyorlar, uymak zorundalar...”	
AOY6:“...Personel mutlak surette kurallara uyum gösteriyor...”	
MOY6:“...Tüm personel kurallara uyuyor...”	
AOY7:“...Havaların sıcak olmasından dolayı maske kullanımında zorlanıyorlar...”	
MOY7:“...Maske ve siperlik kullanımı sıcak havalarda çalışanlar için zorlayıcı olsa da genel olarak herkes özen gösteriyor. Personel için ayrılan dezenfektan ünitelerinin çok sık bittiğini ve tekrar doldurulduğunu fark ettim ...”	

Tablo 4’te Muğla’da faaliyet gösteren otel işletmesinin yöneticilerine sorulan “Personelin alınan pandemi önlemlerine yönelik uyumu ve tutumunu nasıl değerlendirirsiniz?”

Sorusunda verilen cevapların incelenerek analiz edilmesi sonucu oluşan odak noktası işletme personelinin pandemi kurallarına uyduğu, olumlu ve yapıcı bir tutum sergiledikleri yönündedir.

Antalya'daki personelin kurallara uyumu tamdır. Zorlayıcı koşullara rağmen personel kurallara uymaya özen göstermektedir. Özellikle maske kullanımı konusunda yöneticiler de maske takarak tüm çalışanlara örnek teşkil etmektedir.

Tablo 5. Pandemi Sürecinde Yöneticilerin İşle İlgili En çok Zorlandığı Konulara İlişkin Görüşleri

Görüş (Doğrudan alıntılar)	Odak Noktalar
AOY1:"...Kurallara uymayan misafirlerden kaynaklı sorunlar yaşıyoruz. Daha titiz misafirlerden gelen yoğun şikâyetler söz konusudur. Öncesinde restoran gibi toplu kullanım alanlarında sıralar oluşmazken şimdi yoğun kuyruklar oluşmakta ve bu da misafir şikayeti olarak geri dönmektedir..." MOY1:"...Çoğumuz uzun süredir evlerimizdeydik, sadece iş anlamında değil dışarı çıkmış olmak bile adaptasyon zorluğu yaşattı, hızlı ve detaylı bir iş sürecine girmiş olmakta strese yol açsa da kısa sürede adapte olduk..." AOY2:"...Antalya çok sıcak bir şehir olmasından dolayı maske kullanımı en çok zorlandığımız konudur..." MOY2:"...Salgın nedeniyle misafirlere çok fazla yakınlık gösteremiyoruz..." AOY3:"...Büfedeki yemek dağıtımı ve oluşan sıradaki agresif tutumlar..." MOY3:"...Sürekli maske ve siperlik takmak çok zorlayıcı..." AOY4:"...misafirlerin kurallara uymaması personeli bayağı sıkıntıya sokmaktadır..." MOY4:"...Tesisin açılış kararı çok hızlı bir şekilde alındı. Çok kısa sürede adaptasyon süreci yaşadık. Fakat tüm ihtiyaçları tamamlayarak bu zorlu süreci atlattık..." AOY5:"...Her konuda zorlanıyoruz. Pandemi bizi rutinin dışına çıkardı. Kendi kriterlerimizi (işle ilgili) tam uygulamak çok zor. Her şey normalin dışında işliyor. Personel sayısında da zorlanıyoruz. Hiç alışık olmadığımız bir süreç bu...." MOY5:"...İlk başta stresli bir ortam iken, daha sonraları alıştık..." AOY6:"...maske ve eldiven takmak zor. Maskeli personelin gülümsediğini bile göremiyoruz..." MOY6:"...Tesisin salgın ve güvenlik sertifikası sürecine hazırlanması sırasında zorlandık..." AOY7:"...Her alanın misafir kullanımı sonrası dezenfekte edilmesi bizi çok zorluyor..." MOY7:"...İşimizin uzun bir süre sekteye uğraması ..."	Güvenlik sertifikası alma aşamasında yaşanan stres, uzun ve yorucu süreç. (Muğla) Rutin dışı işlemler, yeni iş yükleri, misafirlerin direnç göstermesi. (Antalya)

Muğla'daki otel yöneticilerinin dördüncü soru olan "Pandemi sürecinde yöneticilerin işle ilgili en çok zorlandığınız konular nelerdir" sorusuna verdikleri cevapların incelenmesi sonucunda tespit edilen odak noktaları tesisin güvenlik sertifikası alma sürecinde yöneticilerin stresli, uzun ve yorucu bir çalışma ortamından geçtikleri yönündedir.

Antalya'daki otel yöneticileri, böyle bir süreçle ilk kez karşılaşılmasından dolayı çok zorlandıklarını belirtmişlerdir. Daha önceki alışılmış düzenin dışında pek çok işlem ve davranış biçiminin hem kendilerini hem de çalışanları zorladığını dile getirmektedirler.

Tablo 6. Misafirlerin Kurallara Uyumunda En Çok Sıkıntı Yaşanan Departmanlara İlişkin Görüşleri

Görüş (Doğrudan alıntılar)	Odak Noktalar
AOY1: "...Mutfak ve F&B en çok sıkıntı çekilen bölümler. Yeni iş yükleri oluştu. Misafirlerin kurallara uymaması da iş yükünü artırmakta..."	
MOY1: "...Misafir yoğunluğuna göre servis..."	
AOY2: "...Yiyecek ve içecek departmanları en çok sorun yaşanan yerler. Misafirler alıştıkları hizmet dışında yeni hizmet anlayışını kabullenmekte zorlanıyor..."	
MOY2: "...F/B ve teknik servis (Havuz) yoğunluğa bağlı olarak sosyal mesafe ihlali olabilir..."	
AOY3: "...F&B departmanı. Misafirler hiçbir outlette kurallara uymamakta, sosyal mesafeyi hiçe saymaktadır. Kurallara uymayan misafirlerle, kurallara uyan misafirler arasında çatışma yaşanmaktadır. ..."	Yarı kapasite çalışıldığı için şu ana kadar yoğunluğun yaşanmadığı, tam kapasite çalışılsa, yoğunluğun F/B, Havuz gibi alanlarda sıkıntı yaratabileceği... (Muğla)
MOY3: "...Müşterilerle yüz yüze iletişimi daha yüksek olan F/B ve önbüroda yoğunluk olursa sıkıntı olabilir..."	
AOY4: "...Mutfak ve restoran. Aquaparkta çok yoğunluk oluşuyor ve sosyal mesafenin sağlanması zorlaşıyor. Animasyon ve açık hava diskosu da aynı şekilde sıkıntılı..."	
MOY4: "...Misafirle birebir olan departmanlarda yoğunluğa göre önbüro, misafir ilişkileri, F/B gibi..."	
AOY5: "...Restoran ve barlar yoğunluktan dolayı sıkıntılı alanlar. Daha fazla misafir olsa sorun çok daha büyüyecektir..."	
MOY5: "...Teknik servis (Havuz) kullanımı şu an herhangi bir sıkıntı yok, fakat yoğun dönemde havuzda sosyal mesafeye dikkat etmeleri ekstra dikkat gerektirecek..."	
AOY6: "...Mutfak ve servis..."	
MOY6: "...Yoğunluk olursa F/B ve havuz sıkıntılı olur. Şu ana kadar yaşanmadı..."	Yiyecek içecek departmanı (Antalya)
AOY7: "...Mutfak. Yemeklerin personel tarafından dağıtılması büfede uzun kuyruklara neden oluyor. Beklemek istemeyen misafirler ise mesafeyi koruyamıyor..."	
MOY7: "...Şu ana kadar sorun yok, çok yoğunluk olursa restoran ve havuzda sosyal mesafe ihlali olabilir ..."	

Muğla otel yöneticilerinin beşinci soru olan "Sizce misafirlerin kurallara uyumu konusunda en çok hangi departmanlarda sıkıntı çekilmektedir? Sizce neden? Sorusu ile ilgili verdikleri cevaplardan oluşan Tablo 6 incelendiğinde oluşan odak noktası; tesisin yarı kapasite çalışmasının pandemi kurallarının misafirler tarafından uygulanmasında sorun yaşanmadığı fakat tesis tam kapasite çalışsa F/B ve havuz gibi alanlarda kural ihlalleri yaşanabileceği yönündedir.

Antalya'daki otelde yöneticiler en çok sıkıntı yaşanan departman olarak Yiyecek-içecek departmanını belirtmişlerdir. Özellikle ana restoranda oluşan yemek sıraları, sosyal

mesafenin göz ardı edilmesine neden olmaktadır.

Tablo 7 Pandemi Sürecinde Bir Konaklama İşletmesinde Çalışıyor Olmaktan Dolayı Tedirgin Olup Olmadıklarına İlişkin Yönetici Görüşleri

Görüş (Doğrudan alıntılar)	Odak Noktalar
AOY1: "...Tedirgin değilim. Gerekli tedbirleri alıp, kişisel koruyucu ekipmanları kullanıyorum..."	İnsani tedirginliklerin oluştuğu fakat tedbirlere güvenin tedirginliği azaltması. (Muğla)
MOY1: "...Hayır, yeterli tedbirlerimiz var, tedirgin değiliz..."	
AOY2: "...Hayır tedirgin değilim. Çünkü işletmemiz bütün tedbirleri almış durumda..."	
MOY2: "...Hayır, kişisel hijyen kuralları ve sosyal mesafeye ve tabii maskeye dikkat ettiğimiz için herhangi bir tedirginliğimiz yok..."	
AOY3: "...Tedirgin değilim..."	
MOY3: "...Tedirginim, Çünkü büyük bir tesis ve misafir sayısı fazla olduğu için hastalık kapar mıyım diye endişem var ..."	
AOY4: "...Evet tedirginlik duyuyorum. Bu da misafirlerin kurallara uymamasından kaynaklanıyor..."	
MOY4: "...Biraz tedirginlik var. Bazen unutuyoruz. Tedirginlik aklımıza gelmiyor..."	
AOY5: "...Şu an tedirgin değilim. Yurt dışı operasyonları başladığında tedirginlik duyabilirim..."	
MOY5: "...Hayır, tedbirli olmak pandemi süreci için önemlidir. Otelimizde fazla insanla beraberiz ama hijyen ve koruyucu donanımlar aktif bir şekilde işliyor. Otelde değil başka bir işte çalışıyor olsam da risk olacaktı..."	
AOY6: "...Tedirgin değilim..."	Tedirginlik yoktur. (Antalya)
MOY6: "...Hayır yeterli önlemler alınıyor..."	
AOY7: "...Hayır tedirgin değilim..."	
MOY7: "...Tedirginlik yok, tedbir var..."	

Tablo 7’de Muğla otel yöneticilerine sorulan “Pandemi sürecinde bir konaklama işletmesinde çalışıyor olmaktan dolayı tedirgin misiniz? Neden?” sorusu ile ilgili verilen cevaplar değerlendirildiğinde ortaya çıkan odak noktaları yöneticilerin insani tedirginlikleri yaşadıklarını fakat alınan tedbirlerin tedirginliklerini azalttığı ve iş ortamının yoğunluğundan tedirginliklerini unutturduğu şeklindedir.

Antalya’daki yöneticiler pandemi sürecinde bir otel işletmesinde çalışıyor olmaktan dolayı tedirginlik hissetmediklerini belirtmektedirler. Kendi kişisel korunma tedbirlerinin yanında otelin almış olduğu tedbirler de onlara kendilerini rahat hissettirmektedir.

“Pandemi kuralları altında hizmet vermenin zorluklarına ilişkin yönetici görüşleri” ile ilgili sorulan yedinci soruya ilişkin Muğla’da faaliyet gösteren otel işletmesinin yöneticilerinin verdikleri cevapların Tablo 8’de belirtilen analizinden tespit edilen odak noktaları; iklim koşullarının tedbir kurallarından maske ve siperlik kullanımında zorluk oluşturmaları yönündedir.

Antalya’daki otel yöneticilerine göre, pandeminin kendisi başlı başına zor bir süreç. Yeni kurallar dâhilinde çalışmak, alışılmışın dışında bir hizmet anlayışı geliştirmek, bunun yanında sıcak hava koşulları altında bu sürece uyum sağlamak ciddi anlamda zorluklar getirmektedir.

Tablo 8. Pandemi Kuralları Altında Hizmet Vermenin Zorluklarına İlişkin Yönetici Görüşleri

Görüş (Doğrudan alıntılar)	Odak Noktalar
AOY1: "...Zorluklar mevcut elbette. Tecrübe edilmemiş bir süreç yaşanıyor. Anlık aksiyonlar ile hızlı kararlar almak zorunda olmak stres sebebidir..." MOY1: "...Sıcakta maske kullanımı ve siperlik zorluyor..." AOY2: "...Pandeminin kendisi sistemi tamamen zorlamaktadır..." MOY2: "...Güvenlik sertifikası kriterlerini eksiksiz uyguluyoruz. Zorlanmıyoruz..." AOY3: "...Baştan sona her şey zor bizim için..." MOY3: "...Maske ve siperlik kullanımı hava sıcaklığı nedeniyle rahatsızlık verebilmektedir..." AOY4: "...Sıcakta sürekli maske ile çalışmak en zorlandığımız konu..." MOY4: "...Daha hassas ve titiz davranmamız gerektiği için aynı zamanda dikkat gerektirdiği için bazı zorlukları var..." AOY5: "...Mevcut iş proseslerinin pandemiye göre yeniden dizayn edilmesi ve buna uyum sağlanmaya çalışılması başlı başına zorluk bizim için..." MOY5: "...Maske ve siperlik kullanımı hava şartlarından dolayı zorluyor..." AOY6: "...Yakın temasta bulunamamak ve maske takma zorunluluğu en çok zorlandığım konular..." MOY6: "...Büyük kapasiteli bir oteliz, misafir ve personel kanadında elbette eksik uygulamalar olacaktır. Hava şartlarından dolayı eksik uygulamalar olasılığı zorlayıcı..." AOY7: "...Her oda boşaldığında UV ile dezenfekte, temizlik sonrası ULV ile dezenfekte yoğun operasyon döneminde çok zor ve zaman alıyor. Bakanlığın belirlemiş olduğu kriterleri uygulamak operasyon sıkışıklığında bizi çok zorlamaktadır..." MOY7: "...Yok..."	İklim koşullarından dolayı maske ve siperlik kullanımının zorluğu (Muğla) Kriterle uyum zorluyor. İklim koşulları zorlayıcıdır. (Antalya)

SONUÇ ve ÖNERİLER

Günümüzde dünyanın içinde bulunduğu ekonomik kriz, dünyanın çeşitli bölgelerinde fiili savaş ortamları, değişik bölgelerde olası savaş ortamlarının oluşturduğu gergin ülke ilişkilerinin yarattığı sıkıntılar ve en son olarak Covid-19 pandemisinin oluşturduğu ekonomik yıkım tüm endüstrilerde olduğu gibi turizm endüstrisinde de büyük etki ve yıkımlara yol açmıştır. Doğal olarak tüm ülke halklarının ve ülkelerin varlıklarını sürdürmede turizmden daha çok önem verecekleri ihtiyaçları bulunmaktadır. Ülkeler ve turistlerin ilk tercihlerindeki bu öncelik dururken dış ve iç turizm hareketlerinin pandemi öncesi günlerine dönmesi çok yakın bir ihtimal gibi görülmemektedir. Pandemi, gerek aşı ve gerekse ilaç bulunarak elbette bir gün sonlandırılacaktır. Pandeminin etkilediği endüstri alanlarının toparlanma sürecinin uzaması doğal olarak turizm endüstrisinin de toparlanma süresini etkileyecektir. Turizm endüstrisinin kısıtlamaların azaltılması ve kaldırılması gibi uygulamalar ile toparlanma sürecine girmesine rağmen 2020 yılı için kayıp bir yıl olarak değerlendirilebileceği yapılan araştırma sonuçlarından çıkarılabilir. Tüm bu bilgiler ışığında pandemi sürecinde otel işletmelerinde görev alan yöneticiler ile yapılan bu çalışmadan elde edilen bilgilere göre;

Muğla'da faaliyet gösteren otel yöneticilerinin görüşlerine göre yüksek oranda misafirlerin

uyum gösterdikleri ve kurallara uydukları anlaşılmaktadır. Yöneticilerin ifadelerine göre kural dışı davranış gösteren misafirlerin nazikçe uyarıldığı, uyarı neticesinde kural dışı davranışın düzeltilip düzeltilmediğinin takip edildiği ve neticede misafirlerin uyarıları dikkate alarak gerekli düzeltmeyi derhal yaptıkları ve sorun yaşamadıkları görülmektedir. Yöneticiler otelde çalışan personelin pandemi kurallarına gereken özen ve dikkati gösterdiği yönünde görüş belirtirken, güvenlik sertifikası alma sürecine hazırlık aşamasının stresli, uzun ve yorucu bir süreç olduğu yönünde düşündüklerini ifade etmektedirler. Otel yöneticileri işletmenin yarı kapasite ile çalışması nedeniyle sosyal mesafe sorunu oluşmadığını fakat işletme tam kapasite çalışmış olsa yiyecek-içecek ve ön büro departmanlarında ihlallerin oluşma ihtimalinin olabileceğini düşünmektedirler. Yöneticilerin tamamı ister istemez ailelerini ve yakın çevrelerini düşünerek insani tedirginliklerinin oluştuğunu fakat iş ortamının yoğunluğunda çoğu zaman bu konuyu unuttuklarını belirtmişlerdir. Otel yöneticileri iklim koşullarında bulundukları mevsim şartlarına göre maske ve siperlik kullanımının olması gereken fakat çok zorlayıcı bir uygulama olduğunu ifade etmişlerdir.

Antalya’da ise yapılan gözlem ve yöneticilerle yapılan görüşmelerin neticesinde, misafirlerin pandemi kurallarına uyum konusunda sıkıntılar dikkat çekmektedir. Otelde nerede ise hiçbir misafirin maske kullanmadığı, özellikle ana restoranda büfe sırasında sosyal mesafenin göz ardı edildiği gözlemlenmiştir. Bunda otelin yanlış büfe dizaynı ve sınırlı sayıda personelle çalışmaları da etken faktörler olarak değerlendirilebilir. Otelin yarı kapasite dolulukla çalışıyor olmasına rağmen böyle bir yoğunluk olumsuz bir ortam oluşturmaktadır. Otel yönetimi Sağlıklı Turizm Sertifikası gereğince tüm tedbirleri almış olmasına rağmen, misafirlerin kurallara uyumu konusunda herhangi bir yaptırım uygulamamaktadır. Hatta uyarı bile yapıldığı gözlemlenmemiştir. Bakanlığın belirlediği tüm kriterlerin sağlanması, birçok alanda el dezenfektanlarının bulunması, uyarıcı levha ve işaretlerle misafirlerin dikkatlerinin çekilmesi, pandemi koşulları altında da tatil yapılabileceğinin göstergesidir. Ancak asıl önemli olan konu, hep personelin hem de misafirlerin bu kurallara harfiyen uyum sağlamasıdır. İşte bu noktada misafir cephesinde problemler olduğu açıktır.

Yapılan araştırma Antalya ve Muğla bölgesindeki iki ayrı otelin karşılaştırılması olanağı vermektedir. Bu doğrultuda Antalya’da misafirlerin pandemi kurallarına uyum konusunda olumsuz bir görüntü çizdiği hem gözlemlerimizden hem de yönetici görüşlerinden anlaşılmaktadır. Muğla’daki otelde ise misafirlerin kurallara uyumu daha yüksek düzeydedir. Buradaki otelin daha geniş bir alana yayılması, misafirlerin kurallar konusunda sık sık uyarılması ve zorunluluk getirmesinin etkili olduğu söylenebilir.

Bu doğrultuda getirilebilecek çözüm önerileri aşağıdaki şekilde sıralanabilir;

- Pandemi konusunda alınan önlemler kâğıt üzerinde kalmamalı, bilakis personelin ve misafirlerin bu kurallara uyumu titizlikle takip edilmelidir.
- Misafirlerin turist kimliği ile alabildiğince özgür olmak istemeleri anlaşılabilir bir durumdur. Ancak covid-19 gerçeği unutulmadan, sosyal mesafe, hijyen ve maske kullanımı konusunda taviz verilmemelidir.
- Otel işletmelerinin bu süreçteki uygulamaları pandemi kurallarına göre revize etmesi kaçınılmazdır.
- Misafirlerin kendilerini rahat ve güvenli bir ortamda hissetmeleri, bazı kuralları göz ardı edebilecekleri anlamına gelmemelidir.
- Otelin her biriminde sağlanacak yeni uygulamalarla hem misafirlere konforlu bir

konaklama deneyimi sunulmalı, hem de kurallara uyum titizlikle takip edilmelidir.

- Kurallara uyum konusunda en çok sıkıntı yaşanan restoran bölümlerinde yığılmanın önüne geçmek için yeterli sayıda personel istihdam edilmeli, büfe uygulamasının daha alternatifli ve sayısal olarak artırılarak, yemek gruplarına göre bölünerek uzun yemek kuyruklarının önüne geçilmelidir.
- Otelin tüm kapalı alanlarında maske kullanımı zorunlu tutulmalı, maske kullanmayan misafirlerin bu alanlara girişi engellenmelidir.
- Misafirlerin hizmet alımı esnasında tedbirler konusunda nazikçe uyarılması sağlanabilir.
- Böylesine zorlu bir süreçte, otel çalışanlarının fiziksel ve ruhsal sağlıkları asla ihmal edilmemeli, bu tür kriz ortamlarında hem kendilerini hem de misafirleri risklerden koruyabilecek bir bilince ve deneyime ulaşmaları sağlanmalıdır.
- Gelecekte karşı karşıya kalınabilecek her türlü kriz için işletmeler bir kriz senaryosuna sahip olmalıdır.

KAYNAKÇA

- Acar, Y., (2020), Yeni Koronavirüs (Covid-19) Salgını ve Turizm faaliyetlerine Etkisi, *Güncel Turizm Araştırmaları Dergisi*, 4(1): (7-21),
- Ahmad, T., Khan, M., Khan, F.M. and Hui, J. (2020). Are we ready for the new fatal Coronavirus: scenario of Pakistan?. *Human Vaccines & Immunotherapeutics*, 16(3): 736-738
- Atay, L. (2020). COVID-19 Salgını ve Turizme Etkileri. *Seyahat ve Otel İşletmeciliği Dergisi*, 17(1): 168- 172.
- Avraham, E. (2016). Destination Marketing and Image Repair During Tourism Crises: The Case of Egypt. *Journal of Hospitality and Tourism Management*, 28, 41-48.
- Bahar, O. ve İlal, N. Ç. (2020). Koronavirüsün Turizm Sektörü Üzerindeki Ekonomik Etkileri. *International Journal of Social Sciences and Education Research*, 6(1): 125-139.
- Bogoch, I. I., Watts, A., Thomas-Bachli, A., Huber, C., Kraemer, M. U. G., and Khan, K. (2020). Potential for global spread of a novel coronavirus from China. *Journal of Travel Medicine*, 27(2): 1–3
- Budak, F. ve Korkmaz, Ş. (2020). Covid-19 Pandemi Sürecine Yönelik Genel Bir Değerlendirme: Türkiye Örneği. *Sosyal Araştırmalar ve Yönetim Dergisi*, 1: 62-79.
- Chiodini, J. (2020). Maps, masks and media—Traveller and practitioner sources for 2019 novel coronavirus (2019-nCoV) acute respiratory virus. *Travel Medicine and Infectious Disease* (33): 101574.
- Clerkin, J. K., Fried, A. J., Raikhelkar, J., Sayer, G., Griffin, M. J., Masoumi, A., Jain, S. S., Burkhoff, D., Kumaraiah, D., Rabbani, L., Schwartz, A. and Uriel, N. (2020). COVID-19 and Cardiovascular Disease. *Circulation*. 141,1648–1655.
- Columbus, C., Brust, K.B. and Arroliga, A.C. (2020). 2019 Novel coronavirus: an emerging global threat. *Baylor University Medical Center Proceedings*, 33(2) :1-4.
- Cucinotta, D. and Vanelli, M. (2020). WHO Declares COVID-19 a Pandemic. *Acta Biomedica*,

91(1): 157-160

Çobanoğlu, N. (2020). Bireysel, Profesyonel, Toplumsal, Bilimsel ve Siyasal Etiği Yeniden Sorgulatan COVID-19 Pandemisi. *Anadolu Kliniği Tıp Bilimleri Dergisi*, 25(1): 36-42.

Demir, İ. (2020). Kovid-19 Salgının Seyri ve Türkiye Ekonomisi. *Uluslararası İlişkiler ve Stratejik Araştırmalar (ULISA) Enstitüsü*, 12(1): 7-16.

Du, Z., Wang, L., Chauchemez, S., Xu, X., Wang, X., Cowling, B, J. and Meyers, L.A. (2020). Risk for transportation of 2019 novel coronavirus disease from Wuhan to other cities in China. *Emerg Infect Dis.* 26 (5), 1049-1052.

Erol, S. I. (2020). Covid-19'un Çalışma Hayatına Yansımaları Salgından Etkilenen Bazı Ülkeler Tarafından Alınan Önlemler. *Dicle Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 10(19): 213-232.

Günay, F., Bayraktaroğlu, E. and Özkul, K. (2020). Assessing the Short-term Impacts of COVID-19 Pandemic on Foreign Visitor's Demand for Turkey A Scenario Analysis. *Journal of Ekonomi*, 4, 80-85.

Işın, B. (2020). Ölçek Ekonomilerinden Kaynak Ekonomilerine Covid-19 Sonrası Konaklama Sektörü Sorunsalı, <https://www.turizmhabermerkezi.net/haber-olcek-ekonomilerinden-kapsam-ekonomilerine-covid-19-sonrasi-konaklama-sektoru-sorunsali-13984.html> E.T. 30.06.2020.

Kiper, O. V., Saraç, Ö., Çolak, O. ve Batman, O. (2020), COVID-19 Salgınıyla Oluşan Krizlerin Turizm Faaliyetleri Üzerindeki Etkilerinin Turizm Akademisyenleri Tarafından Değerlendirilmesi, *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 23(43): 527-551.

Kutlu, R. (2020). Yeni Koronavirüs Pandemisi ile İlgili Öğrendiklerimiz, Tanı ve Tedavisindeki Güncel Yaklaşımlar ve Türkiye'deki Durum. *Turkish Journal of Family Medicine and Primary Care*, 14(2): 329- 344.

Mahase, E. (2020). Coronavirus: global stocks of protective gear are depleted, with demand at "100 times" normal level, WHO warns. Published 10 February 2020). <https://www.bmj.com/content/bmj/368/bmj.m543.full.pdf>. (Erişim Tarihi: 06.03.2020).

Patton, M.Q. (1987). How to use qualitative methods in evaluation. Newbury Park, CA: Sage Publications.

Quilty, B. J., Clifford, S., Flasche, S., and Eggo, R. M. (2020). Effectiveness of airport screening at detecting travellers infected with novel coronavirus (2019-nCoV). *Euro Surveill.* 25(5), 36-58.

Rodriguez-Morales, AJ., Gallego, V., Escalera-Antezana, JP., Mendez, CA., Zambrano, LI., Franco-Paredes, C., Suárez, JA., Rodriguez-Enciso, HD., Balbin-Ramon, GJ., Savio-Larriera, E., Riquez, A., and Cimerman, S. (2020). COVID19 in Latin America: The implications of the first confirmed case in Brazil. *Travel Med Infect Dis.* 29,1-11.

Strielkowski, W. (2020). International Tourism and Covid-19 Recovery Strategies for Tourism Organisations. <https://www.preprints.org/manuscript/202003.0445/v1>, *Preprints*: 1-6, Erişim tarihi: 15.07. 2020.

Wilson, M.E. and Chen, L. H. (2020). Travellers give wings to novel coronavirus (2019-nCoV). *Journal of Travel Medicine.* (1-3). <https://doi.org/10.1093/jtm/taaa015>. (Erişim Tarihi: 15.07.2020).

Zi Yue Zu, Meng Di Jiang, Peng Peng Xu, Wen Chen, Qian Qian Ni, Guang Ming Lu, Long

and Jiang Zhang, (2020). Coronavirus Disease 2019 (COVID-19): A Perspective from China, *Radiology RSNA*, 296: 115-125.

Zheng, Y.Y., Ma, T. Y., Zhang, Y. J. and Xie, X. (2020), COVID-19 and the cardiovascular system, *Nature Reviews Cardiology*, 17: 259-260.

Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2013). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri, 9. Baskı, *Seçkin Yayıncılık*, Ankara.

Sosyal, Beşerî ve İdari Bilimler Dergisi

2020, 3(12): 956-970.

DOI: [10.26677/TR1010.2020.622](https://doi.org/10.26677/TR1010.2020.622)

ISSN: 2667-422X Dergi web sayfası: www.sobibder.org

ARAŞTIRMA MAKALESİ

Kamu ve Sivil Toplumda Çalışan Sosyal Hizmet Uzmanlarının Sosyal Adalet Savunuculuğu Düzeylerinin Karşılaştırılması*

Rumeysa BOZDEMİR, Sosyal Hizmet Bilim Uzmanı, e-posta: rumeysabozdemir66@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9507-2143>

Dr. Öğr. Üyesi Esra KILIÇ CEYHAN, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Ankara, e-posta: shu_esra@hotmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9853-5788>

Öz

Bu araştırmanın amacı kamu kurum ve kuruluşları ile sivil toplum kuruluşlarında çalışan sosyal hizmet uzmanlarının sosyal adalet savunuculuğu düzeylerini ortaya koymaktır. Nicel araştırma yöntemleri kullanılan verilerin analizinde t-testi, korelasyon ve ANOVA analizleri kullanılmış ve 100 sosyal hizmet uzmanının araştırmaya katılımı sağlanmıştır. Araştırmaya göre sosyal hizmet uzmanlarının sosyal adalet savunuculuğu, işbirlikçi hareket, müracaatçının güçlendirilmesi ve müracaatçı/toplum savunuculuğu düzeyleri yüksek; sosyal/politik savunuculuk düzeyleri orta düzeydedir. Sosyal hizmet uzmanlarının sosyal adalet savunuculuğu ve işbirlikçi hareket düzeyleri kamu kurum ve kuruluşunda ve sivil toplum kuruluşunda çalışma durumuna göre anlamlı bir şekilde farklılaşmaktadır. Ayrıca sosyal adalet savunuculuğu ve alt ölçekleri cinsiyete, bir STK'ya üye olma ve üniversite dışında bir savunuculuk eğitimi alma durumuna göre anlamlı bir şekilde farklılaşmaktadır. Bununla birlikte sosyal adalet savunuculuğu ve alt ölçekleri ile kamuda çalışma süresi ve STK'da çalışma süresi arasında anlamlı bir ilişki bulunmaktadır. Elde edilen sonuçlar doğrultusunda kamu kurum ve kuruluşları ile sivil toplum kuruluşlarında çalışan sosyal hizmet uzmanlarının sosyal adalet savunuculuğu düzeylerini etkileyen etmenlerin araştırılarak; alanın ve sosyal hizmet uzmanlarının güçlendirilmesi ve iyileştirilmesine yönelik çalışmalar yürütülmesi önerilmektedir.

*Bu çalışma "Kamu Kurum ve Kuruluşlarında ve Sivil Toplum Kuruluşlarında Çalışan Sosyal Hizmet Uzmanlarının Sosyal Adalet Savunuculuğu Düzeylerinin Karşılaştırılması" adlı yüksek lisans çalışmasının verileri kullanılarak hazırlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kamuda Sosyal Hizmet, Savunuculuk, Sivil Toplumda Sosyal Hizmet, Sosyal Adalet, Sosyal Adalet Savunuculuğu.

Makale Gönderme Tarihi: 28.08.2020

Makale Kabul Tarihi: 01.12.2020

Önerilen Atıf:

Bozdemir, R. ve Kılıç Ceyhan, E. (2020). Kamu ve Sivil Toplumda Çalışan Sosyal Hizmet Uzmanlarının Sosyal Adalet Savunuculuğu Düzeylerinin Karşılaştırılması, *Sosyal, Beşerî ve İdari Bilimler Dergisi*, 3(12): 956-970.

© 2020 Sosyal, Beşerî ve İdari Bilimler Dergisi.

Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences

2020, 3(12): 956-970. DOI:[10.26677/TR1010.2020.622](https://doi.org/10.26677/TR1010.2020.622)
ISSN: 2667-422X Dergi web sayfası: www.sobibder.org

RESEARCH PAPER

Comparison of Social Justice Advocacy Levels of Social Workers Working in Public Institutions and Non-Governmental Organizations

Rumeysa BOZDEMİR, Social Worker, e-mail: rumeysabozdemir66@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9507-2143>

Assistant Prof. Dr. Esra KILIÇ CEYHAN, Ankara Yıldırım Beyazıt University, Faculty of Health
Sciences, Ankara, e-mail: shu_esra@hotmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9853-5788>

Abstract

The aim of this study is to reveal the levels of social justice advocacy of social workers working in public and non-governmental organizations (NGO). In the analysis of the data, quantitative methods of t-test, correlation, and ANOVA analyzes were used, and 100 social workers were participated in the study. Results of study reveal that social workers' social justice advocacy, collaborative action, client empowerment, and client/community advocacy levels are high, and social/political advocacy levels are medium. Accordingly, social justice advocacy and collaborative action levels of social workers differ significantly whether they work in public or non-governmental organizations. In addition, social justice advocacy and the subscales differ significantly according to gender, being a member of an NGO, and receiving advocacy training from outside of the university. Also, there is a significant relationship between social justice advocacy with the subscales and working times in the public and non-governmental sectors. In line with the results obtained, by investigating the factors affecting the social justice advocacy levels of social workers working in public institutions and non-governmental organizations; it is recommended to carry out studies to strengthen and improve the social workers and the field.

Keywords: Advocacy, Social Justice, Social Justice Advocacy, Social Work in NGO's, Social Work in Public Sector.

Received: 28.08.2020

Accepted: 01.12.2020

Suggested Citation:

Bozdemir, R. and Kılıç Ceyhan, E. (2020). Comparison of Social Justice Advocacy Levels of Social Workers Working in Public Institutions and Non-Governmental Organizations, *Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences*, 3(12): 956-970.

© 2020 Sosyal, Beşerî ve İdari Bilimler Dergisi.

GİRİŞ

Sosyal hizmet, sosyal değişimi, sosyal gelişimi, insanların güçlendirilmesini, bireylerin özgürleştirilmesini, sosyal uyumu ve sosyal refahı arttırmayı hedefleyen uygulamaya dayalı akademik bir disiplindir (www.ifsw.org). Sosyal hizmet uzmanları, bireyi çevresi içinde ele alarak mikro, mezzo ve makro düzeyde çalışmalar gerçekleştirir. Birey ve aileyi odağına alan çalışmalar mikro; toplum ve devleti odağına alan çalışmalar makro; mikro ile makro arasında gruplar ve organizasyonları odağına alan çalışmalar ise mezzo düzeyde sosyal hizmet uygulamaları olarak adlandırılırlar (Sheafor ve Horejsi, 2014:27-28).

Sosyal hizmetin amacı, insanların sosyal işlevselliğini artırmaktır. Sosyal işlevsellik, bireylerin toplum içinde kendilerini tanımlayan ve yönlendiren sosyal rollerini başarı ile gerçekleştirmesidir (Sheafor ve Horejsi, 2014:23). Sosyal hizmetin temel değerleri hizmet, sosyal adalet, insan onuru ve değeri, insan ilişkilerinin önemi, dürüstlük ve yeterlidir. Sosyal hizmet uzmanları, sosyal adalet değeri doğrultusunda adaletsiz uygulamalarla mücadele eder (www.socialworkers.org).

Sosyal hizmetin sosyal adalet değerinden yola çıkarak bu araştırmada sosyal hizmet, kamuda ve sivil toplumda sosyal hizmet, sosyal adalet savunuculuğu kavramları üzerinde durulmuş, bu doğrultuda sosyal hizmet uzmanlarının sosyal adalet savunuculuğu düzeyleri değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Sosyal Adalet Savunuculuğu

Sosyal hizmet uzmanları için savunuculuk, onları diğer mesleklerden ayıran temel uygulamalardandır. Yalnızca güncel politikaları değil, bu politikaların oluşma süreçlerini ve etkileyen etmenleri bilmek de önemlidir. Bu bilgiler ışığında sosyal hizmet uzmanları gerekli savunuculuk faaliyetlerini yürütür. Bu nedenle çalıştıkları kurumlar ve uygulamaların yapısı farklılaşsa bile savunuculuğun ilkelerini ve uygulama biçimlerini her sosyal hizmet uzmanının bilmesi ve çalışmalarında uygulaması beklenmektedir (Hoefer, 2016). Savunuculuk faaliyetlerinin kendi içinde çeşitleri vardır. Genelde müracaatçı kitlesinin büyüklüğüne göre savunuculuk türleri ortaya çıkmıştır. Bir kişi, aile ya da küçük bir grubun hakları için mücadele vermek vaka savunuculuğu olarak adlandırılmaktadır (Ezell, 2001: 28-29). Yerel ya da merkezdeki herhangi bir politik aktörü boykot, protesto ya da politika yapımcılarla iyi ilişkiler geliştirerek güncel politikayı etkileme girişimleri politika savunuculuğu olarak adlandırılmaktadır (Mosley, 2010a:59). Kimi faaliyetlerde doğrudan bir etkileme hedefi olmadan politik iklimi dışarıdan etkilemek hedeflenmektedir (Mosley, 2011:437). Bu süreçte yalnızca dıştan müdahalelerle değil kamu yetkilileri ile bir araya gelerek, politikayı etkileme sürecinde iş birliği içinde çalışarak içten etkileme taktiği ile de savunuculuk faaliyetleri yürütülmektedir (Mosley, 2010b: 503-532). Ayrıca yalnızca iş birliği içinde uyumlu çalışma taktiği değil daha agresif eylemleri içeren savunuculuk faaliyetleri de kullanılabilir (Mosley, 2011:437).

Sosyal adalet, toplumda var olan nimet ve külfetlerin toplum bireyleri arasında adil bir şekilde paylaştırılmasıdır (Sunat, 2011:286). Bir başka deyişle toplumdaki bireylerin aynı hak, fırsat, sorumluluk ve çıkarlara sahip olabilmesi durumudur (Zastrow, 2015:20). Sosyal adalet savunuculuğu mikro düzeyde müracaatçının güçlendirilmesi ve müracaatçı savunuculuğu; mezzo düzeyde topluluk işbirliği ve sistem savunuculuğu; makro düzeyde ise işbirlikçi hareket ve sosyal/politik savunuculuğu içine alır. Sosyal adalet savunuculuğu faaliyetleri bazen

yararlanıcı adına bazense yararlanıcı ile birlikte yürütülür. Bu faaliyetler yararlanıcı grubunu destekleme veya sisteme müdahale şeklinde gerçekleştirilebilir (Lewis vd., 2018).

Kamu ve Sivil Toplum Alanında Sosyal Adalet Savunuculuğunun Geliştirilmesinde Sosyal Hizmetin Önemi

Sosyal adalet, hiç şüphesiz yalnızca sosyal hizmet mesleğinin çalışma alanında bulunmamaktadır. Pek çok meslek kendi teori ve uygulamaları ile sosyal adaletin sağlanmasına hizmet edebilir. Ancak sosyal hizmet mesleğinin temel değerlerinden birinin sosyal adalet olması aradaki sıkı ilişkiyi ortaya koymaktadır. Sosyal hizmet, toplumdaki dezavantajlı grupların kendilerini sosyal, psikolojik ve fiziksel yönden geliştirmeleri için fırsat oluşturur (Kesgin, 2016:52). Bu fırsatları oluşturmak sosyal adaleti sağlamanın bir adımıdır. Dolayısıyla toplum ile çalışılan her alanda sosyal adalet savunuculuğunu geliştirmek de sosyal hizmetin hedeflerinden biridir.

Günümüzde sosyal hizmet sadece dezavantajlı gruplara hizmet vermekle sınırlı bir uygulama alanından daha fazlasına sahiptir. Sosyal adaleti sağlama, refah seviyesini yükseltme ve eşitsizliklerle mücadele başta olmak üzere pek çok makro düzeyde değişimi hedefleyen amaçlara sahiptir (Kesgin, 2016:59). Sosyal hizmetin toplumların refah seviyesini yükseltme hedefi, sosyal hizmeti sosyal adaleti sağlama noktasında güçlü bir yere getirmektedir.

Sosyal hizmet çalışmalarında kaynağın büyük çoğunlukla yerel ve merkezi hükümetten sağlanması sebebiyle sosyal hizmet mesleği geçmişten günümüze devlet kurumları ile yakın bir ilişki içinde olmuştur. Bu durumda ister sivil toplumda yapılan ister kamuda yapılan sosyal adalet savunuculuğu çalışmalarında yerel ve merkezi kurumlarla iş birliği çok önemli bir yere sahip olmaktadır (Reamer, 2018: 173-208). İşbirliğinin etkili yürütülmesi şüphesiz sosyal adalet savunuculuğu çalışmalarını da olumlu yönde etkiler.

Sosyal hizmet uzmanları, doğru ve yerinde uygulamalar ile sosyal ve ekonomik politikanın geliştirilmesine çok yönlü ve etkili bir katkı sağlayabilir. Sosyal hizmet uzmanları sahip oldukları profesyonel becerileri ve kaynakları kamuda, sivil toplum kuruluşlarında ve özel sektörde yaptıkları çalışmalarda kullanarak problemlerin çözümünde rol oynayabilir (Rwomire, 2011:116). Sosyal hizmet uzmanının sahip olduğu becerilerin sosyal adaletin geliştirilmesinde bu denli rol alması, sosyal hizmetin bu alandaki etkisini de ortaya çıkarmaktadır. Sosyal hizmetin sosyal adalet savunuculuğu alanındaki etkisini hedefleri, teorileri ve uygulamaları büyük ölçüde etkilemektedir. Sosyal hizmet değerleri doğrultusunda hizmet veren sosyal hizmet uzmanları sosyal adalet savunuculuğu noktasında önemli bir rol üstlenmektedir.

Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı, kamu kurum ve kuruluşları ile sivil toplum kuruluşlarında çalışan sosyal hizmet uzmanlarının sosyal adalet savunuculuğu düzeylerini ortaya koymaktır. Ayrıca, kamu kurum ve kuruluşlarında ya da sivil toplum kuruluşlarında çalışıyor olmanın sosyal adalet savunuculuğunda anlamlı bir farklılaşmaya yol açıp açmadığını belirlemektir. Bununla birlikte uzmanların sosyal adalet savunuculuğu düzeylerini tanıttıcı bilgiler ve mesleki faaliyetlere ilişkin bilgileri dikkate alarak değerlendirmek amaçlanmaktadır.

YÖNTEM

Araştırmanın Modeli

Araştırmada nicel araştırma yöntemlerinden ilişkisel tarama modeli kullanılmıştır. İlişkisel tarama modeli iki ya da daha fazla değişken arasındaki ilişkinin ölçüldüğü araştırma modelidir. Bu ilişki değişkenler arasında korelasyon veya karşılaştırmaya bakılarak ortaya konmaya çalışılır (Karasar, 1995:81).

Evren ve Örneklem

Araştırmada seçkisiz olmayan örneklem yöntemlerinden amaçsal örneklem kullanılmıştır. Amaçsal örnekleme belli ölçütleri karşılayan bir çalışma grubu ile çalışılmak istendiğinde kullanılan ve derinlemesine araştırma yapılmasına olanak sağlayan bir örnekleme yaklaşımıdır (Büyüköztürk vd., 2014:90). Bu araştırmada kamu kurum ve kuruluşlarında ve sivil toplum kuruluşlarında çalışan sosyal hizmet uzmanları ile çalışılmıştır.

Araştırmanın evreni kamu kurum ve kuruluşlarında ve sivil toplum kuruluşlarında çalışan sosyal hizmet uzmanlarından oluşmaktadır. Araştırmanın çalışma evrenini Ankara ilinde kamu kurum ve kuruluşları ve sivil toplum kuruluşlarında çalışan sosyal hizmet uzmanları oluşturmaktadır. Toplumbilimlerinde yapılacak araştırmalarda genellikle örneklem çekmenin alt limiti olarak 100 sayısı alınabilir (Aziz, 2014:56). Örneklem, çalışma evreninden seçilen ve çalışmaya gönüllü katılım sağlayan 100 sosyal hizmet uzmanından oluşmaktadır.

Veri Toplama Araçları

Araştırmada veri toplama aracı olarak katılımcılara ilişkin tanıtıcı bilgilerin, katılımcıların mesleki faaliyetlerine ve sosyal adalet savunuculuğu faaliyetlerine ilişkin bilgilerin toplandığı anket formu; katılımcıların sosyal adalet savunuculuk düzeylerini ölçmeyi sağlayan Sosyal Adalet Savunuculuğu Ölçeği kullanılmıştır.

Anket Formu

Anket formu “Tanıtıcı Bilgiler, Mesleki Faaliyetlere İlişkin Bilgiler, Sosyal Adalet Savunuculuğu Faaliyetlerine İlişkin Bilgiler” isimli üç ana bölümden oluşmaktadır. Tanıtıcı bilgiler bölümünde 5, mesleki faaliyetlere ilişkin bilgiler bölümünde 15 ve sosyal adalet savunuculuğu faaliyetlerine ilişkin bilgiler bölümünde 12 olmak üzere anket formunda toplamda 32 soru bulunmaktadır.

Sosyal Adalet Savunuculuğu Ölçeği

Sosyal adalet savunuculuğu ölçeği, Dean (2009) tarafından geliştirilmiş ve 2014 yılında Serpen, Duyan ve Aldoğan tarafından geçerlilik ve güvenirlik çalışması gerçekleştirilmiştir (Serpen vd., 2014). Ölçek, meslek elemanlarının sosyal adalet savunuculuğu için gerekli beceri ve yetkinliklerini ölçmek amacıyla kullanılmaktadır.

Orijinalinde 43 maddeden oluşan ölçek, geçerlik ve güvenirlik çalışması sonucu 41 maddeden oluşan son halini almıştır. Ölçek; İşbirlikçi Hareket, Müracaatçının Güçlendirilmesi, Sosyal/Politik Savunuculuk ve Müracaatçı Toplum Savunuculuğu alt ölçeklerinden oluşmaktadır. Orijinal ölçekte 4, 6, 11, 16, 17, 38, 39 ve 41 numaralı maddeler ters kodlanmıştır. Ölçekte maddelere verilen yanıtlarda 1 en düşük 7 en yüksek değeri ifade etmektedir. Ölçeğe göre toplam puan arttıkça sosyal adalet savunuculuk düzeyi/yetkinliği artmaktadır. Katılımcıların Sosyal Adalet Savunuculuğu Ölçeği (SAS)’nden alabileceği en düşük puan 41 ve en yüksek puan 287’dir.

Tablo 1. Ölçeğin Uyarlama Çalışmasında Bulunan Cronbach Alpha Katsayısı Değerleri

Ölçek	Cronbach Alpha Katsayısı
Sosyal Adalet Savunuculuğu Ölçeği	0.92
İşbirlikçi Hareket Alt Ölçeği	0.89
Müracaatçının Güçlendirilmesi Alt Ölçeği	0.76
Sosyal/Politik Savunuculuk Alt Ölçeği	0.79
Müracaatçı/Toplum Savunuculuğu Alt Ölçeği	0.71

Tablo 1’de belirtildiği üzere ölçeğin uyarlama çalışmasında cronbach alpha katsayısı Sosyal Adalet Savunuculuğu Ölçeği için 0.92; İşbirlikçi Hareket Alt Ölçeği için 0.89; Müracaatçının Güçlendirilmesi Alt Ölçeği için 0.76; Sosyal/Politik Savunuculuk Alt Ölçeği için 0.79; Müracaatçı/Toplum Savunuculuğu Alt Ölçeği için 0.71 olarak bulunmuştur.

Tablo 2. Araştırma Sonucunda Bulunan Cronbach Alpha Katsayısı Değerleri

Ölçek	Cronbach Alpha Katsayısı
Sosyal Adalet Savunuculuğu Ölçeği	0.90
İşbirlikçi Hareket Alt Ölçeği	0.89
Müracaatçının Güçlendirilmesi Alt Ölçeği	0.78
Sosyal/Politik Savunuculuk Alt Ölçeği	0.70
Müracaatçı/Toplum Savunuculuğu Alt Ölçeği	0.51

Bu çalışmada da güvenilirliği belirlemek amacıyla iç tutarlılık analizi yapılmıştır. Tablo 2’ye göre Sosyal Adalet Savunuculuğu Ölçeği için cronbach alpha katsayısı 0.90; İşbirlikçi Hareket Alt Ölçeği için 0.89; Müracaatçının Güçlendirilmesi Alt Ölçeği için 0.78; Sosyal/Politik Savunuculuk Alt Ölçeği için 0.70; Müracaatçı/Toplum Savunuculuğu Alt Ölçeği için 0.51 olarak bulunmuştur.

Verilerin Toplanması ve Analizi

Veri toplama araçları, araştırmacı tarafından katılımcılara yüz yüze görüşme tekniği ve e-posta aracılığıyla uygulanmıştır. Elden edilen veriler bilgisayar ortamında, SPSS 22 (Statistical Package for Social Sciences) paket programı kullanılarak analiz edilmiştir. Veriler analiz edilirken bağımsız örneklem t-testi, ilişkisiz örneklem için tek yönlü ANOVA analizi ve korelasyon analizi yapılmıştır.

BULGULAR ve TARTIŞMA

Araştırmaya katılan 100 sosyal hizmet uzmanının cinsiyet dağılımlarına bakıldığında %71’inin kadın ve %29’unun erkek olduğu görülmektedir. Araştırmaya katılan sosyal hizmet uzmanlarının yaş dağılımlarında yarısından fazlasını (%64) 26 yaş ve altı, dörtte biri (%25) 27-32 yaş arası ve kalanının (%11) 33 yaş ve üstü olduğu görülmektedir. Katılımcıların yaş ortalaması 27,59 iken katılımcılar arasında en düşük yaş 22 en yüksek yaş 50’dir. Araştırmaya katılan sosyal hizmet uzmanlarının çoğunluğu (%78) lisans programından, %20’si yüksek lisans programından ve %2’si doktora programından mezun olduğunu belirtmektedir.

Katılımcıların %51’i kamu kurum ve kuruluşunda ve %49’u sivil toplum kuruluşunda görev yaptığını belirtmektedir. Katılımcıların %55’i herhangi bir sivil toplum kuruluşuna üye iken %45’i bir sivil toplum kuruluşuna üye değildir. Katılımcıların %60’ı üniversite dışında bir

savunuculuk eğitimi almadığını belirtirken, %40'ı üniversite eğitimi dışında bir savunuculuk eğitimi aldığını belirtmektedir.

Tablo 3. SAS, İHÖ, MGÖ, SSÖ ve MSÖ Puanları Betimsel Analizi

Ölçek	Min-Max	Ortalama(X)	Standart Sapma Değeri (SD)
SAS	175-280	223,7900	23,68194
İHÖ	73-119	97,5400	11,29353
MGÖ	41-63	53,6800	5,04301
SSÖ	13-52	32,2600	8,43229
MSÖ	28-49	40,3100	4,59621

Sosyal Adalet Savunuculuğu Ölçeği İşbirlikçi Hareket, Müracaatçının Güçlendirilmesi, Sosyal/Politik Savunuculuk ve Müracaatçı Toplum Savunuculuğu alt ölçeklerinden oluşmaktadır. Araştırmadan elde edilen bulgulara göre sosyal hizmet uzmanlarının sosyal adalet savunuculuğu, işbirlikçi hareket, müracaatçının güçlendirilmesi ve müracaatçı/toplum savunuculuğu düzeyleri yüksek sosyal/politik savunuculuk düzeyleri orta düzeydedir.

Sosyal hizmet uzmanlarının sosyal adalet savunuculuğu ölçeği ortalama puanları $X = 223,79$ 'dir (Tablo 3). Bu durum sosyal hizmet uzmanlarının sosyal adalet savunuculuğu düzeylerinin yüksek olduğu şeklinde yorumlanabilir. Bu çalışmada sosyal hizmet uzmanlarının sosyal adalet savunuculuğu düzeylerinin yüksek olması ümit verici olmakla birlikte 2010 yılında yapılan sosyal hizmet uzmanlarının sosyal hizmet değerlerini mesleki uygulamalarına aktarışı üzerine yapılan nitel bir araştırmada sosyal hizmet uzmanlarının sosyal adalet değerini uygulamaya aktarımının sınırlı olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Karabekir, 2010:235). Bu durumda ilerleyen çalışmalarda bu konunun daha detaylı incelenmesinin ve söylemlerle uygulamanın tutarlılığının üzerinde durulmasının önemli olduğu düşünülmektedir.

Sosyal hizmet uzmanlarının işbirlikçi hareket alt ölçeği ortalama puanları $X = 97,54$ ' tür (Tablo 3). Bu durum sosyal hizmet uzmanlarını işbirlikçi hareket yeterliliklerinin yüksek olduğu şeklinde yorumlanabilir. Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği'nin yayınlandığı etik ilkelerde sosyal hizmet uzmanlarının meslektaşlarına ve diğer meslek elemanlara karşı sorumlulukları olduğu ve bunlardan birinin de disiplinler arası iş birliği olduğu belirtilmiştir. Buna göre sosyal hizmet uzmanları farklı disiplinlerle saygı çerçevesinde çalışmalı ve ortak çalışılan alanda sosyal hizmet bakış açısını ortaya koymalıdır (Duyan vd., 2008:220). Bu durumda gerek kamuda çalışan gerekse sivil toplumda çalışan sosyal hizmet uzmanlarının gelişmiş bir işbirlikçi hareket yeterliliğine sahip olması sosyal hizmetin etik ilkeleri ile oldukça uyumludur.

Sosyal hizmet uzmanlarının müracaatçının güçlendirilmesi alt ölçeği ortalama puanları $X = 53,68$ 'dir (Tablo 3). Bu durum sosyal hizmet uzmanlarının müracaatçı güçlendirilmesi yeterliliklerinin yüksek olduğu şeklinde yorumlanabilir. Buna paralel olarak sosyal hizmet öğrencilerinin sosyal adalet savunuculuğu yetkinlikleri ile LGBTI+ bireylere yönelik tutumları arasındaki ilişkinin incelendiği 2016 yılında yapılan bir çalışmada da sosyal hizmet öğrencilerinin müracaatçının güçlendirilmesi yetkinliklerinin yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Kalaycı, 2016:123). Bireyler ya da topluluklar bulundukları sosyoekonomik sistem içinde ya da yasalar karşısında kendini güçsüz hissedebilir. Bu duruma hassas gruplarda daha sık rastlanabilir. Sosyal hizmet uzmanları bu durumda insan temelli program ve kaynaklar aracılığıyla kendilerini ve müracaatçıları sorun çözme konusunda sosyal hizmete has bir üslupla güçlendirirler (Parsons, 1991:12). Araştırmada sosyal hizmet uzmanlarının müracaatçının güçlendirilmesi

noktasında yüksek yeterliliğe sahip çıkması uygulamalarında güçlendirme yaklaşımını esas aldıkları şeklinde yorumlanabilir.

Sosyal hizmet uzmanlarının sosyal/politik savunuculuk alt ölçeği ortalama puanları $X=32,26$ 'dır (Tablo 3). Bu durum sosyal hizmet uzmanlarının sosyal/politik savunuculuk yeterliliklerinin orta düzeyde olduğu şeklinde yorumlanabilir. 2018 yılında yayınlanan insan hakları ve sosyal adalet açısından devletin çocuklara ve kadınlara yönelik sunduğu hizmetler konulu doktora çalışmasında o dönemki ismiyle Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı'nda çalışan sosyal hizmet uzmanı, psikolog, sosyolog, öğretmen ve çocuk gelişimcilerin sosyal adalet savunuculuğu düzeyleri ölçülmüş ve çoğunluğunu sosyal hizmet uzmanlarının oluşturduğu katılımcıların sosyal/politik savunuculuk düzeyleri diğer alt boyutlara oranla en düşük olarak bulunmuştur (Reçber, 2018:174).

Sosyal/politik savunuculuk, kamusal alan düzeyinde yapılan savunuculuk faaliyetlerindendir. Kamusal alan düzeyinde savunuculuk ise toplumun bilinçlendirilmesinden, toplum liderleri ve yöneticileri ile değişim için çalışmayı içeren çok geniş bir savunuculuk alanıdır. Bu alanda savunuculuk faaliyetleri yürütmek politikada veya mevzuatta yer alan ve müracaatçı topluluğunu zor duruma düşüren kanun ve kuralları değiştirmek üzere çalışmalar yürütmek anlamına gelmektedir (Ratts vd., 2007; Toporek vd., 2009). Bu noktada sosyal hizmet uzmanlarının sosyal/politik savunuculuk düzeylerinin orta düzeyde olmasının önemli olduğu ancak yüksek düzeyde olması için de çalışmaların yürütülmesi gerektiği düşünülmektedir. Diğer savunuculuk türlerinin hepsinde yüksek düzeyde savunuculuk yeterliliğine sahipken sosyal/politik savunuculukta orta düzeyde bir yeterliliğe sahip olmaları dikkate değerdir. Bunun nedenlerinin araştırılmasının sosyal/politik savunuculuğu artırmak noktasında önemli bir başlangıç sunacağı düşünülmektedir. Bu çalışmada uygulanan ankette sosyal hizmet uzmanlarına sosyal adalet savunuculuğu yaparken karşılaştıkları güçlükler sorulduğunda verilen en sık yanıtın bürokrasi ve hiyerarşi, sonrasında ise mevzuat ve politika olması ise bu noktada küçük ipuçları sunabilir.

Sosyal hizmet uzmanlarının müracaatçı/toplum savunuculuğu alt ölçeği ortalama puanları $X=40,31$ 'dir (Tablo 3). Bu durum sosyal hizmet uzmanlarının müracaatçı/toplum savunuculuğu düzeylerinin yüksek olduğu şeklinde yorumlanabilir. Bunun aksine sosyal hizmet öğrencilerinin sosyal adalet savunuculuğu yetkinlikleri ile LGBTI+ bireylere yönelik tutumları arasındaki ilişkinin incelendiği 2016 yılında yapılan bir çalışmada ise sosyal hizmet öğrencilerinin müracaatçı/toplum savunuculuğu düzeyleri düşük olarak bulunmuştur (Kalaycı, 2016:122). Bu farklılık öğrencilerin henüz yeterli alan deneyimine sahip olmamasından kaynaklı olabilir. Nitekim 2015 yılında sosyal hizmet öğrencilerinin yaşlı müracaatçılarla çalışma ve yaşlılara yönelik tutumlarının belirlenmesi üzerine yapılan bir araştırmada da yaşlı bireylerle çalışan sosyal hizmet öğrencilerinin yaşlı bireylerle çalışma deneyimi olmayanlara göre yaşlılara karşı daha olumlu tutum sergiledikleri görülmüştür (Mancılık, 2015).

Savunuculuk çalışmalarında bazen müracaatçının kendi kendini gerçekleştirme teşvik edilirken bazen de müracaatçı adına savunuculuk faaliyetleri yürütülmektedir. Bu durum müracaatçı düzeyinde müdahalenin altında yer almaktadır (Toporek vd., 2009:262). Sosyal hizmet uzmanlarının müracaatçı/toplum savunuculuğu düzeylerinin yüksek olmasının savunuculuk yetkinlikleri açısından çok önemli olduğu düşünülmektedir.

Araştırmada sosyal hizmet uzmanlarının sosyal adalet savunuculuğunun, işbirlikçi hareketin, müracaatçının güçlendirilmesinin, sosyal/politik savunuculuğun cinsiyete göre ($t=1.061$, $p=.291$; $t=1.127$, $p=.263$; $t=1.482$, $p=.141$; $t=-.533$, $p=.595$) ve yaş gruplarına göre ($F=1.008$, $p=.369$; $F=2.416$,

$p=.095$; $F=1.629$, $p=.202$; $F=.059$, $p=.943$) anlamlı bir şekilde farklılaşmadığı görülmüştür. 2012 yılında sosyal hizmet öğrencilerinin maneviyatı ile sosyal adalet savunuculuğu arasındaki ilişkiyi ölçen bir araştırmada bu bulguya benzer olarak cinsiyetin ve yaşın sosyal adalet savunuculuğu yetkinlikleri üzerinde anlamlı bir farklılık oluşturmadığı görülmüştür (Prior ve Quinn, 2012:183). Aynı şekilde psikoloji mezunlarının danışmanlık eğitimi ve sosyal adalet savunuculuğu yetkinlikleri arasındaki ilişki üzerine 2005 yılında yapılan bir araştırmada da cinsiyet ve yaş gruplarının sosyal adalet savunuculuğu üzerinde anlamlı bir farklılık oluşturmadığı görülmüştür (Nilsson ve Schmidt, 1970:273-275). 2019 yılında sosyal hizmet öğrencilerinin sosyal adalet savunuculuğu yetkinlikleri ile çocuk ihmal ve istismarına bakış açıları arasındaki ilişkilerin incelenmesi amacıyla yapılan bir çalışmada da cinsiyetin sosyal adalet savunuculuğu üzerinden anlamlı bir fark oluşturmadığı bulunmuştur. Ancak yaş grupları arasında anlamlı bir farklılık olduğu görülmüştür (Eren, 2019:110). Cinsiyetin sosyal adalet savunuculuğu üzerinde anlamlı bir fark oluşturmaması sosyal hizmet uzmanlarının sosyal hizmetin etik değerlerinden olan sosyal adaleti cinsiyetten bağımsız olarak benimsediğini göstermektedir (www.socialworkers.org). Bu durum sosyal hizmet uzmanlarının sosyodemografik özellikleri farklılaşsa da etik değerler noktasında profesyonel bir duruş sergileyebildiği şeklinde yorumlanabilir.

Sosyal hizmet uzmanlarının kamuda çalışma süresi arttıkça sosyal adalet savunuculuklarının, işbirlikçi hareketlerinin, müracaatçının güçlendirilmesi düzeylerinin azaldığı görülmüştür ($r=-.227$, $p=.023$; $r=-.308$, $p=.002$; $r=-.227$, $p=.023$). Araştırmada aynı zamanda sosyal hizmet uzmanlarının toplam çalışma süresi arttıkça işbirlikçi hareket düzeyinin azaldığı görülmüştür. Bu durum deneyim arttıkça mesleki yorgunluğun da biriktiği ve savunuculuk faaliyetlerine ilişkin heyecanın azaldığı şeklinde yorumlanabilir. Çalışma süresi arttıkça olumlu ve olumsuz deneyim de çoğalmaktadır. Bu deneyimlerin kişinin sosyal adalet savunuculuğu faaliyetleri üzerinde olumsuz bir etkisi olabilir. 2018 yılında yapılan sosyal hizmet kurumu çalışanlarında tükenmişlik düzeyini araştıran bir çalışmada 11 yıl ve üzeri deneyime sahip olan meslek elemanlarının tükenmişlik düzeyinin 1-5 yıl arası deneyime sahip olan meslek elemanlarından yüksek olduğu görülmüştür (Çağlıyan, 2018:67). Alanda daha uzun süre çalışanların tükenmişlik düzeyi daha yüksek olduğu gibi, çalışma süresi arttıkça savunuculuk düzeyleri de azalmaktadır. Meslekte geçirilen yılın meslek elemanlarının yeterliliklerini etkilemesi insan ile çalışan sosyal hizmet gibi alanlarda göz ardı edilemeyecek bir öneme sahiptir. Bu nedenle ileride bu durumun çözümüne yönelik çalışmaların gerçekleştirilmesinin önemli olduğu düşünülmektedir.

Kamuda çalışılan sürede görülen ilişkinin aksine Sivil Toplum Kuruluşlarında (STK) çalışılan süre ile sosyal adalet savunuculuğu arasında ise anlamlı bir ilişki bulunamamıştır ($r=.195$, $p=.052$). Bunun sebebi STK'da çalışan ve araştırmaya katılan sosyal hizmet uzmanlarının daha genç olması ve dolayısıyla mesleki deneyimlerinin daha sınırlı olması olabilir. Çünkü araştırmaya katılan kamuda çalışan en deneyimli sosyal hizmet uzmanının 24 yıl deneyimi varken, sivil toplumda çalışan en deneyimli sosyal hizmet uzmanının 8 yıl deneyimi bulunmaktadır. 2015 yılında sosyal hizmet uzmanlarının sorun çözme becerileri üzerine yapılan bir araştırmada da sosyal hizmet uzmanlarının hizmet süresi arttıkça problem çözme becerisinin de arttığı bulunmuştur (Koç, 2015). Yine 2019 yılında çocuk refahı alanında çalışan meslek elemanlarının psikolojik dayanıklılıkları ve baş etme tarzlarının araştırıldığı bir araştırmada da mesleki deneyim arttıkça aktif başa çıkma yöntemlerini kullanma durumları da arttığı görülmüştür (Genç, 2019). Bu durum bizim çalışmamıza da paralel olarak alanda geçirilen sürenin beceri ve yetkinlikler üzerindeki önemini ortaya koymaktadır.

Diğer alt ölçeklerin aksine sosyal hizmet uzmanlarının sosyal/politik savunuculuk düzeyinin STK'da çalışma süresi arttıkça arttığı görülmüştür ($r=.244$, $p=.014$). Bu durum alanda kazanılan deneyimin, öğrenme sürecinin sosyal/politik savunuculuk yeterliliğini de artırdığı şeklinde yorumlanabilir. 2019 yılında toplum ruh sağlığı merkezinde çalışan sağlık profesyonellerinin bilgi, beceri, deneyim ve görüşlerinin değerlendirilmesi üzerine yapılan nitel bir araştırmada psikolog, psikiyatrist ve sosyal hizmet uzmanı olmak üzere bazı meslek grupları ile görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Görüşmeler sonucunda meslek elemanlarının ruh sağlığı alanına ilişkin bilgi ve becerilerini büyük çoğunlukta deneyim sonucunda elde edildiği yorumuna ulaşılmıştır (Akgün, 2019). Bu durum bizim çalışmamızdaki bulgularla paralellik göstermektedir. Çünkü sivil toplum kuruluşlarının toplumlara ilgilendiren konularda savunucu ve devlet mekanizmalarını harekete geçirici rolü bulunmaktadır (Kara, 2019:155-169). Bu bağlamda sivil toplum kuruluşlarında geçirilen süre ve alandan kazanılan deneyim arttıkça sosyal hizmet uzmanlarının sosyal/politik savunuculuk yetkinliklerinin de artması olağan olarak yorumlanabilir.

STK'da çalışan sosyal hizmet uzmanlarının sosyal adalet savunuculuklarının ve işbirlikçi hareket düzeylerinin kamu kurum ve kuruluşunda çalışan sosyal hizmet uzmanlarından daha yüksek olduğu görülmüştür ($t=-2.305$, $p=0.024$; $t=-2.638$, $p=0.010$). Bu duruma sebep olan etken ya da etkenlerin ne olduğu bu çalışmada belirlenmemiştir. İleride yapılacak çalışmalarda sivil toplum alanında çalışan sosyal hizmet uzmanlarının sosyal adalet savunuculuğu ve işbirlikçi hareket düzeylerinin daha yüksek çıkmasına etki eden etmenler araştırılabilir. Bu araştırmada sivil toplum ve kamu arasında farklılaşma bulunmasına karşın, 2016 yılında yayınlanan çocuk refahı alanında çalışan sosyal hizmet uzmanlarının savunuculuk uygulamalarını inceleyen nitel bir araştırmada ise özellikle belli bir kurumda çalışmanın savunuculuk faaliyetlerini olumlu ya da olumsuz olarak etkilemediği belirtilmiştir. Çalışmada savunuculuk faaliyetlerinin kamuda, sivil toplumda ve özel sektörde gerçekleştirmenin kendi içinde avantajları ve dezavantajları olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Kamuda çalışan sosyal hizmet uzmanları kamuda çalışmanın savunuculuk faaliyetlerine bir noktada sınırlılık getirirse de mevzuatı değiştirme fırsatı, yetki ve güç verdiğini de belirtmiştir. Sivil toplum kuruluşlarında çalışanlar ise her sivil toplum örgütünün aynı imkanları sağlamasa da çoğunlukla savunuculuk faaliyetlerini kolaylaştırdığı belirtmiştir (Karabekir, 2016:306).

Kamuda veya STK'da çalışma durumunun sosyal/politik savunuculuk, müracaatçının güçlendirilmesi ve müracaatçı/toplum savunuculuğu üzerinde anlamlı bir fark oluşturmadığı görülmüştür ($t=-1.437$, $p=.154$; $t=-1.148$, $p=.254$; $t=-1.446$, $p=.152$). Bu durum sosyal hizmet uzmanlarının çalıştığı kurumun yapısı ne olursa olsun müracaatçının güçlendirilmesi ve müracaatçı/toplum savunuculuğunu gerçekleştirmesi noktasında değerlidir. Çünkü sosyal hizmet uzmanlarının müracaatçının güçlendirilmesi ve müracaatçı/toplum savunuculuğu düzeylerinin yüksek olduğu görülmüştür (Tablo 3). Sosyal hizmet uzmanlarının sosyal/politik savunuculuklarının orta düzeyde çıkması ise sosyal hizmet uzmanlarının hangi kurumda çalışırsa çalışsın bazı içsel ve dışsal faktörlerden aynı şekilde etkilendiği şeklinde yorumlanabilir. Bu faktörleri sosyal hizmet uzmanları karşılaştıkları güçlükler kısmında başlıca şu şekilde belirtmiştir: bürokrasi ve hiyerarşi, sistemin yavaş olması, sistemin savunuculuk faaliyetlerini desteklememesi, yasalar, mevzuat, politika, kaynak yetersizliği.

Bir STK'ya üye olan sosyal hizmet uzmanlarının sosyal adalet savunuculuk düzeyi, işbirlikçi hareket düzeyi, müracaatçıyı güçlendirme düzeyi bir STK'ya üye olmayanlardan daha yüksektir ($t=2.634$, $p=.010$; $t=2.323$, $p=.022$; $t=2.643$, $p=.010$). Bu durumun sivil toplum kuruluşlarında var olan "örgüt" anlayışı ile ilgili olabileceği düşünülmektedir (Karadağ, 2017). Ancak bir STK'da

gönüllü çalışmalar yapıp yapmama durumu sosyal adalet savunuculuk düzeyi üzerinde anlamlı bir farklılık oluşturmamıştır ($t=1.658$, $p=.100$). Bir STK'ya üye olan sosyal hizmet uzmanlarının sosyal/politik savunuculuk düzeyi bir STK'ya üye olmayanlardan daha yüksektir ($t=2.980$, $p=.004$). Sivil toplumun sosyal, toplumsal ve siyasal olaylara karşı aksiyon alan kurumlar olduğu düşünüldüğünde bu durumun tutarlı olduğu yorumu yapılabilir.

Araştırmada üniversite dışında bir savunuculuk eğitimi alıp almama durumunun sosyal hizmet uzmanlarının sosyal adalet savunuculuğu düzeyi üzerinde anlamlı bir farklılık oluşturmadığı görülmüştür ($t=1.700$, $p=0.92$). Ancak üniversite dışında bir savunuculuk eğitimi alan sosyal hizmet uzmanlarının işbirlikçi hareket düzeylerinin böyle bir eğitim almayanlardan daha yüksek olduğu görülmüştür ($t=2.300$, $p=.024$). Buna paralel olarak, 2018 yılında yapılan bir araştırmada eğitim sürecinde insan hakları ile ilgili bir ders alan sosyal hizmet uzmanı, psikolog, sosyolog, öğretmen ve çocuk gelişimcilerden oluşan meslek elemanlarının işbirlikçi hareket düzeyleri daha yüksek çıkmıştır. Aynı çalışmada çocuk hakları ile ilgili ders alanların da işbirlikçi hareket düzeyleri daha yüksek çıkmıştır (Reçber, 2018:180). Bu durumun savunuculuk alanına giren konularda eğitim almanın önemini ortaya koyduğu düşünülmektedir.

Sosyal hizmet uzmanlarının sosyal adalet savunuculuğu düzeyleri mesleği kendi isteğiyle tercih etme, çalışılan sosyal hizmet alanı, alınan maaşı yeterli bulma, yaptığı işten doyum alma, hiyerarşik bir ortamda çalışma durumuna göre farklılaşmamaktadır ($F=1.727$, $p=.183$; $F=.656$, $p=.658$; $F=2.593$, $p=.080$; $F=3.020$, $p=.053$; $F=2.047$, $p=.135$).

Tablo 4. Sosyal Adalet Savunuculuğu Yaparken Karşılaşılan Güçlükler

Karşılaşılan güçlük konu başlığı	(n)	(%)
Bürokrasi ve hiyerarşi	22	24,44
Kamu kurum ve kuruluşlarında direnç ile karşılaşma	13	14,44
Yasalar, mevzuat ve politika	12	13,33
Kaynak yetersizliği ve kaynaklara erişimde güçlük	8	8,88
Sistemin yavaş ve yetersiz olması	5	5,55
Kurum içinde de savunuculuk faaliyetleri yürütmek zorunda olmak	5	5,55
Toplum yapısı ve müracaatçı direnci	5	5,55
Önyargı ve ayrımcı tutumlar	5	5,55
Sosyal hizmet mesleğinin bilinmemesi ve alanda çalışan kişilerin mesleki yeterliliğinin olmaması	3	3,33
Dil bariyeri	3	3,33
Diğer	9	10
Toplam	90	100

Sosyal hizmet uzmanlarının dörtte üçü sosyal adalet savunuculuğu yaparken güçlüklerle karşılaştığını belirtmiştir ($n=75$, %75). Sosyal adalet savunuculuğu yaparken güçlüklerle karşılaştıklarını belirten sosyal hizmet uzmanları bu güçleri şu şekilde belirtmiştir: Bürokrasi ve hiyerarşi (%24.44), kamu kurum ve kuruluşlarında direnç ile karşılaşma (%14.44), yasalar, mevzuat ve politika (%13.33), kaynak yetersizliği ve kaynaklara erişimde güçlük (%8.88), kurum içinde de savunuculuk faaliyetleri yürütmek zorunda kalınması (%5.55), sistemin yavaş olması

ve savunuculuk faaliyetlerini desteklememesi (%5.55), toplumun sosyoekonomik, kültürel yapısı ve eğitim düzeyi ayrıca müracaatçının hakkının savunulmasını istememesi ve direnişte bulunması (%5.55), alanda çalışan kişilerin mesleki yeterliliğinin olmaması, önyargı ve ayrımcı tutumlar (%5.55), dil bariyeri (%3.33), sosyal hizmet mesleğinin bilinmemesi ve değer görmemesi (%3.33), mevzuat ve mevcut uygulamalar arasında farklılık olması, uygulamada yetersizlik ve belirsizlik olması, yabancı düşmanlığı gibi diğer güçlükler (%10). 2016 yılında yayınlanan çocuk refahı alanında kamuda, sivil toplumda, özel sektörde ve belediyelerde çalışan sosyal hizmet uzmanlarının savunuculuk uygulamalarını inceleyen nitel bir araştırmada savunuculuk yaparken karşılaşılan güçlükler sorulduğunda benzer cevapların alınmış olduğu görülmüştür (Karabekir, 2016). Yine 2019 yılında yapılan bir çalışmada da sosyal hizmet uzmanları mesleğin tanınmadığını, kamu kurumlarında yöneticiler ve sosyal hizmet uzmanlarının üzerinde politik bir baskının olduğunu, iş yükünün fazla olduğunu, mevzuatta sınırlılıklar bulunduğunu ve bürokratik engeller olduğunu belirterek bunların hak savunuculuğu yapmayı engellediğini belirtmiştir (Avşar, 2019:56). Farklı zamanlarda farklı kurumlarda gerçekleştirilen çalışmalarda benzer yanıtlar alınmasına önemlidir. Bu noktada sosyal hizmet uzmanları için nihai hedef olan sosyal adaleti sağlama ve bu hedefe ulaşmada aracı olan savunuculuk faaliyetlerinin bu durumlardan ne derece etkilendiği önemlidir. Bu çalışmada etkileyen etmenler üzerinde durulmamıştır. Ancak ortak olarak dile getirilen sorunlar göstermektedir ki içsel ve dışsal pek çok durumla mücadele eden sosyal hizmet uzmanları için sosyal adalet savunuculuğu yürütmek kolay değildir. Yine de karşılaşılan tüm güçlüklerle rağmen araştırmada sosyal hizmet uzmanlarının sosyal adalet savunuculuğu düzeylerinin yüksek çıkmasının takdire şayan olduğu düşünülmektedir.

SONUÇ ve ÖNERİLER

Araştırmaya genel olarak bakıldığında sosyal hizmet uzmanlarının sosyal adalet savunuculuğu düzeylerinin yüksek çıkması memnuniyet vericidir. Sosyal hizmet uzmanlarının savunuculuk düzeylerinin sivil toplumda gönüllü faaliyetler yapma, mesleği kendi isteğiyle tercih etme, çalışılan sosyal hizmet alanı, alınan maaş, yaptığı işten doyum alma, hiyerarşik bir ortamda çalışma durumuna göre farklılaşmamaktadır. Bu durum sosyal hizmet uzmanlarının farklı durumlara rağmen yüksek savunuculuk becerileri sergileme noktasında ayrılmaması açısından önemlidir. Buna karşın sosyal adalet savunuculuğunun savunuculuk ile ilgili bir eğitim alma, sivil toplumda veya kamuda çalışma durumuna göre farklılaşması da önemlidir. Bu durum sosyal hizmet uzmanlarının sosyal adalet savunuculuğunun farklılaşmasına neden olan durumların üzerinde daha ayrıntılı durulması gerektiğini ortaya koymaktadır. Hangi durumların sosyal hizmet uzmanlarının sosyal adalet savunuculuk yetkinliklerini desteklediği hangilerinin sınırladığı konusunda daha detaylı bilgilere sahip olunursa sosyal hizmet uzmanlarının bu yetkinliklerini koruma ve geliştirme noktasında doğru uygulamalar geliştirilebilir. Çalışmamızın bu konuda bir başlangıç sunduğu düşünülmektedir.

Araştırma sonuçlarına ve tartışma bölümünde değinilen noktalara göre öneriler şu şekilde sıralanabilir:

- Kamu kurum ve kuruluşları ile sivil toplum kuruluşlarında çalışan sosyal hizmet uzmanlarının sosyal adalet savunuculuğu düzeylerini etkileyen etmenler araştırılarak alanın ve sosyal hizmet uzmanlarının güçlendirilmesi ve iyileştirilmesine yönelik çalışmalar yürütülmelidir.
- Sosyal hizmet uzmanlarının sosyal/politik savunuculuk düzeylerinin artırılmasına yönelik çalışmalar gerçekleştirilmelidir.

- Sosyal hizmet uzmanlarının alanda çalışma süresinin sosyal adalet savunuculuğunu etkilediği düşünüldüğünde sosyal hizmet uzmanları için yıpranma payının göz önüne alınması ve buna yönelik destekleyici ve geliştirici uygulamalar hayata geçirilmelidir.
- Sosyal hizmet uzmanlarının kurum içinde desteklenmesinin önemine yönelik farkındalık çalışmaları artırılmalıdır.
- Sosyal hizmet uzmanları toplumu ilgilendiren ve sosyal adaleti sağlama noktasında etkili olan politikalarda karar alma süreçlerine aktif olarak dahil edilmelidir.
- Sosyal hizmet ve sivil toplum alanı arasındaki ilişki, teoride olduğu kadar uygulamada da vurgulanmalıdır. Sosyal hizmet uzmanları sivil toplum kuruluşlarında daha aktif görev almalıdır.
- Sivil toplum kuruluşlarında gönüllü çalışmaların artmasına yönelik motive edici uygulamalar hayata geçirilmelidir.
- Araştırmaya özel sektörde çalışan sosyal hizmet uzmanları da dahil ederek daha büyük bir örnekleme çalışma tekrar edilmelidir.

KAYNAKÇA

Akgün, M. (2019). *Toplum Ruh Sağlığı Merkezinde Çalışan Sağlık Profesyonellerinin Bilgi, Beceri, Deneyim ve Görüşlerinin Değerlendirilmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Üsküdar Üniversitesi: İstanbul.

Avşar, M. K. (2019). *Türkiye’de Sosyal Hizmet Uzmanlarının İstihdam Olanakları: Sorun Alanları ve Fırsatlar*, Yüksek Lisans Tezi, Celal Bayar Üniversitesi: Manisa.

Aziz, A. (2014). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri ve Teknikleri*. (9. Basım), Ankara: Nobel.

Büyüköztürk, Ş., Çakmak, E. K., Akgün, Ö.E., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. (2014). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. (17. Basım), Ankara: Pegem Akademi.

Çağlıyan, E. (2018). *Sosyal Hizmet Kurumu Çalışanlarında Tükenmişlik: Konya Örneği*, Yüksek Lisans Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi: Konya.

Dean, J.K. (2009). *Quantifying Social Justice Advocacy Competency: Development of The Social Justice Advocacy Scale*, Department of Counseling and Psychological Services, PhD Thesis, Atlanta: Georgia State University.

Duyan, V., Sayar, Ö. Ö. ve Özbulut, M. (2008). *Sosyal Hizmeti Tanımak ve Anlamak*. (1. Baskı), Ankara: Öncü.

Eren, G. S. (2019). *Sosyal Hizmet Öğrencilerinin Sosyal Adalet Savunuculuğu Yetkinlikleri ile Çocuk İhmal ve İstismarına Bakış Açıları Arasındaki İlişkilerin İncelenmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Üsküdar Üniversitesi: İstanbul.

Ezell, M. (2001). *Advocacy in the Human Services*. (1st edition), USA: Brooks/ Cole.

Genç, B. (2019). *Çocuk Refahı Alanında Çalışan Meslek Elemanlarının Psikolojik Dayanıklılıkları ve Baş Etme Tarzları*, Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi: Ankara.

Hofer, R. (2016). *Advocacy Practice for Social Justice*. (3rd edition), New York: Oxford University Press.

<https://www.ifsw.org/what-is-social-work/global-definition-of-social-work/> [Erişim Tarihi: 30.08.2020]

<https://www.socialworkers.org/About/Ethics/Code-of-Ethics/Code-of-Ethics-English> [Erişim Tarihi: 30.08.2020]

Kalaycı, E. (2016). *Sosyal Hizmet Öğrencilerinin Sosyal Adalet Savunuculuğu Yetkinlikleri İle LGBTİ bireylere Yönelik Tutumları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi: Ankara.

Kara, Y. (2019). Makro Sosyal Hizmet Çerçevesinde Sivil Toplum Kuruluşlarının Önemi, *Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(2): 155-169.

Karabekir, H.M. (2010). *Yetiştirme Yurdu Örneğinde Sosyal Hizmet Uzmanlarının Sosyal Hizmet Değerlerini Mesleki Uygulamalarına Aktarışı*, Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.

Karabekir, H.M. (2016). *Çocuk Refahı Alanında Çalışan Sosyal Hizmet Uzmanlarının Savunuculuk Uygulamaları: Bir Niteliksel Araştırma*, Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi: Ankara.

Karadağ, E.Y. (2017). *Sosyal Hizmet Disiplini ve Sivil Toplum İlişkisi*, Yüksek Lisans Tezi, Üsküdar Üniversitesi: İstanbul.

Karasar, N. (1995) *Bilimsel Araştırma Yöntemi. (7. Baskı)*, Ankara: 3A Araştırma Eğitim Danışmanlık.

Kesgin, B. (2016). *Kamu Sorumluluğunda Sosyal Hizmet. (2. Baskı)*, İstanbul: Açılım Kitap.

Koç, S.Ç. (2015). *Sosyal Hizmet Uzmanlarının Sorun Çözme Becerileri Üzerine Bir Araştırma*, Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi: Ankara.

Lewis, J., Arnold, M.S., House, R., Toporek, R.L., and Daniels, J. (2018). American Counseling Association Advocacy Competencies. <https://www.counseling-csj.org/uploads/1/2/3/6/123630265/aca-2018-advocacy-competencies.pdf> [Erişim Tarihi: 30.08.2020]

Mancılık, A. (2015). *Sosyal Hizmet Öğrencilerinin Müracaatçı Olarak Yaşlılarla Çalışma ve Yaşlılara Yönelik Tutumlarının Belirlenmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi: Ankara.

Mosley, J.E. (2010a). Organizational Resources and Environmental Incentives: Understanding the Policy Advocacy Involvement of Human Service Nonprofits, *Social Service Review*, 84(1): 57-76.

Mosley, J.E. (2010b) The Policy Advocacy Role of Human Service Nonprofits: Incentives, Involvement, and Impact, (Editör) Hasenfeld, Y.: *Human Services as Complex Organizations* içinde (ss.503-532) (2nd edition), USA: Sage Publications.

Mosley, J.E. (2011). Institutionalization, privatization, and political opportunity: What tactical choices reveal about the policy advocacy of human service nonprofits, *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly*, 40(3): 435-457.

Nilsson, J. and Schmidt, C. (1970). Social Justice Advocacy Among Graduate Students in Counseling: An Initial Exploration, *Journal of College Student Development*, 46: 267-279.

Parsons, R.J. (1991). Empowerment: Purpose And Practice Principle in Social Work, *Social Work With Groups*, 14(2): 7-17.

Prior, K. and Quinn, S. (2012). The Relationship Between Spirituality and Social Justice Advocacy: Attitudes of Social Work Students, *Journal of Religion & Spirituality in Social Work: Social Thought*, 31(1-2): 172-192.

Ratts, M.J., DeKruyf, L. and Chen-Hayes, S.F. (2007). The ACA advocacy competencies: A social justice advocacy framework for professional school counselors, *Asca | Professional School Counseling*, 11(2): 90-97.

Reamer, F.G. (2018). *Sosyal Hizmet Etiği ve Değerleri*, (Çeviren Acar, H.) Ankara: Nika Yayınevi.

Reçber, B. (2018). *İnsan Hakları ve Sosyal Adalet Açısından Devletin Çocuklara ve Kadınlara Yönelik Sunduğu Hizmetler: Aile Ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Çalışanları Örneği*, Doktora Tezi, Uludağ Üniversitesi: Bursa.

Rwomire, A. (2011). The Role of Social Work in National Development, *Social Work and Society*, 9(1): 108-118.

Serpen, A.S., Duyan, V. ve Aldoğan, E.U. (2014). Sosyal Adalet Savunuculuğu Ölçeği Güvenirlik ve Geçerlik Çalışması, *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 25(1).

Sheafor, B.W. ve Horejsi, C.J. (2014) *Sosyal Hizmet Uygulaması Temel Teknikler ve İlkeler* (Çeviren, Çiftçi D.B.) Ankara: Nika Yayınevi.

Sunal, O. (2011). Sosyal Politika: Sosyal Adalet Açısından Kuramsal Bir Değerlendirme, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 66(3):283-305.

Toporek, R.L, Lewis, J.A. and Crethar, H.C. (2009). Promoting systemic change through the ACA advocacy competencies, *Journal of Counseling & Development*, 87: 260-268.

Zastrow, C. (2015). *Bir Meslek ve Uzmanlık Alanı Olarak Sosyal Hizmet*, (Çeviren Çiftçi, D.B.) Ankara: Nika Yayınevi.

Sosyal, Beşerî ve İdari Bilimler Dergisi

2020, 3(12): 971-986.

DOI:10.26677/TR1010.2020.623

ISSN: 2667-422X Dergi web sayfası: www.sobibder.org

ARAŞTIRMA MAKALESİ

TV Yemek Programlarının Popüler Kültür Algısı ve Gençlerin Eğitim-Meslek Seçimlerine Etkileri

Dr. Öğr. Üyesi Tuba ALDEMİR, İstanbul Esenyurt Üniversitesi, Meslek Yüksekokulu, İstanbul, e-posta: tubaaldemir@yahoo.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7419-3640>

Dr. Öğr. Üyesi Merve IŞKIN, İstanbul Esenyurt Üniversitesi, Meslek Yüksekokulu, İstanbul, e-posta: merveiskin25@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4748-0422>

Dr. Ümit ŞENGEL, Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi, Turizm Fakültesi, Sakarya, e-posta: umitsengel@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1284-836X>

Öz

Son yıllarda görsel medyadaki bazı programlarda niceliksel artışlar yaşanmaktadır. Belirli formatta programların reyting ve popüler kültür gibi amaçlarla farklı medya platformlarında yoğunlaştığı görülmektedir. Bu çalışmada Türkiye'deki TV yemek programlarının popüler kültür algısı ile bu programların gençler üzerindeki etkilerinin tespit edilmesi amaçlanmıştır. Araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden yararlanılmış, veri toplama aracı olarak odak grup görüşmesi kullanılmıştır. İstanbul Esenyurt Üniversitesi Meslek Yüksekokulu Aşçılık programı öğrencilerinden veriler elde edilmiştir. İki paralel oturumda 8 kişi olacak şekilde toplam 16 kişi araştırmanın veri toplama sürecine dâhil edilmiştir. Analizler MAXQDA nitel analiz programı yardımıyla analiz edilmiştir. Araştırma sonuçlarına göre gençlerin artan TV yemek programlarını popüler kültürün bir unsuru olarak gördükleri tespit edilmiştir. Ayrıca bu programların öğrencilerin bölüm tercihi ve mesleki bağlılıklarını etkilediği de çalışmanın önemli sonuçlarındandır.

Anahtar Kelimeler: TV Yemek Programları, Popüler Kültür, Odak Grup Görüşmesi, Gastronomi.

Makale Gönderme Tarihi: 25.09.2020

Makale Kabul Tarihi: 02.12.2020

Önerilen Atıf:

Aldemir, T., Işkın, M. ve Şengel, Ü. (2020). TV Yemek Programlarının Popüler Kültür Algısı ve Gençlerin Eğitim-Meslek Seçimlerine Etkileri, *Sosyal, Beşerî ve İdari Bilimler Dergisi*, 3(12): 971-986.

© 2020 Sosyal, Beşerî ve İdari Bilimler Dergisi.

**Journal of Social, Humanities and
Administrative Sciences**

2020, 3(12): 971-986. DOI: [10.26677/TR1010.2020.623](https://doi.org/10.26677/TR1010.2020.623)
ISSN: 2667-422X Dergi web sayfası: www.sobibder.org

RESEARCH PAPER

**Popular Culture Perception of TV Food Programs and Their Impact on Young
People's Education-Profession Choices**

Assistant Prof. Dr. Tuba ALDEMİR, İstanbul Esenyurt University, Vocational School, İstanbul, e-mail: tubaaldemir@yahoo.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7419-3640>

Assistant Prof. Dr. Merve IŞKIN, İstanbul Esenyurt University, Vocational School, İstanbul, e-mail: merveiskin25@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4748-0422>

Dr. Ümit ŞENGEL, Sakarya University of Applied Sciences, Faculty of Tourism, Sakarya, e-mail: umitsengel@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1284-836X>

Abstract

In recent years, there has been a quantitative increase in some programs in visual media. It is seen that the programs in certain format are concentrated on different media platforms for reasons such as ratings and popular culture. In this study, popular culture perception of TV food program in Turkey and aimed to determine the effects on young people of these programs. Qualitative research methods were used in the research. Focus group discussion was used as data collection tool. Data were obtained from İstanbul Esenyurt University Culinary Department students. A total of 16 people, including 8 people in two parallel sessions, were included in the data collection process of the study. Analyzes were analyzed with the help of MAXQDA qualitative analysis program. According to the results, it was determined that young people saw increasing TV cooking programs as an element of popular culture. In addition, one of the important results of the study that these programs affect the preference of students and their professional commitment.

Keywords: TV Food Programs, Popular Culture, Focus Group Discussion, Gastronomy.

Received: 25.09.2020

Accepted: 02.12.2020

Suggested Citation:

Aldemir, T., Işkın, M. and Şengel, Ü. (2020). Popular Culture Perception of TV Food Programs and Their Impact on Young People's Education-Profession Choices, *Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences*, 3(12): 971-986.

© 2020 Sosyal, Beşerî ve İdari Bilimler Dergisi.

GİRİŞ

Türkiye’de başta televizyon (TV) olmak üzere zaman zaman görsel medyada bazı programların sayısında ciddi artışlar yaşanmaktadır. Bu artışların farklı sebepleri bulunmaktadır. TV programlarının reyting kaygısıyla yapıldığı düşünüldüğünde, belli periyotlarda benzer programların farklı kanallarda yayınlanması düşündürücüdür. Bu bilgiler ışığında son yıllarda Türkiye’de yayın yapan TV kanallarında yemek programları ile sıklıkla karşılaşmaktadır. İlgili programlardaki artışta reyting beklentilerinin yanı sıra son yıllarda gastronomi kavramının kavramsal, metodolojik ve sektörel gelişiminin de etkileri olduğu düşünülmektedir. Araştırmanın sonuçlarına da yansıyan bu tespitler ile ilgili ileriki dönemlerde sorun yaşanmaması için tedbirlerin alınması gerekmektedir.

Televizyonun kitle iletişim araçları içinde çok ucuz ve yaygın olması, kültürel değişme/değişim bakımından televizyonun popüler kültürün en belirgin taşıyıcıları haline gelmesine aracılık etmiştir. Dünyada daha erken olmakla birlikte, 1990’lı yıllarda Türkiye’de çok sayıda özel televizyon kanalı yayın hayatına başlamıştır. Özel kanallardaki yayınlar ve reyting yarışları bir toplumsal değişimi beraberinde getirmiş ve bu yıllardan sonra televizyon yayıncılığindeki gelişmelere de bağlı olarak popüler kültür tartışmaları ağırlık kazanmaya başlamıştır. Bu bakımdan ucuz ve evlerde uygulanan bir faaliyet olması nedeniyle televizyonun izleyicilere olan etkiler bakımından sahip olduğu özellikler, onu kitle kültürünün temel taşıyıcılarında bir haline getirmiştir. Bu özellikler (Yıldız, 2004);

- Homojenleştirici
- Sıradanlaştırıcı
- Yabancılaştırıcı

Küreselleşme sürecinde yaşanan gelişmeler neticesinde artık daha fazla insan daha uzak mesafelere seyahat edebilir konuma gelmiştir. Bu durum gastronomi açısından değerlendirildiğinde geniş bir yiyecek yelpazesini deneyimleme fırsatından yararlanmanın yolunun açıldığı anlamına gelmektedir. Medya, gazete, dergi ve televizyon kanallarında gıda alanında bir patlama olmuş ve perakende sektörü canlanan ilginin yarattığı talebe cevap vermiştir. Süpermarketlerde ve diğer mağazalarda sürekli büyüyen bir ürün yelpazesi mevcut olmakta, ekipman ve mutfak eşyaları bulmak daha kolay hale gelmekte ve gittikçe restoranlarda daha fazla yemek deneyimlenmektedir. Bu da konuyla ilgili yeni fırsatlar sunmaktadır. Yeni gıda, teknik ve stiller ülke kültürüne adapte edildikçe birer norm ve kültürel öge haline gelebilir (Judelson, 1997).

Gastronomik unsurlar ile popüler kültürün temel unsurlarından olan kitle iletişim araçları arasında yakın bir ilişki ortaya çıkmaya başlamıştır. Hem televizyonların hem de gastronomik öğelerin görsel argümanlar içermesi bu ilişkiyi daha da derinleştirmektedir. Bu nedenle çok sayıda TV yayınlarında gastronomik öge kullanılmaya başlanmıştır. Gastronomi turizminin ve gastronomi eğitiminin yaygınlık kazanmaya başlamasıyla birlikte TV kanallarında üretim ve teknik bilgilerin de olduğu yeme-içme içerikli programları düzenlenmeye başlamıştır (Kurtçu, 2015). Küreselleşmenin sahip olduğu bazı özellikler belli konularda sınırları ortadan kaldırarak benzer nitelikteki uygulamaların ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Özellikle homojenleştirici etki; beklenti, memnuniyet ve fayda konularında insanların benzer düşüncelerini beraberinde getirmiştir. Küreselleşmenin bu etkisi birçok alanda olduğu gibi yaşam biçimleri ve değer yargıları benzeşen kozmopolitan insanların artışına neden olmuştur. Farklı ülkelerde veya aynı ülkenin farklı görsel medya kanallarında formatları benzeşen yemek programlarının olması bu durumun bir sonucu olarak ifade edilebilir (Kanık, 2016).

Bu çalışmada TV yemek programlarının popüler kültür algısı ve gençler üzerine etkisinin tespit edilmesi amaçlanmıştır. Ayrıca yemek programlarının, popüler kültürün oluşumunda ve

aktarılmasındaki rolü incelenmiştir. Günlük yaşamda eğlenceden tüketim tercihlerine kadar birçok konuda kitleler üzerinde yönlendirici bir etkiye sahip olan TV yemek programlarının popüler kültürle ilişkisinin araştırılması oldukça önemlidir. Çünkü bu programların reyting ve popüler kültür gibi amaçlarla yapılması gençler üzerinde olumsuz etkilere neden olabilmektedir. Bu bilgiler ışığında, yapılan bu çalışmanın teorik ve toplumsal pratikler bağlamında literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

LİTERATÜR TARAMASI ve ARAŞTIRMA SORULARI

Popüler kültür kavramsal olarak geniş kesimlerin zevklerine uygun olan ve yaygın kültürel unsurlar olarak tanımlanmıştır (Kösoğlu, 1992). Popüler kültür kavramı toplumdaki bireyleri yaş, cinsiyet, sınıf farkı gibi demografik unsurları gözetmeksizin ortak bir noktada toplayıp ortak bir bakış açısı oluşturmuştur. Kavram başka bir ifadeyle, toplumdaki farklı sosyo-ekonomik düzeydeki bireyleri bir araya getiren ortak bir kılavuz olarak ele alınabilir. Gündelik yaşamın kültürü olan popüler kültür; yaşam pratiklerimizi şekillendirmekte, hayatın her alanına nüfuz etmektedir (Tezer, 2013).

Popüler kültürle ilgili bazı tanımlamalar olmakla birlikte, kavramın tanımlanması zordur. Genellikle gelip-geçici ve gündelik bir hayat kültürü olan kavram, içinde müzik, yeme-içme, giyime ve spor unsurları içeren bir çeşitliliğe sahiptir. Gündelik bir tüketim kültürü olmanın yanı sıra, kitleleri eğlendirerek, onların üzerinde yönlendirici bir role sahip olmaktadır. Bu durum popüler kültüre sürekli değişim ve gelişim içerisinde olan bir kimlik kazandırmaktadır. Çünkü popülerliğini korumak, tüketiciye istediğinde yeniyi sunmakla eşdeğerdir (Karaduman, 2017).

Popüler kültürün geçmişi çok eskilere dayanmakla birlikte, teknolojik gelişmeler doğrultusunda günümüzde daha çok önem kazanan bir olgu haline gelmiştir. Popüler kültüre konu olan ürünlerin oluşumunda ve aktarılmasında TV başta olmak üzere kitle iletişim araçlarının rolü oldukça büyüktür. Eğitim düzeyi, dünya görüşü, gelir durumu, cinsiyet ve yaş gibi tanımlayıcı özellikleri farklı olan milyonlarca insan, TV sayesinde popüler kültürle tanışmakta ve bu oluşumun aktarımında aktif rol almaktadır (Karaduman, 2017). Televizyon programları üzerinden verilen mesajlar izleyicilerin norm, tutum, değer yargıları ve inançlarını etkileyebilen ikna kapasitesi yüksek araçlardır (Shrum, 2009).

Popüler kültürün "*halk tarafından sevilen*" tanımı ile güçlü bir ilişki içerisinde olan medya sektörü burada zikredilen sevgiyi daha da etkin hale getirmektedir. Bu ilişki ve medyanın rolü insanların yaşam biçimlerini değiştirerek; algı, nefret, sevgi, gündelik yaşam ve siyasi-sosyal düşüncelerini sahip olduğu güce göre şekillendirmektedir. Böylece medya ve popüler kültürün birlikte anılması doğal bir hal almaktadır (Geçer, 2013). Dolayısıyla, popüler kültürün olgunlaşması, iletişim teknolojileri ile bu teknolojinin yarattığı yoğun etkileşim ve hızlı iletişime dayalı olarak gerçekleşmektedir (Şentürk, 2007).

Gündelik hayatı ve kültürel alanı etkileyen TV programları bu dönemde dünyadaki boş zaman aktiviteleri içerisinde üst sırada yerini korumaktadır. Diğer yandan son 20 yılda gastronominin giderek önem kazanması, turizm ve eğitim gibi alanlardaki gelişmeler doğrultusunda medyanın ilgisi bu alana kaymış ve gastronomiyi konu alan televizyon programlarının sayısı giderek artmıştır (Şenel ve Yılmaz, 2017). COVID-19 pandemisi nedeniyle bir duraklama süreci içine giren bu programların pandemi sonrası tekrar yaygınlık kazanacağı düşünülmektedir.

TV yemek programları ve yarışmalara talep, tüm dünyada olduğu gibi ülkemizde de hızlı bir ivme kazanmıştır. Bu yayınlar, televizyon kanallarının reyting için verdikleri mücadelede önemli bir yer tutmaktadır. İlgili programlarda Türk ve dünya mutfaklarına ait uygulamaların yapılması toplumun farklı kesimlerinden izleyici kitlesinin oluşmasına neden olmaktadır. TV

yemek programları seyirciler açısından eğlenceli vakit geçirmenin yanı sıra, yiyecek veya içeceklerin hazırlanması, pişirilmesi, sunumuna dair teknik ve pratik tavsiyelerin öğrenilebileceği bir eğitim ortamı gibi bir işleve de sahiptir. Programlarda alanında eğitimli ve/veya sektör tecrübesi yüksek ünlü şefler bulunması da gençler başta olmak üzere toplumun farklı kesimlerinden izleyicileri mutfağa girme noktasında teşvik etmektedir (Ertopçu ve Görkem, 2019).

Programlarda beceri, deneyim ve bilgi birikimlerini paylaşan ünlü şefler, ilgili alanlara ilgi duyan bireyler için birer rol model konumuna gelmektedir (Boyle ve Kelly, 2010). TV yemek programlarının işleyişi sırasında temizlik, iş güvenliği, hijyen, doğal ve sağlıklı beslenme uygulamaları gibi toplumun geneline hitap edebilecek normları ve mesleki etik kuralları içermesi sorumluluğu gibi katkıları konuyu araştırmaya değer hale getirmektedir. Böylece, üretici (yarışma, medya platformu) ile tüketici (izleyici) arasındaki etkileşimden beslenen programlar sosyal sorumluluk ve mesleki etik ilkelerine uygun hareket etmek zorundadır (Ertopçu ve Görkem, 2019).

Son 20 yılda Fransa, Avustralya ve Amerika gibi ülkelerde gastronomiyi konu alan TV programları artmakta, bunlar yemek ve mutfağa ilişkin global düzeyde yoğun bir ilginin oluşmasını sağlamaktadır (Matwick ve Matwick, 2014). Türkiye’de geçmişi çok eski olmamakla birlikte yemek programlarının olduğu söylenebilir. 2015 sonrası dönemde programların daha fazla artış eğilimindedir.

Türkiye’deki TV programlarının önemli bir kısmı dünyanın farklı ülkelerindeki programların uyarlaması şeklindedir. Bu programlarda mutfak bilgisi ve gastronomi sevgisi gibi hususlar ön plana çıktığı gibi, özellikle yarışma formatındaki programlarda yarışmacıların kavgası ve üslupları da ön plana çıkmaktadır. Bununla birlikte katılımcı şeflerin ve jürilerin bilgi ve becerileri insanlar için öğretici unsurların ortaya çıkmasını sağlamaktadır. Bu sayede izleyiciler hem eğlenmekte hem de öğrenmektedir. Globalleşme ile birlikte postmodern ve çokkimliklilik gibi nitelikleriyle yeni bir kimlik kazanan televizyon izleyiciliği, programların niteliğini belirleyen önemli bir unsurdur. Programlar bu unsurlar nedeniyle çoğul bir anlayışı tekel anlayışlara tercih etmektedir. Özellikle kimlikli bir dönüşümü ifade eden yarışmalarda tecrübe, cinsiyet, etno-kültür ve yaş gibi farklı unsurlarla farklı bir etkileşim oluşturulmaya çalışılmaktadır (Köksalan, 2009).

Modern dünyanın giderek hızlandığı günümüzde yemek, yemek odaklı gezi, yemek yarışması ve yemek-sohbet vb. türlere ayrılabilen ve gastronomiyi konu alan yayınlar, ulusal ve uluslararası düzeylerde milyonlarca izleyiciye ulaşmaktadır. Eğlenceyi ve eğitimi aynı formatta vermeye çalışan bu programlar yemek tarifleri ve tariflerini bir hikâye kurgusu içerisinde vermekte ve bunları canlı olarak uygulamaktadır. Bu sayede izleyicilerde konuya ilişkin güdülerin harekete geçebileceği düşünülmektedir (Kurtçu, 2015). Görsel medyanın kitlesel hale gelmesiyle birlikte giderek yaygınlaşan ve popüler kültürün bir aracı haline gelen televizyon yayınları gençleri etkilemeye devam etmektedir. Literatürdeki bilgilerden hareketle TV yemek programlarına ilişkin aşağıdaki araştırma sorularına cevap aranmıştır;

Soru 1: Gençlerin TV yemek programlarına ilişkin popüler kültür algıları nasıldır?

Soru 2: TV yemek programlarının gençlerin eğitim ve meslek tercihleri üzerinde etkisi var mıdır?

ARAŞTIRMA YÖNTEMİ

Araştırmada nitel araştırma yöntemleri, veri, toplama aracı olarak ise odak grup görüşmesi kullanılmıştır. Konuya ilişkin detaylı bilgi almak ve farklı veriler arasında karşılaştırma yapabilmek amacıyla odak grup görüşmesinden yararlanılmıştır. Bir nitel veri toplama tekniği

olan odak grup görüşmeleri kendine has bazı özellikleriyle ön plana çıkmaktadır. Odak grup görüşmeleri (Çokluk vd., 2011);

- Önceden belirlenmiş yönergeler (kurallar) çerçevesinde gerçekleştirilir.
- Görüşülen kişilerin öznelliklerini ön planda tutar.
- Katılımcıların söylemine ve bu söylemin toplumsal bağlamına dikkat eder.

Sosyal bilimlerde sıklıkla kullanılan odak grup görüşmesinin (Seyidoğlu, 2003) amacı, araştırılan konuyla ilgili olabilecek kişilere sorulan sorular neticesinde bilgiler almaktır (Aziz, 2013). İnteraktif bir ortamda gerçekleşen görüşmelerde bir bireyin verdiği cevap gruba mensup diğer bireylerin yanıtlarını şekillendireceği için oldukça yararlı bir yöntemdir. Bu durum araştırmacıların daha çok fikre ulaşmalarına ve daha zengin veriler elde etmelerine zemin hazırlamaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2005). Görüşmelerde açık uçlu ve derinlemesine bilgi gerektiren sorulara ağırlık verilmektedir. Çünkü araştırmacılar katılımcıların görüşlerine ilişkin derinlemesine bilgi elde etme arayışındadır (Baş vd., 2008). Bu bağlamda literatür taraması ve uzman (3 turizm, 2 gastronomi, 2 aşçı olmak üzere toplam 7) görüşleri neticesinde 12 sorudan oluşan bir soru seti oluşturulmuştur. Görüşmeye alınacak öğrenciler amaçlı örnekleme yöntemiyle belirlenmiştir. Bu örnekleme biçiminde araştırmacılar bilgi, deneyim ve gözlemlerinden hareket ederek çalışmanın amaçlarına uygun bir şekilde kendi değerlendirmeleriyle örnekleme belirlemektedir (Ural ve Kılıç, 2006). Bu çalışmada İstanbul Esenyurt Üniversitesi Meslek Yüksekokulu Açıcılık programı öğrencilerinden seçilen 16 kişi odak grup görüşmelerine dâhil edilmiştir. Birinci oturuma katılan öğrenciler ikinci sınıf öğrencilerinden (4 kız, 4 erkek) oluşmakta iken, ikinci oturuma katılan öğrenciler birinci sınıf öğrencilerinden (5 kız, 3 erkek) oluşmaktadır.

Veri Toplama Süreci

Araştırmada veriler iki grup ve sekiz kişiden oluşan, iki farklı ve paralel görüşme sonucu elde edilmiştir. Grup görüşmeleri raportör ve moderatörden oluşan iki kişilik ekip tarafından gerçekleştirilmiştir. A ve B salonlarında gerçekleştirilen görüşmelerde A salonunda iki (bir moderatör, bir raportör) araştırmacı yer alırken, B salonunda bir araştırmacı ve bir gönüllü uzman (bir moderatör, bir raportör) yer almıştır. A salonundaki görüşme 51 dakika 45 saniye sürerken, B salonundaki görüşme ise 51 dakika 59 saniye sürmüştür. Sürelerin birbirine yakın olması araştırma planının ve denek gruplarının doğru seçildiği konusunda fikir vermektedir. Görüşme öncesinde katılımcıların "U" düzeninde oturtulmaları planlansa da oturumlar fiziki problemler nedeniyle sınıf düzeninde gerçekleştirilmiştir. Görüşmeler esnasında soru veya görüşlerini not alabilmeleri için katılımcıların her birine (16 kişi) kâğıt ve kalem verilmiştir. Görüşmelerden beklenen verilerin elde edilmesi için görüşmelerin rahat, samimi ve sessiz bir ortamda gerçekleşmesine azami özen gösterilmiştir. Görüşmelerde soru cevap kısmına geçilmeden önce katılımcılara çalışmanın amacı ve önemi bağlamında bu toplantıda olma sebepleri açıklanmıştır. Katılımcıların kendilerini kısa kısa tanıtmaları ile veri toplama süreci başlamıştır. Çalışmanın amacına uygun cevapların elde edilebilmesi için soruların açık ve anlaşılır bir şekilde sorulmasına özen gösterilmiştir. Veri kayıplarının önüne geçmek ve araştırmanın güvenilirliği sağlamak amacıyla görüşmeler ses kayıt yöntemiyle kayıt altına alınmıştır. Analiz sürecinden önce ise ses kayıtları bilgisayar programı yardımıyla yazılı metin haline getirilmiştir.

Verilerin Analizi

Veriler içerik analizi ile çözümlenmiştir. Bu analiz tekniği verilerin içinden yenilenebilir ve çıkarım yapmaya uygun bir araştırma tekniğidir (Aziz, 2013). Bu yöntem, çok geniş veri setlerinin kategoriler altında sistematik hale getirilmesine dayanmaktadır. Kategoriler literatür taraması, uzman görüşü ve araştırmacı ekibin deneyimlerinin yardımıyla belirlenmektedir. İçerik analizinin tahmin ve çıkarım kabiliyeti yüksektir. Bu kabiliyet analizin deneysel ve açıklayıcı rolüyle elde edilmektedir. Kategorileştirilmiş veri setleri daha basit ve sistematik bir hal almaktadır. Bu analiz şeklinde altı temel beklentinin sağlanması esastır (Stemler, 2000; Krippendorff, 2004). Bu beklentiler Tablo 1’de verilmektedir.

Tablo 1. İçerik Analizinden Beklentiler ve Araştırmadaki Yanıtları

İçerik Analizinden Beklentiler	Bu Çalışma
<i>Hangi veriler analiz edilecek?</i>	İstanbul Esenyurt Üniversitesi Meslek Yüksekokulu Aşçılık Programı öğrencilerinden Ocak 2019 tarihinde odak grup görüşmesi sonucu elde edilen veriler
<i>Veriler nasıl tanımlanır?</i>	Öğrencilerin TV yemek programlarının popüler kültür algısı ve kendilerine olan etkilerine yönelik görüşleri
<i>Veriler hangi gruptan toplandı?</i>	İstanbul Esenyurt Üniversitesi Aşçılık programı 1 ve 2. sınıf öğrencileri (8+8=16)
<i>Verilerin analiz edileceği bağlam nedir?</i>	İki ayrı gruptan toplanan verilere ilişkin oluşturulan temalar arasındaki ilişkilerin tanımlanması (Popüler Kültür ve Gastronomi)
<i>Hangi analizler kullanılacak?</i>	Görüşme içeriklerine dair kelime bulutları, ilişki tarayıcıları, ilişki haritaları ve kodların birlikte çalışma modelleri
<i>Sonuçların amacı nedir?</i>	Son yıllarda yaygınlık kazanan TV yemek programlarının popüler kültür algısı ve gençler üzerindeki etkileri

Veriler İstanbul Esenyurt Üniversitesi Aşçılık Programı öğrencilerinden odak grup görüşmesi sonucunda elde edilmiştir. Özellikle son yıllarda bütün dünyada olduğu gibi Türkiye’de de TV yemek programlarının popülerlik kazanması bu çalışmada veri toplanan hedef kitleyi belirlemiştir. Çünkü programların sahip olduğu popülerlik gençlerin aşçılık veya gastronomi bölümlerini tercih etmelerini doğrudan veya dolaylı olarak etkilemektedir. Çocuklarının bu tür bölümlerde okumasını istemeyen ebeveynlerin fikirleri bile yemek programlarından sonra değişmeye başlamıştır. Burada TV ile birlikte kitlesel hale gelmiş görsel medyanın popüler kültür ve toplum üzerindeki etkileri net bir şekilde görülmektedir.

Tablo 2. Analiz Kapsamındaki Tema ve Kodlar

Aşama	Temalar	Kodlar
<i>Birinci Adım</i>	Popüler Kültür	Moda, Marka, İmaj, Statü, Fayda, Estetik
<i>İkinci Adım</i>	Gastronomi	Mesleki Kazanım, Mutfak Bilgisi, Kültür, Yöresel Mutfak, Dünya Mutfağı, Tarih

Öğrencilerden elde edilen verilerin analizinde MAXQDA nitel analiz programının güncel sürümünden yararlanılmıştır. İlgili program harita ve görseller yardımıyla fikirleri netleştirmek ve kategoriler ile özellikler arasındaki varsayımsal ilişkileri anlamak için kullanılmaktadır (Azzopardi ve Nash, 2016; Kuckartz ve Radiker, 2019). Her iki görüşmeden elde edilen verilerin tamamı analize dâhil edilmiştir. Analiz sürecinin ilk adımında popüler kültür ve gastronominin ön planda olduğu kod ve temalar oluşturulmuştur. Çalışmada ana temalar olarak popüler kültür ve gastronomi kavramlarının altında kodlar belirlenmiştir. Tablo 2’de görülen kodlar literatür desteği ve uzman görüşleri neticesinde belirlenmiştir. Popüler kültür temasının altındaki kodlar popüler kültürün ortaya çıkıp gelişmesinden sonra oluşan popüler kültür boyutlarından oluşmaktadır. Bu kodlar genellikle literatür desteğiyle oluşturulmuştur. Gastronomi temasının alt kodları ise TV yemek programlarının aşçılık veya gastronomi eğitimi noktasında gençler üzerindeki olası etkileri dikkate alınarak oluşturulmuştur. Gastronomi temasının altındaki kodların oluşturulması sürecinde ise uzman görüşlerine yer verilmiştir. Son olarak belirlenen temalar MAXQDA programına kodlanmış, devamında ise elde edilen veriler cümleler halinde ilişkili oldukları tema ve kodlara aktararak analizler gerçekleştirilmiştir.

BULGULAR

Araştırmada elde edilen veriler oluşturulan tema ve kodlar yardımıyla dört farklı aşamada analiz edilmiştir. İlk olarak temalara kodlanan görüşme içerikleri için kelime bulutu analizi yapılmıştır. İkinci aşamada tema ve kodlar arasındaki aynı verinin içerisinde geçme durumuna bağlı olarak oluşan ilişki tarayıcılarına ilişkin analiz gerçekleştirilmiştir. Üçüncü aşamada bütüncül bir bakış açısı sağlamak için kodların ilişkilerini gösteren bir ilişki haritası oluşturulmuştur. Bu çerçevede haritadaki çizgilerin nitelikleri değerlendirilmiş ve kodlar arasındaki ilişkiler ve bunların nedenleri yorumlanmıştır. En son aşamada ise temaların ve onlara bağlı alt kodların birlikte çalışmalarını gösteren modellere yer verilmiştir. Analiz kapsamında her kategorinin bulguları MAXQDA yardımıyla şekiller halinde verilerek raporlama yapılmıştır.

Veri analiz sürecinin ilk aşamasını oluşturan kelime bulutu Şekil 1’de verilmektedir. Bu analiz, kelimelerin verilerde geçme sıklıklarına bağlı olarak şekillenmektedir. Şekil 1’de kelimelerin büyüklüğü verilerin içerisindeki geçme sıklığına göre şekillenmekte olup, merkezde yer alan kelime en büyük sıklığa sahip kelimedir. Bu çalışma kapsamında kullanılan kelimelerin daraltılması için frekans olarak “10” değeri en alt değer olarak belirlenmiş ve 10’nun üzerinde frekans değerine sahip olan kelimeler kelime bulutuna dâhil edilmiştir. İkinci aşamada ise konuyla ilgili olmayan kelimeler (yüklemler, bağlaçlar, zamirler vb.) kelime bulutundan çıkarılmıştır.

1. Oturum-2. Sınıflar

2. Oturum-1. Sınıflar

Şekil 1. Görüşme İçeriklerine Ait Kelime Bulutu

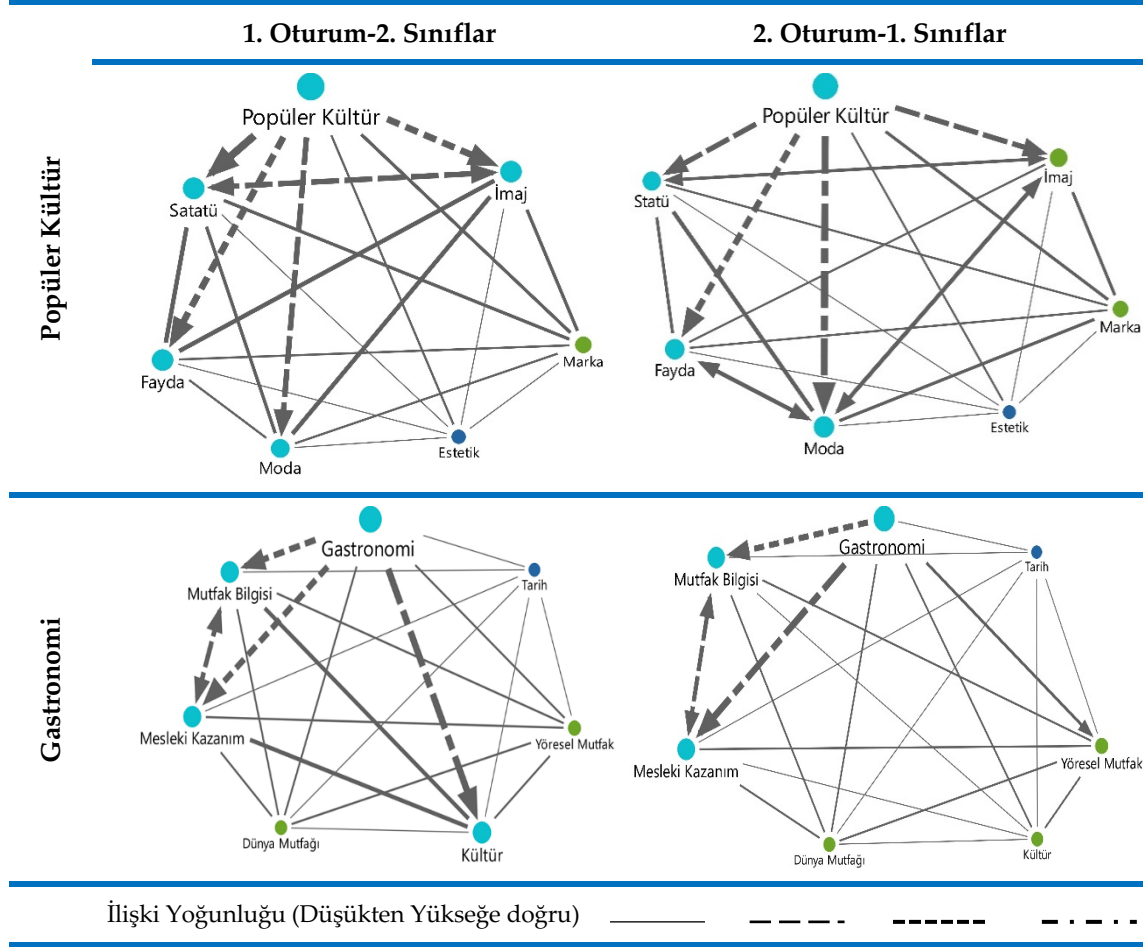
Kelime bulutu analizi veri toplanan her iki grup görüşme için ayrı ayrı yapılmıştır. Bu sayede odak grup görüşmesinin doğası gereği farklı grupların fikirlerinin karşılaştırılması ve farklı eğitim deneyimine sahip öğrenciler arasındaki farklılıkların belirlenmesi planlanmıştır. Birinci sınıflarla yapılan görüşmelerde en sık tekrarlanan kelime “yemek”tir. Yemek dışında “program”, “yarişma”, “meslek”, “popüler”, “Türkiye”, “gastronomi”, “televizyon” ve “kültür” gibi kelimeler en sık geçen kelimeler olarak öne çıkmaktadır. İkinci sınıflarda en çok tekrar edilen kelime “program” olmuştur. Program dışında, “yarişma”, “yemek”, “reyting”, “şef”, “zaman”, “bilgi”, “aşçı” ve “aşçılık” gibi kelimeler geçmektedir. Bu yönüyle ikinci sınıflar daha çok programın gençler üzerindeki eğitici yanlarına vurgu yapan kelimeler kullanırken, birinci sınıflar programların popüler kültür ürünü olarak gelişimlerini öne çıkaran kelimelere vurgu yapmışlardır.

Şekil 2. Kod ve Temaların İlişki Tarayıcıları

Popüler kültür temasının alt kodlarla ilişkisinde gruplar arasında bazı farklıklar söz konusudur. İkinci sınıf öğrencileri TV yemek programlarını popüler kültür bağlamında en çok imaj, fayda ve statü bağlamında değerlendirmiştir. Birinci sınıf öğrencileri ise en çok moda bağlamında değerlendirmeler yapmıştır. Ancak statü ve fayda kodları da birinci sınıflar tarafından popüler kültürle birlikte kullanılmıştır. Kodların kendi aralarındaki ortak kullanımlarına bakıldığında ise moda, imaj, statü ve fayda kodlarının birlikte kullanıldığı görülmektedir. Estetik boyutunun ise her iki görüşme için popüler kültür teması ve diğer kodlarla birlikte çok sık kullanılmadığı söylenebilir.

Şekil 3 karmaşık gibi görünse de temelde basit bir mantığa dayanmaktadır. Kodlar arası ilişkilerde ilişkinin yoğunluklarına göre değerlendirilmesi şeklin devamında yer almaktadır. Üç kademe ilişki şekil üzerinde gösterilirken, düşük ilişkiler (4. kademe) belirtilmemiştir.

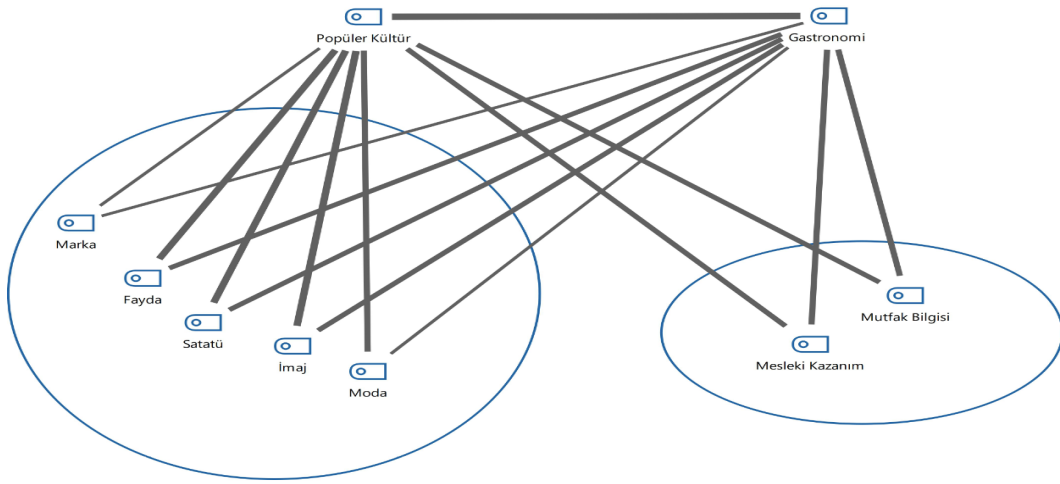
Şekil 3. Kod ve Temalara Ait İlişki Haritaları

Kısaca Şekil 3 kodlar arası geçiş ve buna bağlı olarak bu kodların birbirleriyle ilişkisini yansıtmaktadır. Analizler her iki görüşme ve popüler kültür ile gastronomi temaları için ayrı ayrı yapılmıştır. Birinci sınıfların ilişki haritasında gastronomi temasının en güçlü ilişkisi mesleki kazanım koduyla olmuştur. Uzun ve kısa kesik çizgilerle verilen bu ilişkinin şiddeti “7/10” olarak belirlenmiştir. Bundan sonra en güçlü ilişkiler gastronomi teması ile mutfak bilgisi kodu arasında gerçekleşmiştir. Kısa kesik çizgilerle gösterilen bu ilişkilerin şiddeti “6/10”dur. Uzun kesik çizgilerle belirtilen ve üçüncü düzey bir ilişkiyi veren “(4/10)” ve mesleki kazanım ile mutfak bilgisi kodları arasındaki ilişki de haritada gösterilmiştir. Bunun dışındaki ilişkiler düşük kabul edilmiş ve düz çizgilerle gösterilmiştir. İkinci sınıfların gastronomi temasında da benzer ilişkiler vardır. Tek fark kültürün de bu ilişki içerisinde gastronomi temasıyla mesleki kazanım ve mutfak bilgisinden daha fazla ilişkili çıkmış olmasıdır.

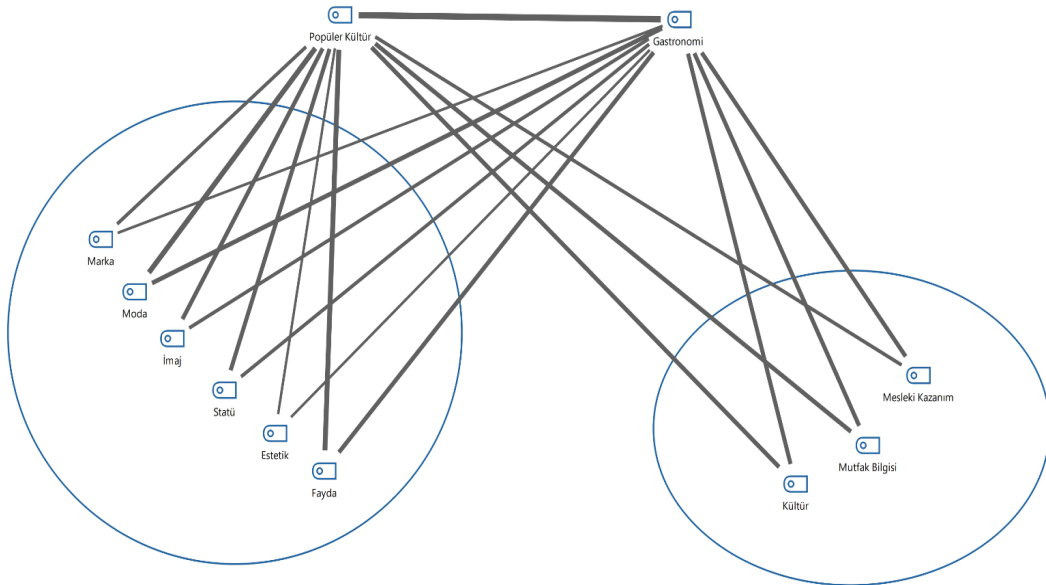
Popüler kültür temasının ilişki haritalarında ise moda belirleyici role sahip koddur. Birinci sınıflar için (ikinci görüşme) moda popüler kültürle en ilişkili koddur (popüler kültür alt boyutu). Uzun ve kısa kesik çizgilerle verilen bu ilişkinin şiddeti “7/10” olarak belirlenmiştir. İkinci sınıflarda ise statü, imaj ve fayda kodları popüler kültürle ilişkili çıkmaktadır. İkinci sınıf öğrencilerinin görüşlerine göre TV yemek programları bağlamında bu üç kodun popüler kültürle ilişkisi yakın, imaj ve statü kodlarının birbiriyle ilişkisi ise yüksektir. Bu iki kod arasında uzun kesik çizgilerle belirtilen ve üçüncü düzey bir ilişkiyi veren “(5/10)” bir ilişki mevcuttur. Birinci sınıfların kodlar arasındaki ilişkileri güçlü ilişki gösteren üç düzey ilişkinin de altında kalmıştır.

Şekil 4’te kodlara ait ilişki tarayıcılarına ilişkin model yer almaktadır. Bu modelde araştırmada ilişkileri test edilen kodların yanı sıra bu kodları oluşturan iki ana temaya da yer verilmiştir. Ayrıca analiz her iki odak grup görüşmesi için ayrı ayrı yapılmıştır. Öncelikle Şekil 4’te yansıyan en önemli bulgu beklendiği gibi TV yemek programlarından kaynaklı popüler kültür ve gastronomi temalarının arasında güçlü bir ilişkinin ortaya çıkmış olmasıdır. Her iki oturumda popüler kültür boyutlarından olan “estetik” kodu düşük ilişkileri nedeniyle model dışı kalmıştır. Gastronomi temasında ise ikinci sınıflarda mesleki kazanım, mutfak bilgisi dışındaki dört kod düşük ilişkileri nedeniyle modelde yer almamaktadır. Birinci sınıflarda ise bu iki kod gibi kültür kodu da güçlü ilişkileri nedeniyle modelde kalmıştır.

1. Oturum-2. Sınıflar

2. Oturum-1. Sınıflar

Şekil 4. Kodların Birlikte Çalışma Modeli

Birlikte çalışma modelinin yer aldığı Şekil 4'e göre temaların alt kodlarıyla olan etkileşimleri diğer analizlerle benzerlik taşımaktadır. Ancak temaların birbirleri ve diğer temanın alt kodlarıyla olan ilişkileri model analizini anlamlı hale getirmektedir. Birinci oturumda (2. Sınıflar) popüler kültürün gastronomi temasının alt kodlarıyla (mesleki kazanım ve mutfak bilgisi) yakın bir ilişkisi mevcuttur. Gastronomi temasının ise en güçlü ilişkisi imaj boyutuyla iken, en zayıf ilişkisi marka boyutuydur. İkinci oturumda ise popüler kültür teması gastronomi alt kodlarından kültürle ilişkili çıkarken, en az mesleki kazanım boyutuyla ilişkili çıkmıştır. Gastronomi teması ise en çok moda ve fayda kodlarıyla ilişkili çıkmıştır.

TARTIŞMA

TV programları, kültür endüstrisinin gelişmesiyle birlikte popüler kültürün önemli araçlarından biri olarak gelişmeye başlamıştır. Bu sadece TV ile sınırlı kalmayıp, bütün görsel medya araçları için yaygın hale gelmiştir (Kırık, 2018). Alemdar ve Erdoğan (2005) TV ve basını teknolojik çoğaltım ve seri üretimle birlikte popüler kültürün kaynağı olarak ifade etmekte, bunların olmaması durumunda popüler kültürün de olmayacağını belirtmektedir. Bu çalışmanın sonuçları da burada ifade edilen genel görüşü desteklemektedir. Nitekim Yumlu (1990) bütün medya bağlamında kitle iletişim araçlarını *“kültürün temel taşıyıcıları”* olarak ifade etmektedir.

TV yemek programları literatürde de yer aldığı gibi popüler kültürün bazı temel boyutlarında kendini net bir şekilde göstermektedir. Gençler genel olarak yemek programlarının popüler kültüre statü bağlamında hizmet ettiğini vurgulamaktadır. Baran ve Baran (2014) popüler kültür bağlamında TV programlarının tüketicilere sosyal statü ve sınıfa dair önemli mesajlar verdiğini ifade etmektedir. Popülerliğin temel unsurlarından biri olan modaya uymak adına TV programları yapılmaktadır. Özellikle popülerliğin moda ile etkileşimli olduğu bir ortamda, Türkiye’de TV yemek programlarında özellikle 2018 ve sonrasında önemli bir artış yaşanmıştır. Alemdar ve Erdoğan (2005) bu değerlendirmeleri destekleyecek şekilde modayı takip etmenin popüler bir pratik olduğunu ifade etmektedir. Türkiye’deki gençler TV yemek programlarının yaygınlaşmasında modaya uymanın önemli bir pratik olduğunu düşünmektedir. Ancak TV programları popüler kültür için önemli bir pratik iken (Nazik ve Bayazit, 2004; Hebdige, 2004; Şimşek, 2010), bu çalışmanın sonuçlarına göre Türkiye’deki TV yemek programları için böyle bir durum söz konusu değildir.

Literatür popüler kültürün baskın bir şekilde imaj üzerine kurulu bir yapıya sahip olduğunu belirtmektedir. Popüler kültürün bir yansıması olarak imaj; geliştirilen bütün tutumların ve sergilenen davranışların ötesindedir. Kitle iletişim araçları ve görsel medya hayatın birçok alanında popüler kültürün bir aracı olarak imaj oluşturmaya neden olmaktadır (Coşgun, 2012). İmajın amacı hâkim fikir olduğunda, toplumsal fayda beklentisi ikinci planda kalmaktadır. Özellikle popüler kültürün bir aracı olarak imajı ilke edinen TV yemek programların toplumsal faydaları azalmakta ve reyting amacıyla programların sayısında artış yaşanmaktadır.

Herhangi bir program formatının reyting alması durumunda, farklı platformlarda benzer nitelikteki programların giderek çoğaldığına rastlanılmaktadır. Giderek artan bu programlar bilgi ve kazanım sağlamaktan uzak, bireyleri memnun etmek, ilgilerini dağıtmak veya satışları arttırmak gibi amaçlar güdülmektedir (Güllüoğlu, 2012). Ancak popüler kültürün etkilerini taşıyan TV yemek programlarında bu görüşün tersine sonuçlar elde edilmiştir. Öğrenciler reyting amacıyla dahi olsa yapılan bu programların mutfak bilgisi ve mesleki kazanım bağlamında kendilerine olumlu yansımaları olduğu görüşündedir.

SONUÇ ve ÇIKARIMLAR

TV yemek programları gençleri birçok açıdan etkilemektedir. Özellikle bu tür programlarda toplumu etkilemek için ortak değerler üzerinden mesajlar verilmektedir. TV yemek programlarında kültür veya yöresel mutfak vurguları çok sık yer almaktadır. Bunun bir yansıması olarak kültür, bu programların önemli bir çıktısı olarak vurgulanmıştır.

Görsel medya ve popüler kültürün ortak bir değer veya argüman olarak karşı tarafa bir mesaj biçiminde bilgi, beceri veya ustalık isteyen sade ürünler sundukları bilinmektedir (Horkheimer ve Adorno, 1996). Bu çalışmanın sonuçlarına göre, gençler TV yemek programlarının mutfak bilgisi konusunda önemli katkılar sağladığını vurgulamaktadır. Gençler bu katkıları nedeniyle yarışmaları takip ettiklerini ifade etmektedir. Popüler kültürün bir aracı olarak TV yemek programları, toplumun konuyla ilgili düşüncelerini değiştirerek farklı düşünmelerine aracılık etmektedir. Örneğin birçok öğrencinin ailesi çocuklarının aşçılık eğitimi alma ve gelecekte bu mesleği yapmaya ilişkin taleplerini ret ederken, bu yarışmaların popüler hale gelmesiyle bu görüşlerini terk etmiş ve çocuklarını özendirmiştir. Postman (1994) televizyonla dayatılmaya çalışılan popüler kültürün aracı olan ürünlerin toplumu düşünmekten alıkoyan, gözleri boyayan ve zorlu bir süreci hayali güzelliklerle sunan bir hayat vadettiğini ortaya koymaktadır. Ebeveynlerin çocuklarıyla ilgili fikirlerinin değişmesinde Postman'ın görüşünün etkilerini görmek mümkündür.

Türkiye'deki TV yemek programları; temel felsefeleri, reyting kaygıları ve 2018 yılından sonraki sayısal artışlarıyla popüler kültürün en önemli araçları haline gelmiştir. Kitle iletişim araçlarındaki bu programlar sadece algı, tutum ve davranışları güçlendirme amacına hizmet etmemekte, reyting, konu tespiti ve kamuoyu oluşturma gibi amaçlarla da hareket etmektedir (Bourdieu, 1997). Son yıllarda giderek artan programların reyting odaklı olduğu söylenebilir. Çünkü yarışmaların formatında eğitici bilgiler olsa da yarışmacıların kaos ve kavgadan beslendikleri bir konsept takip edilmektedir. Yarışmaların doğasında rekabet olmakla birlikte, bu rekabet kavga, gıybet, kulis ve kaostan ziyade etik ve ahlaki değerler ölçüsünde sürdürülebilir kılınabilir.

Sınırlıklar ve Gelecek Çalışmalar

Çalışma, TV yemek programlarının popüler kültür algısı ve gençler üzerindeki etkileriyle ilgili güncel ve önemli sonuçlar sunmakla birlikte, bazı önemli kısıtlar da içermektedir. Her çalışmada olanın aksine maliyetle ilgili kısıtlar yaşanmazken, zaman anlamında bazı kısıtlarla karşılaşmıştır. Özellikle veri toplama sürecinden kısa bir süre sonra COVID-19 vakalarının Türkiye'de de görülmeye başlanması ve akabinde getirilen kısıtlamalar çalışmanın analiz, raporlama ve yazım sürecini uzatmıştır.

Ayrıca, odak grup görüşmesi nitel araştırma teknikleri veri toplama araçları içerisinde güvenilir bir yöntem olmasına rağmen, katılımcı grupların içerisindeki bazı katılımcıların çalışmanın amaçları ve soruları anlama noktasında problem yaşadıkları söylenebilir. Özellikle bir grubun olması ve zamanla ilgili problemler bu kişilerle ilgilenmeyi zorlaştırmaktadır. Bu bakımdan gelecekte aynı konu üzerinde farklı nitel araştırma yöntemleriyle de çalışılabilir. Popüler kültür konusunda algı, tutum ve davranış eğilimi gibi unsurların belirleyici olabileceği düşüncesiyle gelecek araştırmalar için konunun nicel araştırma teknikleriyle de çalışılması önerilmektedir.

KAYNAKÇA

- Alemdar, K. ve Erdoğan, İ. (2005). *Öteki Kuram: Kitle İletişim Kuram ve Araştırmalarının Tarihsel ve Eleştirel Bir Değerlendirmesi*. Ankara: Erk Yayınları.
- Aziz, A. (2013). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri ve Teknikleri*. Ankara: Nobel Yayınları.
- Azzopardi, E. and Nash, R. (2016). A Framework for Island Destination Competitiveness-Perspectives from The Island of Malta, *Current Issues in Tourism*, 19(3): 253-281.
- Baran, T. ve Baran, S. (2014). Televizyon Programları, Sembolik Tüketim ve Toplumsal Yansımaları, *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, (3): 171-175.
- Baş T., Çamır, M. ve Özmalda, B. (2008). *Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Bourdieu, P. (1997). *Televizyon Üzerine*. (Çeviren, T. Ilgaz), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Boyle, R. and Kelly, L. (2010). The Celebrity Entrepreneur on Television: Profile, Politics and Power, *Celebrity Studies*, 1(3): 334-350.
- Coşgun, M. (2012). Popüler Kültür ve Tüketim Toplumu, *Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi*, 1(1): 837-850.
- Çokluk Ö., Yılmaz K. ve Oğuz U. (2011). Nitel Bir Görüşme Yöntemi: Odak Grup Görüşmesi. *Afyon Kocatepe Üniversitesi, Kuramsal Eğitimbilim Dergisi*, 4(1): 95-107.
- Ertopçu, İ. ve Görkem O. (2019). TV Yemek Programlarının Gastronomi Eğitime Yansımaları, *Türk Turizm Araştırmaları Dergisi*, 3(4): 1501-1513.
- Geçer, E. (2013). *Medya ve Popüler Kültür: Diziler, Televizyon ve Toplum*. İstanbul: Metamorfoz Yayıncılık.
- Güllüoğlu, Ö. (2012). Bir Kitle İletişim Aracı Olarak Televizyonun Popüler Kültür Ürünlerini Benimsetme ve Yayma İşlevi Üzerine Bir Değerlendirme, *Global Media Journal: Turkish Edition*, 2(4): 64-86.
- Hebdige, D. (2004). *Alt kültür Tarzın Anlamı*. (Çeviren, S. Nişancı.), İstanbul: Babil Yayınları.
- Horkheimer, M., ve Adorno, T. W. (1996). *Aydınlanmanın Diyalektiği: Felsefi Fragmanlar II. Ol* (Çeviren, O. Özügül), İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Judelson, S. (1997) Introduction: What is East-West Food?, (Editör.) S. Judelson: *East West Food: Food from the Pacific Rim and Beyond, with 10 of the World's Hottest Chefs İçinde* London: Hamlyn Press.
- Kanık, İ. (2016). Küreselleşme Sürecinde Kültürel Melezleşme Örneği Olarak Yemek Kanalları ve Programları, *Folklor Edebiyat*, 22(86): 237-258.
- Karaduman, N. (2017). Popüler Kültürün Oluşmasında ve Aktarılmasında Sosyal Medyanın Rolü, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (2): 7-27.
- Kırık, A. M. (2018). Popüler Kültür ve Kültür Endüstrisi Bağlamında 'Yetenek Sizsiniz Türkiye' Program Formatına Yönelik Eleştirel Bir Analiz, *Akdeniz İletişim*, (30): 31-50.
- Köksalan M. E. (2009). Küreselleşme Sürecinde Televizyon: Çok Kimliklilik ve Postmodern İzleyicilik. *International Davraz Congress on Social and Economic Issues Shaping the World's Future: New Global Dialogue*, 24-27 Eylül, Davraz-Isparta, ss. 2351-2366.
- Kösoğlu, N. (1992). *Millî Kültür ve Kimlik*, İstanbul: Ötüken Yayıncılık.

- Krippendorff, K. (2004). *Content Analysis: An Introduction to Its Methodology*. Thousand Oaks, CA: Sage Publishing.
- Kuckartz, U., and Radiker, S. (2019). *Analyzing Qualitative Data with MAXQDA*. New York: Springer International Publishing.
- Kurtçu, C. (2015). *Türk Televizyon Yayıncılığında Gastronomi Dünyasının Yeri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Matwick, K. and Matwick, K. (2014). Storytelling and Synthetic Personalization in Television Cooking Shows, *Journal of Pragmatics*, (71): 151-159.
- Nazik, H. ve Bayazit, A. (2004). *İnsan İlişkileri ve İletişim*. İstanbul: Yapa Yayınları.
- Postman, N. (1994). *Televizyon Öldüren Eğlence*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Seyidoğlu H. (2003). *Bilimsel Araştırma ve Yazma El Kitabı*. İstanbul: Kuriş Matbaası.
- Shrum, L. J. (2009). Media Consumption and Perceptions of Social Reality: Effects and Underlying Processes. (Editör) J. Bryant ve M. B. Oliver: *Media Effects: Advances in Theory and Research İçinde* (pp.50-73), 3rd Edition New York: Psychology Press.
- Stemler, S. (2000). An Overview of Content Analysis, *Practical Assessment, Research, and Evaluation*, 7(17): 1-6.
- Şenel, P., ve Yılmaz, H. (2017). Televizyonda Yayınlanan Gastronomi Konulu Gezi Programlarının Davranışsal Tatma Niyetine Etkisi, *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 20(38): 521-543.
- Şentürk, Ü. (2007). Popüler Bir Kültür Örneği Olarak Futbol, *Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 31(1): 25-41.
- Şimşek, Ş. (2010). *Yaşam Tarzı Üzerinde Popüler Kültürün Belirleyiciliği ve Kitle İletişim Araçlarının Etkisi: Türkiye’de Punk Kültürü Örneği*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Tezer, D. (2013). *Televizyon-Kültür İlişkisi Bağlamında Popüler Kültürün Algılanış Biçimleri Kahramanmaraş Örneği*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Ural A. ve Kılıç İ. (2006). *Bilimsel Araştırma Süreci ve SPSS ile Veri Analizi*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2005). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayınları.
- Yıldız, S., (2004). Televizyonlarda Yayınlanan Magazin, Eğlence ve Yarışma Türü Programların Toplumsal Kültür Üzerine Etkileri -Kırıkkale ve Ankara Örneği, *Bilim ve Aklın Aydınlığında Eğitim Dergisi*, (57): 173-178.
- Yumlu, K. (1990). *Kitle İletişim Araştırmaları*. İzmir: Ege Üniversitesi Basımevi.

Sosyal, Beşerî ve İdari Bilimler Dergisi

2020, 3(12): 987-1009.

DOI:10.26677/TR1010.2020.624

ISSN: 2667-422X Dergi web sayfası: www.sobibder.org

ARAŞTIRMA MAKALESİ

Türkiye’de Kamu Harcamaları ve İşsizlik Arasındaki Nedensellik İlişkisi*

Dr. Öğr. Üyesi Nedim DİKMEN, Ordu Üniversitesi, Ünye İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi,
Ordu, e-posta: nedim1963@yahoo.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8376-6463>

Öğr. Gör. Ömer ÇAKIR, Ordu Üniversitesi, İkizce Meslek Yüksekokulu, Ordu, e-posta: omer-cakir35@hotmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1249-4277>

Öz

Ekonomide tam istihdamın sağlanması, makro-ekonomik hedeflere daha kolay bir şekilde ulaşılmasını mümkün kılar. Bu sebeple tam istihdam hedefinin gerçekleştirilmesi bütün ülkeler için büyük bir önem taşır. Ekonomik istikrarın sağlanmasında hükümetlerin en öncelikli hedeflerinden birisi işsizliğin önlenmesidir. Bu amaçla çeşitli politikalar uygulanmaktadır. Ancak günümüzde ampirik çalışmalara dayanmayan politikalara şüpheyle bakılmaktadır. Bu araştırmada Türkiye’de Kamu harcamaları ile işsizlik arasındaki ilişki Granger nedensellik testi yapılarak tespit edilmiştir. Modelin parametreleri ise çoklu doğrusal bir regresyon modeli kurularak tahmin edilmiştir. Modelde İşsizlik oranı bağımlı değişken, Kamu Harcamaları bileşenleri ise bağımsız değişkenler olarak alınmıştır. Modelde 2000-2018 yılları arası çeyrek dönemlere ait veriler esas alınarak EViews 9.0 programı ile analiz yapılmıştır. Analiz sonucu elde edilen bulgular kamu harcamalarının işsiz sayısının azalmasında önemli bir faktör olduğunu göstermiştir. Özellikle yatırım harcamaları ile işsiz sayısı arasında doğru yönlü ve kuvvetli bir korelasyon ilişkisi olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Sonuç olarak yeni üretim kapasiteleri yaratacak ve büyüme hızını artıracak politikaların uygulanması gerektiği ortaya çıkmıştır.

* Bu makale Ömer ÇAKIR tarafından hazırlanan ‘Kamu Harcamalarının İşsizlik Üzerine Etkileri: 2000 Sonrası Türkiye Örneği’ başlıklı Yüksek Lisans Tez çalışmasından yararlanılarak türetilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kamu Harcamaları, İşsizlik, Regresyon Modeli, İstihdam.

Makale Gönderme Tarihi: 14.07.2020

Makale Kabul Tarihi: 01.12.2020

Önerilen Atıf:

Dikmen, N. ve Çakır, Ö. (2020). Türkiye’de Kamu Harcamaları ve İşsizlik Arasındaki Nedensellik İlişkisi, *Sosyal, Beşerî ve İdari Bilimler Dergisi*, 3(12): 987-1009.

© 2020 Sosyal, Beşerî ve İdari Bilimler Dergisi.

Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences

2020, 3(12): 987-1009. DOI: [10.26677/TR1010.2020.624](https://doi.org/10.26677/TR1010.2020.624)

ISSN: 2667-422X Dergi web sayfası: www.sobibder.org

RESEARCH PAPER

Causality Between Public Expenditure and Unemployment in Turkey

Assistant Prof. Dr. Nedim DİKMEN, Ordu University, Ünye Faculty of Economics and Administrative Sciences, Ordu, e-mail: nedim1963@yahoo.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8376-6463>

Lecturer Ömer ÇAKIR, Ordu University, İkizce Vocational School, Ordu, e-mail: omer-cakir35@hotmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1249-4277>

Abstract

Providing full employment in the economy enable achieving macro-economic targets more easily. For this reason, achieving the full employment target is of great importance for all countries. One of the top priorities of governments in ensuring economic stability is to prevent unemployment. Various policies are implemented for this purpose. However, policies that are not based on empirical studies are considered with suspicion. In this study, the relationship between unemployment and public spending in Turkey were determined by Granger causality test. The parameters of the model were estimated by establishing a multiple linear regression model. In the model, the unemployment rate is taken as dependent variable and Public Expenditure components as independent variables. The data belonging to the quarters between 2000 and 2018 was analyzed with EViews 9.0 software. Findings obtained as a result of the analysis showed that public spending is an important factor in reducing the unemployment rate and there is a strong correlation between the investment expenditures and the unemployment rate. As a result, it has emerged that policies that will create new production capacities and increase the growth rate should be implemented.

Keywords: Public Expenditures, Unemployment, Regression Model, Employment.

Received: 14.07.2020

Accepted: 01.12.2020

Suggested Citation:

Dikmen, N. and Çakır, Ö. (2020). Causality Between Public Expenditure and Unemployment in Turkey, *Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences*, 3(12): 987-1009.

© 2020 Sosyal, Beşerî ve İdari Bilimler Dergisi.

GİRİŞ

Kamu harcamaları, devletin var oluşunun en önemli unsurlarından biridir. Sosyal devlet ilkesi gereği toplumsal ihtiyaçların karşılanması devletin en önemli görevleri arasındadır. Bu durum devletin harcama yapmasını zorunlu kılar. Günümüzde ihtiyaçların çoğalmasıyla birlikte kamu harcamalarında miktar, hacim ve tutar olarak önemli artışlar meydana gelmiştir. Kamu harcamalarındaki artış veya azalışlardan makro-ekonomik değişkenler önemli ölçüde etkilenmektedir.

21. yüzyılda modern devlet anlayışı sonucu devletin ekonomik, sosyal, siyasal ve toplumsal görevleri de artmıştır. Özellikle gelir dağılımında adaletin sağlanması, özel sektör tarafından yerine getirilemeyen bir takım kamusal hizmetlerin yerine getirilmesi, istihdam olanaklarının artırılması, ekonomik istikrarın ve kaynak dağılımında etkinliğin sağlanması gibi makro-ekonomik sorunların çözümünde maliye politikası aracı olarak devlet harcamalarına ihtiyaç duyulmaktadır. Kamu harcamalarının iktisadi etkileri literatürde çok tartışılmış, birçok araştırmaya konu olmuş, kamusal faaliyetlerin muhtelif kanallarla ekonomiyi etkileyeceğini vurgulayan çalışmalar yapılmıştır (Moreno-Dodson, 2008: 3).

Günümüz ekonomilerinde en önemli sorunlardan biri işsizlik sorunudur. Özellikle endüstriyel gelişimini daha erken tamamlamış ülkeler, işsizlik sorunuyla daha önceden tanıştıkları için, işsizliğin önlenmesi ve meydana getirdiği olumsuzlukları gidermede önemli mesafeler kaydetmişlerdir. Hükümetler işsizliğin nedenleri, sonuçları ve işsizlik problemlerinin çözümü ile ilgili yoğun çalışmalar yapmaktadır. İşsizlik, bireylerin gelir kaybı yaşamasına, ekonomik ve psikolojik sorunların ortaya çıkmasına, ayrıca hırsızlık, gasp, kargaşa gibi toplumsal sorunlarında çoğalmasına yol açmaktadır. İnsanlar iş bulduğunda hem bireyler hem de toplum kazançlı çıkar.

Herkesin kendine ait bir işi olduğunda, ekonomi üretebileceği maksimum üretimi yapar ve toplum elde edebileceği maksimum geliri elde eder. Ekonomi maksimum seviyede büyür ve iktisadi refah, yani fert başına düşen gayri safi milli hasıla maksimum seviyeye çıkar (Bocutoğlu E, 2011, s.68). Özellikle ekonomideki daralma dönemlerinde, çevremize baktığımızda iş arayan herkes iş bulamamakta, tam istihdam ve işsizlik sorunları yaygınlaşmaktadır. Yaşadığımız Covid-19 pandemi sürecinde tüm dünyada işsizlik oranları anormal şekilde yükselmiş, ekonomiler önemli ölçüde hasar görmüş, üretim azalmıştır. Bu bağlamda devletin sorumluluğu daha da artmıştır.

Maliye politikasının en önemli araçlarından biri olan kamu harcamalarının toplam talebi ve üretimi artırmak suretiyle işsizliğin azaltılmasında önemli bir rol oynadığı bilinmektedir. Bu sebeple kamu harcamaları ve işsizlik arasındaki fonksiyonel ilişkinin belirlenmesine yönelik ampirik çalışmaların önemi artmıştır. Yapılan bu çalışmada, Türkiye’de 2000-2020 yılları arası çeyrek dönemlik zaman serisi verileri kullanılarak kamu harcamalarının türleri olan cari, yatırım ve transfer harcamaları ile işsizlik arasındaki ilişki çok değişkenli bir regresyon modeli kurularak analiz edilmiştir.

LİTERATÜR

Kamu harcamaları (cari harcamalar, yatırım harcamaları ve transfer harcamaları) ile işsizlik arasındaki fonksiyonel ilişkiyi açıklamaya yönelik yurtiçinde ve yurtdışında yapılan teorik ve uygulamalı başlıca çalışmalar kısaca aşağıda özetlenmiştir.

Abrams (1999), 1984-1993 yılları arası Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü, OECD ülkeleri verilerini kullanarak yaptığı çalışmada, kamunun ekonomideki artan büyüklüğünün işsiz

sayısını da artırdığını saptamıştır. Daha sonra, Yuan ve Li (2000), var tekniği ile ABD’de yapmış olduğu çalışmada, ABD hükümetinin harcamaları artırdığında işçi başına düşen işin zaman süresini 2 saat artırdığını ve elde edilen çıktının arttığını ancak istihdam seviyesinin düştüğünü tespit etmiştir.

Bakırtaş (2003), Türkiye’deki kamu harcamalarının temel makroekonomik göstergelerle ilişkisi ve nedenselliği konulu araştırmasında 1983-2000 yılları arasındaki verileri kullanmıştır. Çalışmada regresyon analizi ve Granger nedensellik sınaması yapmıştır. Çalışmada kullanılan modellerden biri de kamu harcamaları ile istihdam arasındaki ilişkiyi açıklamaktadır. Modelde kamu harcamalarının istihdamı etkilediği sonucuna ulaşmıştır. Ancak modeli istihdam düzeyinden kamu harcamalarına doğru oluşturduğunda ise istihdam düzeyinin kamu harcamalarının bir nedenseli olmadığı sonucuna varmıştır.

Christopoulos, vd. (2005), Abrams eğrisini test ettikleri çalışmasında, 10 Avrupa ülkesinin 1961-1999 yılları arası verileri kullanarak devlet büyüklüğü ve işsiz sayısı arasındaki uzun dönemli ilişkiyi incelemişlerdir. Eş bütünleşme analizi ve heterojen panellere uygun kestirim teknikleri kullandıkları analizde, işsizlikten kamu büyüklüğüne doğru tek yönlü nedenselliği tespit etmişlerdir. Ayrıca piyasada devletin artan büyüklüğünün işsizliği de artırdığını, piyasada hükümet sektörünün azaltılmasının, istihdamı daha fazla artıracaklarını belirlemişlerdir.

Şahin ve Özenç (2007), kamu harcamalarının makro iktisadi performans göstergeleri üzerindeki etkilerini araştırmışlardır. Araştırmada 1988-2006 yılları arasındaki üçer aylık verileri kullanmışlardır. Elde ettikleri bulgularda genel olarak kamu harcamalarının işsizlik üzerinde herhangi bir etki ortaya çıkarmadığı görülmüştür. Aslan ve Kula (2010), kamu sektör büyüklüğünün işsizlik ilişkisini analiz etmiştir. Analizde 2000 ve 2007 yılları arası verileri üçer aylık dönemler halinde kullanmıştır. Çalışma sonucunda kamu sektör büyüklüğünün işsizliği azalttığı sonucuna ulaşmıştır.

Feldmann (2010), devlet büyüklüğü ile işsizlik arasındaki etkilenmeyi analiz ettiği çalışmada gelişmekte olan 52 ülke verilerini kullanmıştır. Yapılan bu çalışmada gelişmekte olan ülkelerde devletin ekonomideki büyüklüğünün artması sonucu hem kadınlar hem de gençler arasında işsiz sayısının artacağını beklemektedir. Kaya vd. (2015), kamu harcama bileşenlerinin istihdam üzerine etkilerini inceleyen bir çalışma yapmışlardır. Çalışmalarında 1990-2013 yılları arası yıllık verilerden yararlanmışlardır. Çalışma sonucunda kamu harcamalarından istihdama doğru bir nedensellik ilişkisine rastlanılmamış, ancak istihdamdan cari harcamalara doğru nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir. Ayrıca çalışmada özel kesim yatırım harcamalarındaki artışın istihdamı artırdığı sonucuna varmışlardır.

Kanca vd. (2015), Türkiye’de 1980-2013 yılları arası verileri kullanarak kamu harcama bileşenleri ile işsizlik düzeyi arasındaki ilişkiyi zaman serisi analizi kullanarak incelemiştir. İnceleme sonucunda transfer harcamaları ile işsizlik arasında çift yönlü, cari ve yatırım harcamaları ile işsizlik arasında tek yönlü ilişki olduğunu saptamıştır. Alymkulova vd. (2016), Kırgızistan’da 2005-2013 yılları arası üçer aylık verileri kullanarak küresel finansal krizin kamu bütçesi ve Kırgız Cumhuriyeti işsizliği üzerindeki etkisini VAR modeli ile incelemiştir. İnceleme sonucunda kriz döneminde harcamalar artırılırsa, işsizliğin azalacağını ve işsizliğin %1 oranında artması durumunda kamu harcamalarının %0,63 oranında artması gerektiğini belirlemişlerdir.

Durkaya ve Ceylan (2016), Türkiye’de 2002-2014 yılları arasındaki verileri kullanarak kamu kesimi büyüklüğü ile işsiz sayısı arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Uzun dönemli ilişkiler için sınır testi, kısa dönemli ilişkiler için Toda-Yamamoto nedensellik testini kullandıkları çalışmada, kamu büyüklüğü ile işsizlik arasında uzun dönemli ters yönlü ilişki, kısa dönemde ise işsiz sayısından kamu kesimi büyüklüğüne doğru tek yönlü nedensel ilişki bulunmuştur.

Abdelkader vd. (2017), 2000-2012 yıllarına ait verileri kullanarak Cezayir 'deki kamu harcamalarının ekonomik değişkenler üzerindeki etkisini analiz etmeye çalışmışlardır. Çalışmalarında Cezayir'deki kamu harcamalarının istihdam üzerinde olumlu etkisinin olduğunu tespit etmişlerdir.

Topal (2017), Türkiye'de bölgesel düzeyde kamu yatırımlarının istihdam üzerindeki etkisini 2004-2016 yılları için 26 bölgeye ait yıllık verileri kullanarak araştırmıştır. Çalışmada panel eşbütünleşme nedensellik testlerini kullanmıştır. Çalışmanın sonucunda uzun dönemde kamu yatırımları ile istihdam arasında anlamlı bir ilişkinin olduğu ayrıca kamu yatırımlarından işsizliğe ve genç işsizliğe doğru nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir.

Kamu harcamaları ile işsizlik ilişkisine yönelik literatürü toparlamak gerekirse; yapılan başlıca çalışmalar Tablo 1'de kısaca özetlenmiştir.

Tablo 1. Ampirik Çalışmaları İçeren Özet Tablo

Yazar (lar)	Yıl	Ülke	Dönem	Sonuç ve Açıklama
Abrams	1999	OECD ülkeleri	1984-1993	Kamunun büyüklüğünün artması işsiz sayısını da artırır.
Yuan ve Li	2000	ABD	1948-1993	Kamu harcamaları artırdığında işçi başına düşen işin 2 saat artırdığını ve çıktının arttığını ancak istihdam seviyesinin düştüğünü tespit etmiştir
Bakırtaş	2003	Türkiye	1983-2000	Model kamu harcamalarından istihdam düzeyine doğru oluşturduğunda, kamu harcamalarının istihdamı etkilediği sonucuna ulaşmıştır.
Christopoulou, Loizides ve Tsionas	2005	10 Avrupa ülkesi	1961-1999	Piyasada devletin artan büyüklüğü işsizliği de artırdığını, piyasada hükümet sektörünün azaltılmasının, istihdamı daha fazla artıracağını saptamışlardır.
Şahin ve Özenç	2007	Türkiye	1988-2006	Elde ettiği bulgularda genel olarak kamu harcamalarının işsizlik üzerinde herhangi bir etki ortaya çıkarmadığını görmüştür.
Aslan ve Kula	2010	Türkiye	2000-2007	Çalışma sonucunda kamu sektör büyüklüğünün işsizliği azalttığı sonucuna ulaşmıştır.
Feldmann	2010	Gelişmekte olan 52 ülke		Devletin ekonomideki büyüklüğünün artması sonucu hem kadınlar hem de gençler arasında işsiz sayısının artacağını beklemektedir.
Kaya, Kaygısız, ve Altuntepe,	2015	Türkiye	1990-2013	Çalışma sonucunda kamu harcamalarından istihdama doğru bir nedensellik ilişkisi rastlanılmamış, ancak istihdamdan cari harcamalara doğru nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir. Ayrıca çalışmada özel kesim yatırım harcamalarındaki artış istihdamı artırdığı sonucuna varmışlardır
Kanca ve Bayrak	2015	Türkiye	1980-2013	Transfer, cari ve yatırım harcamaları işsiz sayısını negatif yönde etkilemektedir.

Alymkulova, Atabaev, ve Ganiev	2016	Kırgızistan	2005-2013	İnceleme sonucunda kriz döneminde harcamalar artırılırsa, işsizliğin azalacağını ve işsizliğin %1 oranında artması durumunda kamu harcamalarının %0,63 oranında artması gerektiğini saptamışlardır.
Durkaya ve Ceylan	2016	Türkiye	2002-2014	Kamu büyüklüğü ile işsizlik arasında uzun dönemli ters yönlü ilişki olduğunu ayrıca kısa dönemde işsiz sayısından kamu kesimi büyüklüğüne doğru tek yönlü nedensel ilişki bulunmuştur.
Abdelkader, Cheikh,ve Sofiane	2017	Cezayir	2000-2012	Çalışmalarında Cezayir'deki kamu harcamalarının istihdam üzerinde olumlu etkisinin olduğunu tespit etmişlerdir.
Topal	2017	Türkiye	2004-2016	Çalışmalar sonucunda uzun dönemde kamu yatırımları ile istihdam arasında anlamlı bir ilişkinin olduğunu ayrıca kamu yatırımlarından işsizliğe ve genç işsizliğe doğru nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir.

AMAÇ ve VERİ SETİ

Amaç

Bu çalışmanın amacı Türkiye’de 2000Q1-2018Q3 yılları arası kamu harcamalarının işsizlik üzerindeki etkisini incelemektir. Bu amaçla oluşturulan çoklu doğrusal regresyon modelinde bağımsız değişkenler, X_i cari harcamalar, yatırım harcamaları ve transfer harcamalarından oluşmakta, bağımlı değişken, Y_i ise işsiz sayısını göstermektedir. Modelde bağımsız değişkenlerin parametreleri tahmin edilerek, istatistiksel olarak anlamlılık seviyeleri incelenmiştir.

Özellikle ekonomide durgunluk dönemlerinde, maliye politikası aracı olan kamu harcamalarının artırılması sonucu toplam talep de artacak ve ekonomide talep artışından kaynaklanan bir canlanma yaşanacaktır. Ekonomide görülen canlanma ve talep artışı sonucu mal veya hizmet üretimi artacak ve yeni istihdam alanları oluşacaktır. Bu süreç işsizliği de azaltıcı etkiler içerecektir. Bu sebeplerden dolayı kamu harcamaları bileşenlerinden olan cari harcamalar, yatırım ve transfer harcamalarının işsizlik üzerindeki etkisinin ampirik olarak analiz edilmesi yeni ekonomide politikaların belirlenmesi açısından önemlidir.

Veriler

Ekonometrik analizlerde kullanılan ancak sayısal olarak ölçülebilen veya sayısal olarak ifade edilebilen değerlere veri denir. Teorik olarak oluşturulan ekonometrik modellerin parametrelerinin tahmini için, uygun ve lazım olan verilerin toplanması gerekmektedir (Güriş ve Çağlayan, 2000: 8).

Ekonometrik bir modelin başarısı, uygun verilerin elde edilmesine bağlıdır. Bundan dolayı ekonomik araştırmaların en önemli aşamalarından birisi, ekonomik modeli oluşturan

değişkenlerin rakamla ifade edilebilir duruma getirilmesidir. Bu sebeple modelin gerçek iktisadi ilişkiye uygulanabilmesi için modelde yer alan değişkenler ile ilgili verilerin toplanması modelin kuruluş evresinde düşünülmelidir. Çünkü veri elde edilemeyen konularda ampirik çalışmaların yapılması oldukça zordur (Sevüktekin, 1988).

Bu çalışmada, Türkiye ekonomisine ait üçer aylık (çeyrek) zaman serisi verileri kullanılmıştır. Analizde 2000Q1 – 2018Q3 dönemlerine ait cari, yatırım ve transfer harcamaları ile yine aynı döneme ait işsiz sayısı değişkenlerine ait veriler esas alınmıştır. 2000-2005 yıllarına ait kamu harcamaları verileri, konsolide bütçe verilerinden elde edilmiştir. 2006 ile 2018 yıllarına ait veriler ise merkezi yönetim bütçesine göre elde edilmiştir. Diğer yandan 2004 yılı sonrası analitik bütçe sınıflandırmasının bir sonucu olarak, cari sınıflandırma içerisinde yer alan personel giderleri ve sosyal güvenlik devlet prim giderleri ayrı ayrı düzenlenmiştir. Bu sebepten dolayı 2004 sonrası personel giderleri ve sosyal güvenlik prim giderleri toplam tutarları kullanılarak cari harcamalar hesaplanmıştır. Bir diğer kamu harcamaları bileşeni olan transfer harcamaları alt bileşenleri cari ve sermaye transferi, faiz gideri ve borç verme değerleri ayrı ayrı düzenlenmiş olup, 2004 sonrası transfer harcamaları verileri elde edilirken bu dört bileşenin toplamı alınmıştır.

Serilerin olası değişen varyans ve kısmen de otokorelasyona karşı koruyabilmek amacıyla serilere logaritmik dönüşüm uygulanır (Tarı, 2005:382). Analizde kullanılan değişkenlerin büyük değerler içermesinden dolayı verilerin logaritmik değerleri dikkate alınarak analiz yapılmıştır. Veri seti, kamu harcama bileşenleri, T.C. Cumhurbaşkanlığı Stratejik ve Bütçe Başkanlığından ve işsizlik sayıları ise Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) verilerinden elektronik ortamından elde edilmiştir. Kullanılan değişkenler ve tanımları Tablo 2. de sunulmuştur.

Tablo 2 Veri Setinde Kullanılan Değişkenler ve Tanımlamaları

Değişken Türü	Değişken Adı	Değişken Tanımı
Bağımlı Değişken	LIS	İşsiz sayısı
Bağımsız Değişkenler	LTR	Transfer harcamaları
	LYA	Yatırım harcamaları
	LCA	Cari harcamalar

Başlangıç yılı olarak 1998=100 TÜFE ile 2003=100 TÜFE verileri alınarak 2000: Q1-2018: Q3 fiyat endeksi elde edilmiştir. Yatırım harcamaları, transfer harcamaları ve cari harcamalar elde edilen tüfe rakamlarına bölünerek reel değerleri hesaplanmıştır. Söz konusu değişkenlere ait verilerin Logaritmik dönüşümü yapılarak oluşturulan çoklu regresyon modelinin parametreleri EViews 9.0 paket programı kullanılarak analiz edilmiştir.

Ekonometrik Model

Regresyon kavramı ilk olarak Francis Galton tarafından kullanılmıştır. Galton çalışmasında çocukların boyları üzerinde anne babanın boylarının etkili olduğu sonucuna ulaşmıştır. Galton çalışmasında, uzun boylu ana babanın çocuğunun uzun, kısa boylu anne ve babanın çocukları kısa olduğu sonucuna varmıştır. Bu çalışma regresyon kavramının ilk örneğidir (Şenesen ve Şenesen, 2012: 15).

Regresyon analizi; ‘aralarında ilişki olan iki ya da daha fazla değişkenden birinin bağımlı değişken, diğerlerinin bağımsız değişkenler olarak ayrımı ile aralarındaki ilişkinin bir matematiksel eşitlik ile açıklanması süreci olarak’ tanımlanmaktadır (Büyükoztürk, 2018: 9).

Ekonometride modeller, değişik şekillerde sınıflandırılabilir. Kullanılan değişken sayısına göre modeller, basit ve çoklu regresyon modelleri olarak ikiye ayrılır. Ayrıca modelin matematiksel kalıbına göre doğrusal ve doğrusal olmayan modeller olarak da sınıflama yapılabilir. Modelde yer alan değişken sayısına göre basit ve çoklu regresyon modelleri olarak sınıflama yapılır. Bu çalışmada bağımlı değişkeni etkileyen birden çok bağımsız değişken olduğundan çoklu doğrusal bir regresyon modeli kurularak parametreleri tahmin edilmiştir.

Çoklu Regresyon Modeli

Basit regresyon modelinde tek bir bağımsız değişkenin varlığı söz konusu idi. Ancak gerçek hayatta iktisadi olayları etkileyen çok sayıda değişken bulunmaktadır. İktisadi olayları tek bir açıklayıcı değişkene bağlı açıklamaya çalışmak doğru sonucu vermeyebilir. İktisadi olaylar arasındaki ilişki tek bir bağımsız değişken tarafından açıklansa bile daha doğru ve net bilgiye ulaşmak için daha fazla bağımsız değişkenin modele eklenmesi gerekmektedir. Tek bağımlı değişkene karşı, bağımsız değişken sayısının birden fazla olduğu bu tür modellere *çoklu regresyon modeli* denir (Serper, 2014, s. 562).

k sayıda değişkenin yer aldığı, çoklu bir regresyon modeli, ana kütlede seçilen örnek bir kütle için şu şekilde ifade edilir (Dikmen, 2012: 91).

$$Y_i = \beta_0 + \beta_1 X_{i,1} + \beta_2 X_{i,2} + \dots + \beta_k X_{i,k} + u_i$$

Çoklu doğrusal modelde bağımlı değişken olan Y de ki değişmeler, bağımsız değişkenler $X_1, X_2, X_3, \dots, X_k$ tarafından açıklanmaktadır. Modelde β_0 , sabit terimi ifade eder ve bağımlı değişken olan X'lerin değeri sıfır olduğunda Y'nin alacağı değeri gösterir.

Bu çalışmanın amacı, kamu harcama bileşenlerinin, işsizlik üzerine etkisinin var olup olmadığını analiz etmek, varlığının tespiti durumunda ise ilişkinin yönünü belirlemektir. Bu amaç doğrultusunda bağımlı değişkeni (işsiz sayısını) etkileyen birden fazla bağımsız değişkenin (cari harcamalar, yatırım harcamaları ve transfer harcamaları) yer aldığı çoklu doğrusal regresyon modeli aşağıdaki şekilde kurulmuştur.

$$LOGIS = \beta_0 + \beta_1 LOGTR + \beta_2 LOGYA + \beta_3 LOGCA + \varepsilon_i$$

Modelde β_i 'ler tahmin edilecek katsayıları, ε_i ise hata terimini ifade etmektedir. Parametrelerin tahmini için değişkenlerin logaritmik değerleri ele alınarak analiz yapılmıştır.

Yöntem ve Bulgular

Türkiye ekonomisinde kamu harcama bileşenleri ile işsizlik arasında herhangi bir nedensellik ilişkisinin var olup olmadığının tespit edilmesi eğer ilişki varsa bu ilişkinin yönünün ampirik olarak incelenmesi için zaman serisi verilerinden faydalanılarak analiz yapılmıştır. Analizde ilk olarak tüm serilerin durağan olup olmadıkları incelenmiştir. Bunun için genişletilmiş Augmented Dickey-Fuller (ADF) birim kök testi kullanılmıştır. İkinci olarak, Granger nedensellik testi ile değişkenler arasındaki ilişkinin yönü araştırılmıştır. Analizler için EViews 9.0 paket programı kullanılmıştır.

Durağanlık Testi

Zaman serisi analizlerinin önemli yönlerinden biri, serilerin durağan olması ya da durağan olmamasıdır. Zaman serileri ile analizde modellerin yanıltıcı sonuçlar meydana getirmemesi için serilerin durağan olması gerekir. Değişkenlere ait zaman serilerinde trend bulunuyorsa ilişki

sahte regresyon şeklinde gerçekleşebilir. Bundan dolayı, regresyonun gerçek bir ilişkiyi mi, yoksa sahte bir ilişkiyi mi ifade ettiği, zaman serisi verilerinin durağan olup olmaması ile alakalıdır (Tarı, 2005, s. 380).

Genel olarak durağanlık kavramı, zaman serisi verilerinin belli bir ortalamanın etrafında dalgalandığı ve dalgalanmanın varyansının zaman içinde değişmediği şeklinde belirtilir (Sevüktekin ve Nargeleçekenler, 2007: 229). Zaman serisi analizlerinde modelin yanıltıcı sonuç vermemesi için verilerin durağan olması gerekmektedir. Durağanlık testleri korelogram testi ve birim kök (unit root) testi olmak üzere iki şekilde yapılır. Birim kök testi, bir serinin durağan olup olmadığını belirlemede kullanılan en yaygın testlerden biridir. Zaman serisi birim kök içermiyorsa durağan, birim kök içeriyor ise seri durağan değildir (Dikmen, 2012: 304).

Durağan seriler ile durağan olmayan seriler arasındaki en temel farklar şunlardır (Kutlar, 2007 : 284).

- Durağan seriler uzun dönemde dalgalanma yaşasa bile belli bir ortalamaya sahip olur. Durağan olmayan seriler ise uzun dönemde belli bir ortalamaya sahip değildir.
- Durağan serilerde, serinin geçmiş değerleri kullanılarak seriye ait sabit katsayılı bir model yazılabilir. Durağan olmayan serilerde ise, serinin geçmiş ya da gelecek yapısını cebirsel modellerle ifade etmek söz konusu değildir.
- Durağan serilerde, gecikme uzadıkça otokorelasyon sıfıra yaklaşır ve sıfır olur. Durağan olmayan serilerde, otokorelasyonla gecikmeler arttıkça sıfırdan uzaklaşır veya sahte bir ilişki ortaya çıkar.

Korelogram Testi; *‘örneklem otokorelasyonlarının, kısmi korelasyonların ve Q- istatistiklerinin serinin özelliğine göre yaklaşık olarak seçilen k sayıda gecikmeye göre işaretlenerek grafiğinin çizilmesine korelogram’* denir (Sevüktekin & Nargeleçekenler, 2007, s. 271). Birim Kök Testi; durağanlık sınavının bir başka yolu birim kök sınavı olup serinin zaman içerisinde gösterdiği trendin stokastik (olasılıklı) olup olmadığını sınavan bir testtir. Eğer seri stokastik (olasılıklı) ise durağan değildir. Serilerin durağan olup olmadığını belirlemede kullanılan birim kök testleri şunlardır (Dikmen, 2012: 304).

- Tau sınavı (DF) veya genelleştirmiş Augmented Dickey- Fuller (ADF)
- Phillips- Perron (PP)

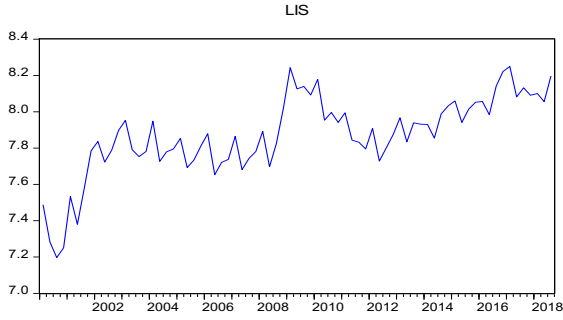
Serilerin durağanlık sınavı yapılmasından sonra durağan olmadığını anlaşılması durumunda iki yönteme başvurulur (Sevüktekin ve Nargeleçekenler, 2007: 236).

- Farkların alınması
- Deterministik trendin, zaman üzerine regresyon uygulayıp artıklarla çalışarak ya da modele yeni bir zaman trendi ilave ederek elimine edilmesidir.

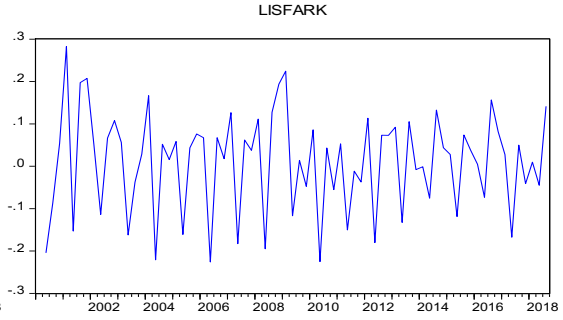
Durağan olmayan bir seri, farkları alınarak, durağan hale getirilmektedir. Eğer bir seri düzey (ham veriler) ile durağan ise $I(0)$ olarak ifade edilir. Eğer orijinal bir serinin birinci farkı durağan ise seriye birinci derece entegre olmuş denir ve $I(1)$ olarak ifade edilir. Eğer seriyi durağan yapmak için iki defa fark almak lazım gelirse $I(2)$ ve n defa fark almak gerekirse $I(n)$ olarak ifade edilir. Serinin içerdiği kalıcı şokların etkisi kaybolana kadar yani seriler durağan olana kadar fark alma işlemi devam eder (Tarı, 2005: 394-395).

Çalışmada serilerin birim kök içerip içermediğini belirlemek için genişletilmiş Augmented Dickey-Fuller (ADF) testi uygulanmıştır. Serilerin durağan olup olmadıkları grafik yöntemiyle de tespit edilebilir. Durağanlık analizinin tespiti için, EViews 9.0 paket programı kullanılmıştır. Önce serilerin ilk düzey (ham verilerinin) grafikleri düzenlenmiş daha sonra ADF birim kök testi

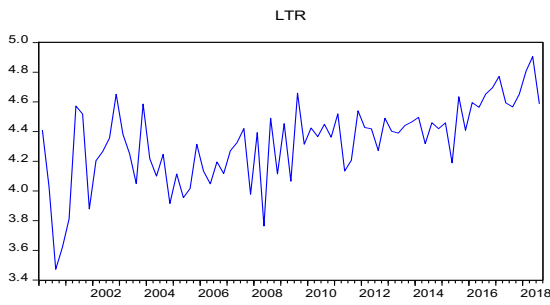
yapılmıştır. Çalışmada kullanılan işsiz sayısı, yatırım harcamaları, cari harcamalar ve transfer harcamaları serilerinin durağan olup olmadıkları grafik yöntemiyle tespit edilmiştir.

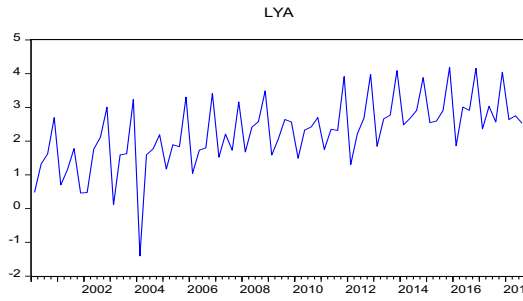
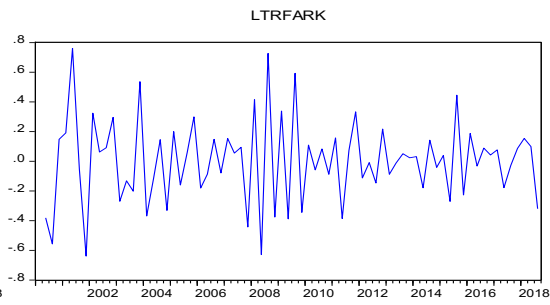
Şekil 1. İşsiz Sayısı Logaritmik Değerler Grafiği

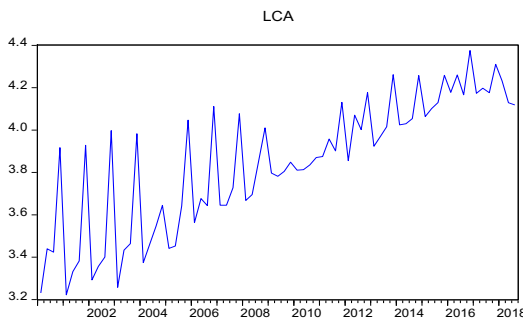
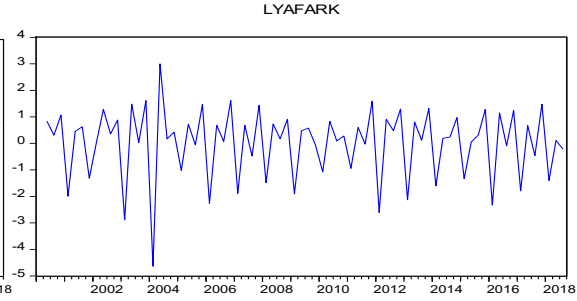
Şekil 2. İşsiz Sayısının Birinci Fark Değerler Grafiği

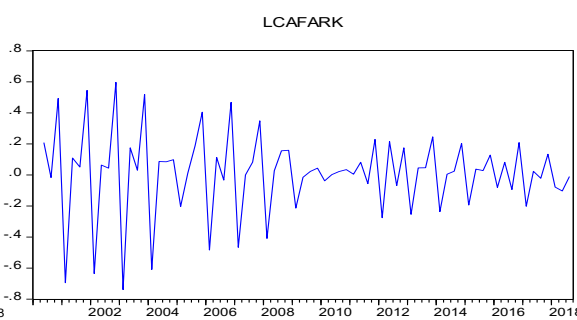
Şekil 3. Transfer Harcamaları Logaritmik Değerler Grafiği Şekil 4. Transfer Harcamalarının Birinci Fark Değerler Grafiği

Şekil 5. Yatırım Harcamalarının Logaritmik Değerler Grafiği Şekil 6. Yatırım Harcamalarının Birinci Fark Değerler Grafiği

Şekil 7. Cari Harcamalarının Logaritmik Değerler Grafiği Şekil 8. Cari Harcamalarının Birinci Fark Değerler Grafiği

Şekil de yer alan grafiklerden, LOGIS, LOGTR, LOGYA ve LOGCA serilerinin durağan olmadığı sonucuna varabiliriz. Grafik yöntemi bazı yanılgılara yol açacağından kesin sonuç ve serinin kaçınıcı dereceden durağan olduğunun tespiti için ADF testi yapılmıştır. Durağanlığın tespit

edilmesinde, Augmented Dickey-Fuller birim kök testi uygulaması sırasında ilk yapılacak olan hipotezlerin kurulmasıdır. Bunun için öncelikle ADF için geliştirilmiş regresyon analizi aşağıda yer almaktadır (Şenesen ve Şenesen, 2012, s. 757).

$$\Delta Y_t = \beta_1 + \beta_2 t + \delta Y_{t-1} + \sum_{i=1}^m \alpha_i \Delta Y_{t-1} + \varepsilon_t$$

Denklemden, Y_t , durağanlık işlemin uygulandığı değişkeni, Δ fark işlemcisini, β_1 sabit terimi, β_2 ve α_i katsayıları, ε_t hata terimini ve m ise gecikme uzunluğunu göstermektedir. Buna göre hipotezimiz (Şenesen ve Şenesen, 2012, s. 757);

H_0 ; $\beta \geq 0$, seri birim kök içermektedir. (Durağan değil)

H_1 ; $\beta < 0$, seri birim kök içermemektedir. (Durağandır)

Serinin durağan olup olmadığını belirlemek için, t istatistik değeri, t - tablo kritik değeri ile karşılaştırılır. t istatistik değeri, %1, %5 ve %10 anlamlılık seviyeleri için t kritik değerinden mutlak değerce küçük ise H_0 hipotezi kabul edilir. Bu durumda seri birim kök içermektedir ve durağan değildir (Dikmen, 2012, s. 310). Aşağıdaki tabloda çalışmada kullanılan değişkenlerin Augmented Dickey-Fuller (ADF) Birim Kök Testi uygulanarak elde edilen sonuçları gösterilmiştir;

Tablo 3. Augmented Dickey-Fuller (ADF) Birim Kök Testi Sonuçları

Değişken	Model	ADF Test İstatistiği	Gecikme Uzunluğu	Kritik Değer	Prob.	Sonuç
LIS	Sabitli	-2,946	5	-2,589	0,045	Durağan
	Sabit ve Trendli	-4,260	8	-3,167	0,006	Durağan
LTR	Sabitli	-3,029	1	-2,588	0,03	Durağan
	Sabit ve Trendli	-5,074	1	-3,163	0,0005	Durağan
LYA	Sabitli	-1,145	3	-2,588	0,69	Durağan Değil
	Sabit ve Trendli	-3,607	3	-3,164	0,03	Durağan
LCA	Sabitli	-0,253	3	-2,588	0,925	Durağan Değil
	Sabit ve Trendli	-3,233	5	-3,166	0,086	Durağan

1) Tablo 3’de verilen optimum gecikme uzunluğu 11 olmak üzere Schwarz Info Criterion kullanılmıştır.

2) Tüm istatistiksel değerlendirmelerde kritik değer olarak %10 anlam düzeyindeki Mackinnon (1996) kritik değerler kullanılmıştır.

Tablo.3’e göre, LIS değişkeni için sabitli modele göre en uygun gecikmenin 5 olduğu görülmektedir. Bu gecikme uzunluğuna tekabül eden ADF test istatistiği değeri -2,946’dır. Bu değer -2,589 olan kritik değerden mutlak değerce büyük olduğundan H_0 hipotezi reddedilir. Başka bir ifade ile LIS değişkeninin durağan olduğu ve ham verilerde birim kök içermediği kabul edilebilir.

Tablo.3’de yer alan verilerden, LIS değişkeni için sabitli ve trendli model açısından en uygun gecikmenin 8 olduğu görülmektedir. Bu gecikme uzunluğuna tekabül eden Augmented Dickey-Fuller test istatistiği değeri -4,260’dır. Bu değer -3,167 olan kritik değerden mutlak değerce büyük

olduğundan Ho hipotezi reddedilir. Başka bir ifade ile LIS değişkeninin trend eklenmesi sonucu elde edilen ADF test istatistiğinin durağan olduğu ve ham verilerde birim kök içermediği kabul edilebilir.

LCA değişkenin sabitli model için en uygun gecikmesinin 3 olduğu görülmektedir. Bu gecikme uzunluğuna tekabül eden ADF test istatistiği değeri-0,253'dır. Bu değer-2,588 olan kritik değerden mutlak değerce küçük olduğundan Ho hipotezi kabul edilir. Başka bir ifade ile LCA değişkeninin durağan olmadığı ve ham verilerde birim kök içerdiği kabul edilebilir.

LCA değişkenin sabitli ve trendli modelde en uygun gecikmesinin 5 olduğu görülmektedir. Bu gecikme uzunluğuna tekabül eden ADF test istatistiği değeri-3,233'dır. Bu değer-3,166 olan kritik değerden mutlak değerce büyük olduğundan Ho hipotezi reddedilir. Başka bir ifade ile LCA değişkeninin trend eklenmesi sonucu elde edilen Augmented Dickey-Fuller test istatistiğinin durağan olduğu ve ham verilerde birim kök içermediği kabul edilebilir.

LTR değişkeninin sabitli model için en uygun gecikmesi 1'dir. Bu gecikme uzunluğuna tekabül eden ADF test istatistiği değeri-3,029'dır. Bu değer-2,588 olan kritik değerden mutlak değerce büyük olduğundan Ho hipotezi reddedilir. Başka bir ifade ile LTR değişkeninin durağan olduğu ve ham verilerde birim kök içermediği kabul edilebilir.

LTR değişkeninin sabitli ve trendli model için en uygun gecikmesinin 1 olduğu görülmektedir. Bu gecikme uzunluğuna tekabül eden Augmented Dickey-Fuller test istatistiği değeri-5,074'dır. Bu değer-3,163 olan kritik değerden mutlak değerce büyük olduğundan Ho hipotezi reddedilir. Başka bir ifade ile LTR değişkeninin trend eklenmesi sonucu elde edilen Augmented Dickey-Fuller test istatistiğinin durağan olduğu ve ham verilerde birim kök içermediği kabul edilebilir.

LYA değişkeninin sabitli modelde en uygun gecikmesi 3 olarak hesaplanmıştır. Bu gecikme uzunluğuna tekabül eden ADF test istatistiği değeri-1,145'dir. Bu değer-2,588 olan kritik değerden mutlak değerce küçük olduğundan Ho hipotezi reddedilemez. Başka bir ifade ile LYA değişkeninin durağan olmadığı ve ham verilerde birim kök içerdiği kabul edilebilir.

LYA değişkeninin sabitli ve trendli model için en uygun gecikmesi 3 olarak belirlenmiştir. Bu gecikme uzunluğuna tekabül eden Augmented Dickey-Fuller test istatistiği değeri-3,607'dir. Bu değer-3,164 olan kritik değerden mutlak değerce büyük olduğundan Ho hipotezi reddedilir. Başka bir ifade ile LYA değişkeninin trend eklenmesi sonucu elde edilen Augmented Dickey-Fuller test istatistiğinin durağan olduğu ve ham verilerde birim kök içermediği kabul edilebilir.

Özet olarak, logaritması alınarak kullanılan değişkenlerin ADF birim kök testi aracılığı ile durağanlık sınamasına tabi tutulmuştur. Elde edilen sonuçlarda tüm değişkenlerin %10 anlamlılık düzeyi seviyesinde durağan olduğu ve birim kök içermediği tespit edilmiştir. Başka bir ifade ile Ho hipotezi reddedilmiş, H1 hipotezi kabul edilmiştir. Çünkü hesaplanan ADF birim kök testi istatistik değerleri %10 istatistiksel anlamlılık seviyesinde Mackinon Kritik değerinden mutlak değerce büyük çıkmıştır. Sonuçlar sabitli ADF test sonuçlarının yanı sıra sabitli ve trendli ADF sonuçları için de geçerlidir.

Gecikme Uzunluğunun Tespit Edilmesi

İktisadi olguların gerçeğe uygun olarak açıklanmasında modelde yer alan bağımsız değişkenler arasında bazı gecikmeli değişkenlerinde bulunması iktisadi davranışın uyarlanma sürecindeki zamanın uzunluğunun hesaba katılması açısından son derece önemlidir. İktisadi olayların açıklanmasında bir regresyon modelinde Y (bağımlı) değişkeni, X bağımsız değişkenlerine bir süre sonra tepki gösterir. Geçen bu süreye *gecikme* adı verilir.

Geciktirilmiş verilerin çok sık biçimde kullanıldığı zaman serisi verilerinde uygun gecikme uzunluğunun belirlenmesinde L.og L, olabilirlik oranı (LR), Son tahmin hatası (FBE), Akaike Bilgi Kriteri (AIC), Schwarz Bilgi Kriteri (SC), ve Hannan-Quinn Bilgi Kriterinden (HQ) faydalanarak aşağıdaki tablo elde edilmiştir.

Tablo 4. Optimal Gecikme Uzunluğunun Tespiti

VAR Lag Order Selection Criteria
Endogenous variables: LIS LTR LYA LCA
Exogenous variables: C
Date: 07/05/20 Time: 11:20
Sample: 2000Q1 2018Q3
Included observations: 70

Lag	LogL	LR	FPE	AIC	SC	HQ
0	-20.65817	NA	2.38e-05	0.704519	0.833004	0.755555
1	52.71945	136.2727	4.62e-06	-0.934841	-0.292414	-0.679661
2	91.38211	67.38349	2.43e-06	-1.582346	-0.425977	-1.123022
3	133.4569	68.52186	1.17e-06	-2.327341	-0.657030	-1.663873
4	181.8305	73.25148*	4.73e-07	-3.252301	-1.068049*	-2.384690*
5	199.9393	25.35232	4.62e-07*	-3.312553*	-0.614359	-2.240797

* indicates lag order selected by the criterion

LR: sequential modified LR test statistic (each test at 5% level)

FPE: Final prediction error

AIC: Akaike information criterion

SC: Schwarz information criterion

HQ: Hannan-Quinn information criterion

Tablo 4'e göre en uygun gecikme uzunluğunun 4 olması gerektiği görülmektedir. Bu sebepten dolayı bundan sonraki analizlerde optimal gecikme uzunluğu 4 alınarak tahminler yapılacaktır.

Granger Nedensellik Testi

Regresyon analizleri, değişkenler arasındaki bağımlılık ilişkileri ile uğraşmaktadır. Fakat değişkenler arasındaki bu bağımlılık, kesin bir nedensellik ilişkisi ifade etmez. Regresyon analizinde değişkenler arası bağımlılık ilişkisi araştırılırken, bağımlı ve bağımsız değişken ayrımı ile baştan ilişkilerin yönü hakkında bir ön koşul bulunmakta, fakat nedensellik analizinde böyle bir ön koşul bulunmayıp ilişkilerin yönü tespit edilmeye çalışılmaktadır. Değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisinin tespit edilmesi için şu yol izlenir (Tarı, 2005: 420-421).

- Serilerin durağan olup olmadıkları tespit edilir eğer durağan değilse farkları alınarak durağan hale getirilir.
- Optimal gecikme uzunluğu tespit edilir.
- İlişkiler tahmin edilerek F testi kısıtlı-kısıtsız yaklaşımı ile test edilir.

Eğer iki değişken arasında zamana bağlı gecikmeli bir ilişki söz konusu ise, nedenselliğin istatistiksel olarak tespit edilmesi için kullanılan en yaygın test Granger Nedensellik Testi'dir. Ekonometrik analizlerde Granger Yaklaşımı (1969) en yaygın kullanılan nedensellik test

metotlarındandır. Granger nedensellik ilişkisi gecikmeli olarak değişkenler arasında ortaya çıkan bir ilişki olmasından dolayı zaman serisi verilerine dayanmaktadır (Dikmen, 2012: 255).

Açıklamalardan anlaşıldığı gibi granger nedensellik analizi, zaman serisi çalışmalarında değişkenler arası ilişkinin nedenselliğinin yönünü istatistiksel olarak tespit edilmesinde kullanılmaktadır.

Granger nedensellik ilişkisi (1969) belli gecikmeler için değişkenler arasındaki ilişki; ' H_0 : değişkenler arasında nedensellik ilişkisi yoktur yani nedeni değildir 'veya alternatifi H_1 : değişkenler arasında nedensellik ilişkisi vardır yani nedenidir' şeklinde ifade edilir (Kutlar, 2007: 267).

Değişkenlerin ADF birim kök testine göre seviyesinde durağan olduğunun tespit edilmesi ve optimal gecikme uzunluğunun 4 olarak belirlenmesinden sonra, değişkenler arasındaki nedenselliğin yönünü tespit etmek amacıyla Granger nedensellik testi sonucu aşağıda tablo halinde düzenlenmiştir.

Tablo 5. Granger Nedensellik Testi Sonuçları

BAĞIMLI DEĞİŞKEN: LIS				
	Ki-Kare	Serbestlik Derecesi	Olasılık	Karar
LTR, LIS'in NEDENİ DEĞİLDİR.	7,694	4	0,103	Kabul
LYA, LIS'in NEDENİDİR.	13,497	4	0,009	Red
LCA, LIS'in NEDENİDİR.	14,525	4	0,005	Red
BAĞIMLI DEĞİŞKEN: LTR				
LIS, LTR'nin NEDENİ DEĞİLDİR.	4,192	4	0,380	Kabul
LYA, LTR'nin NEDENİ DEĞİLDİR.	1,628	4	0,803	Kabul
LCA, LTR'nin NEDENİDİR.	11,034	4	0,026	Red
BAĞIMLI DEĞİŞKEN: LYA				
LIS, LYA'nin NEDENİ DEĞİLDİR.	2,312	4	0,678	Kabul
LTR, LYA'nin NEDENİDİR.	23,378	4	0,0001	Red
LCA, LYA'nin NEDENİDİR.	30,661	4	0,0000	Red
BAĞIMLI DEĞİŞKEN: LCA				
LIS, LCA'nin NEDENİ DEĞİLDİR.	6,690	4	0,153	Kabul
LTR, LCA'nin NEDENİDİR.	15,415	4	0,003	Red
LYA, LCA'nin NEDENİ DEĞİLDİR.	3,731	4	0,443	Kabul

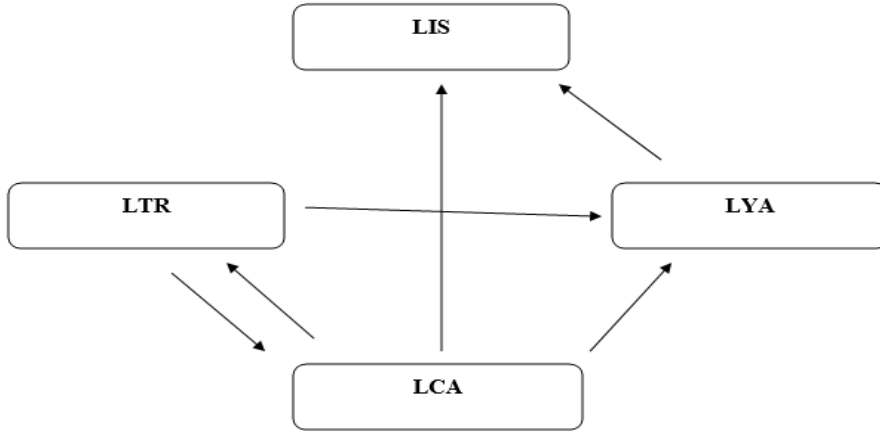
Tablo 5'e göre;

LIS değişkeni bağımlı değişken olarak belirlendiğinde, LYA ve LCA değişkenlerinin olasılık değeri 0,05'den küçük olduğu için H_0 hipotezi reddedilir buna karşın H_1 hipotezi kabul edilir. Bunun anlamı şudur; LYA ve LCA değişkenleri, bağımlı değişken olan LIS nedenidir. LTR ise 0,05'den büyük olduğu için H_0 hipotezi kabul edilir. Bunun anlamı; LTR bağımlı değişken olan LIS nedeni değildir.

LTR değişkeni bağımlı değişken olarak belirlendiğinde, LCA değişkeninin olasılık değeri 0,05'den küçük olduğu için H_0 hipotezi reddedilir buna karşın H_1 hipotezi kabul edilir. Bunun anlamı, LCA değişkeni bağımlı değişken olan LTR 'nin nedenidir. LIS ve LYA değişkenleri ise 0,05'den büyük olduğu için H_0 hipotezi kabul edilir. Diğer bir ifadeyle LIS ve LYA değişkenleri bağımlı değişken olan LTR'nin nedeni değildir.

LYA değişkeni bağımlı değişken olarak belirlendiğinde, LTR ve LCA değişkenlerinin olasılık değeri 0,05'den küçük olduğu için H_0 hipotezi reddedilir buna karşın H_1 hipotezi kabul edilir. Bunun anlamı; LTR ve LCA değişkenleri bağımlı değişken olan LYA bağımlı değişkenin nedenidir. LIS ise 0,05'den büyük olduğu için H_0 hipotezi kabul edilir. Anlamı şudur; LIS değişkeni, bağımlı değişken olan LYA 'nın nedeni değildir.

LCA değişkeni bağımlı değişken olarak belirlendiğinde, LTR değişkeninin olasılık değeri 0,05'den küçük olduğu için H_0 hipotezi reddedilir buna karşın H_1 hipotezi kabul edilir. Anlamı şudur; LTR değişkeni bağımlı değişken olan LCA bağımlı değişkenin nedenidir. LIS ve LYA ise 0,05'den büyük olduğu için H_0 hipotezi kabul edilir. Anlamı şudur; LIS ve LYA değişkenleri, bağımlı değişken olan LCA'nın nedeni değildir. Tablo.5'deki Granger nedensellik testi sonuçlarına göre değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisi şekil 9 da gösterilmiştir.

Şekil.9. Değişkenler Arası Nedenselliğin Akış Şeması

Şekil 9'a bakıldığında, cari harcamalar ile transfer harcamaları arasında çift yönlü bir ilişki olduğu görülmektedir. Yatırım harcamalarından işsizliğe doğru tek yönlü ilişki bulunmaktadır. Cari harcamalarından yatırım harcamalarına doğru tek yönlü bir ilişki bulunmaktadır. Cari harcamalarından işsizliğe doğru tek yönlü bir ilişki bulunmaktadır. Son olarak transfer harcamalarından yatırım harcamalarına doğru tek yönlü bir ilişki bulunmaktadır.

ÇOKLU DOĞRUSAL REGRESYON MODELİ ve TAHMİN SONUÇLARI

Değişkenler arasındaki ilişkiyi belirlemek için çoklu doğrusal bir regresyon modeli kurularak, işsiz sayısı, transfer harcamaları, yatırım harcamaları ve cari harcamalar arasındaki regresyon ilişkisi EKK yöntemi ile tahmin edilmiştir. Analiz sonucu tahmin edilen parametrelerin anlamlı olup olmadığının tespit edilmesi için, determinasyon (R^2) katsayısı, t ve F testi ile Durbin-Watson (DW) testi yapılacaktır.

En Küçük Kareler Metodu

En küçük kareler metodu ekonometrik modellerde parametrelerin tahmin edilmesinde kullanılan pratik, yaygın ve güçlü bir modeldir. Tek denklemlili ve çok değişkenli regresyon modellerinde yeterli veri sağlandığında katsayıların tahmin edilmesini sağlar. En küçük kareler metodunun varsayımları şunlardır (Kılıçbay, 1975: 221-222);

- En küçük kareler denkleminde yer alan hata payları (u_i) tesadüfi değişkenlerdir. Olasılık kanunlarına bağlıdır.
- Hata paylarının ortalamaları, varyans ve ko-varyansları sınırlı değerlere sahiptir.
- Bağımsız değişkenin ortalaması sıfırdır.
- Her gözleme ait hata payı dağılışı, diğer gözlemlere ait hata paylarının dağılımından bağımsızdır.
- Hata paylarından her birinin varyansı diğerlerinin varyansının aynısıdır.

Araştırma konusu modelde her iki tarafın logaritması alınmış verilerle EViews 9.0 programı ile yapılan tahmin sonuçları aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo.6 Modelin EKK Yöntemi ile Tahmin Sonuçları

Dependent Variable: LIS

Method: Least Squares

Date: 07/05/20 Time: 11:20

Sample: 2000Q1 2018Q3

Included observations: 75

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
C	4.758843	0.355796	13.37521	0.0000
LTR	0.357763	0.074225	4.819988	0.0000
LYA	-0.075381	0.028756	-2.621433	0.0107
LCA	0.450803	0.101142	4.457122	0.0000
R-squared	0.547524	Mean dependent var		7.868833
Adjusted R-squared	0.528405	S.D. dependent var		0.218639
S.E. of regression	0.150146	Akaike info criterion		-0.902563
Sum squared resid	1.600604	Schwarz criterion		-0.778964
Log likelihood	37.84612	Hannan-Quinn criter.		-0.853211
F-statistic	28.63808	Durbin-Watson stat		0.911399
Prob(F-statistic)	0.000000			

Analiz sonucu tahmin edilen logaritmik regresyon modeli

$$LIS = \beta_0 + \beta_1 LTR - \beta_2 LYA + \beta_3 LCA$$

$$\widehat{LIS} = 4.758 + 0.357 LTR - 0.0753 LYA + 0.450 LCA$$

$$(0.355796) (0.074225) (0.028756) (0.101142)$$

$$t: (13.37521) (4.819988) (-2.621433) (4.457122)$$

$$R^2 = 0,547 \quad \bar{R}^2 = 0,528 \quad F=28.63 \quad DW=0.911$$

Tahmin Modelinde bağımsız değişkenler (transfer harcamaları-yatırım harcamaları ve cari harcamalar) sıfır iken işsiz sayısının logaritmik olarak 4,758 olması beklenmektedir. Transfer harcamalarında %1 'lik bir artışın işsiz sayısını %0,357 oranında artıracığı beklenmektedir. Yatırım harcamalarında ise %1'lik bir azalmanın işsiz sayısını %0,0753 oranında artıracığı beklenmektedir. Son olarak cari harcamalarda %1 'lik bir artışın işsiz sayısını %0,450 oranında artıracığı tahmin edilmektedir.

Determinasyon Katsayısı

Regresyon modellerinde bağımsız değişken ya da değişkenlerin, bağımlı değişkende meydana gelen değişmeyi ne miktarda açıkladığının bilinmesi gerekmektedir. Bağımlı değişkendeki değişmelerin bağımsız değişken veya değişkenler tarafından açıklanma oranına *determinasyon (belirlilik) katsayısı* denir (Güriş ve Çağlayan, 2000: 135).

Determinasyon katsayısı $0 \leq R^2 \leq 1$ arasında bir değer alır. Determinasyon katsayısı bire eşit olursa regresyon modeli bağımlı değişkendeki değişmelerin tümünü açıklar. Determinasyon katsayısı sıfıra eşit ise regresyon modeli bağımlı değişkendeki değişmeleri hiç açıklamaz. Bu durumda R^2 değeri bire yaklaştıkça bağımsız değişkenlerin bağımlı değişkendeki değişimi daha iyi açıklayabilecek ancak sıfıra yaklaştıkça açıklama oranı azalacaktır (Dikmen, 2012: 35-39).

R^2 değeri modele yeni bir değişken ilavesi ile azalmaz. Değişken ilavesi ile determinasyon katsayısının payındaki değer artar fakat payda değişmez. Kalıntıların değişken ilavesi sonucu azalacağı düşünüldüğünden dolayı determinasyon katsayı değeri de artacaktır. Bu sakıncayı ortadan kaldırmak için regresyon denkleminin determinasyon katsayısının hem kareler toplamının hem de kalıntıların kareleri toplamının serbestlik derecelerini dikkate alacak şekilde yeniden düzenlenmesi gerekir. Bu nedenle, serbestlik derecesini dikkate alarak hesaplanan determinasyon katsayısına *düzeltilmiş determinasyon* katsayısı adı verilir. Amaç fonksiyona yeni değişken eklendiğinde determinasyon katsayısının artmasını önlemektir (Kutlar, 2007: 91).

Determinasyon (belirlilik) katsayısı modelin gözlemlere uygunluğunun bir ölçüsü olmakla birlikte, her zaman güvenilen tam bir ölçü olmayıp, ancak kısmi bir ölçü olmaktadır. Determinasyon katsayısının yüksek olması istenir ancak yükseklik ölçüsü konusunda tam bir ortak düşünce yoktur. Genellikle 0.50'nin altındaki değerler zayıf, 0.50 ile 0.70 arası orta ve 0.70'in üstü iyi bir uygunluk ölçüsü olarak kabul edilir (Tari, 2005: 81).

Tahmin sonucu determinasyon katsayısı $R^2=0.5475$ olarak bulunmuştur. Bulunan R^2 değerine göre, bağımlı değişkendeki değişmelerin bağımsız değişkenler tarafından açıklanma oranı %54.75'dir. Açıklama oranı orta seviyededir

Parametrelerin Testi

Tahmin modelinde ana kütle kısmi regresyon katsayıları, (t testi veya Z testi) ile birlikte parametrelerin topluca sıfıra eşit olup olmadığının test edildiği (F testi) olmak üzere iki şekilde test edilir (Dikmen, 2012: 111).

Z veya t-İstatistik Testi

Çoklu regresyon modelinde her parametrenin tek tek anlamlılık testi, Z veya t-testi aracılığı ile yapılmaktadır. Modelin katsayılarının tek tek anlamlılık düzeylerini belirlemek için yapılır. Z veya t- değerinin hesaplanmasında eğer gözlem sayısı, $n < 30$ ise t-dağılımı söz konusudur ve t-test istatistiği kullanılır. Gözlem sayısı, $n \geq 30$ ise Z test istatistiği kullanılır. Z sınaması ancak aşağıdaki durumlarda yapılır, birincisi, örnek büyüklüğü ne olursa olsun ana kütle gerçek varyansının bilinmesi, ikincisi, tahminlerin gerçek varyansı bilinmemekle birlikte, örnek sayısının ($n \geq 30$) yeterince büyük olması durumunda. Bu varsayımlar yoksa t-testi yapılması gerekir. (Dikmen, 2018, s.61). Z veya t-testi için ilk aşama hipotezlerin kurulması aşamasıdır.

- Anlamlılığı test edilecek parametreye ait kesin bir ön bilgi yoksa yani çift yönlü testlerde;
 $H_0 : \beta = 0$ (Temel Hipotez)
 $H_1 : \beta \neq 0$ (Alternatif Hipotez)
- Anlamlılığı test edilecek parametreye ait kesin bir ön bilgi varsa yani tek yönlü testlerde; (Sağ yönlü ise)
 $H_0 : \beta \leq 0$ (Temel Hipotez)
 $H_1 : \beta > 0$ (Alternatif Hipotez)
- Anlamlılığı test edilecek parametreye ait kesin bir ön bilgi varsa yani tek yönlü testlerde; (Sol yönlü ise)
 $H_0 : \beta \geq 0$ (Temel Hipotez)
 $H_1 : \beta < 0$ (Alternatif Hipotez)

Karar aşamasında tablo t değeri ile hesaplanan t değeri karşılaştırılarak karar verilir. Eğer hesaplanan t değeri tablo eşik değerinden büyük ise temel hipotez reddedilir, alternatif hipotez kabul edilir. Hesaplanan t değeri tablo eşik değerinden küçük ise temel hipotez kabul edilir alternatif hipotez reddedilir (Dikmen, 2012: 112).

Tahmin sonuçlarına göre bağımsız değişken katsayıları için hesaplanan t-istatistik değerlerinin, transfer harcamaları için 4.81998, yatırım harcamaları için -2.62143, cari harcamalar için 4.45712 olduğu görülmektedir. Modelde yer alan parametrelerin, ($\beta_0, \beta_1, \beta_2$ ve β_3) %5 anlamlılık seviyesinde t testi sonuçları;

Hipotezin kurulması;

$H_0: \beta = 0$ (Temel Hipotez)

$H_1: \beta \neq 0$ (Alternatif Hipotez)

$\alpha = 0,05$

T_{tab} değerinin bulunması;

$sd = n - k = 76 - 4 = 72$

$t_{\alpha/2, n-k} = t_{0.025, 72} = 1.982$ (t_{tablo})

Karar Aşaması;

$\hat{\beta}_0$ katsayısı için;

$|4.758843| > |1.982|$

4.758843 > 1.982 olduğu için H_0 hipotezi red, alternatif H_1 kabul edilir. β_0 parametresi anlamlıdır.

$\hat{\beta}_1$ Katsayısı için;

$|-2.621433| > |1.982|$

2.621433 > 1.982 olduğu için H_0 hipotezi red, alternatif H_1 kabul edilir. β_1 parametresi anlamlıdır.

$\hat{\beta}_2$ katsayısı için;

$$|4.457122| > |1.982|$$

4.457122 > 1.982 olduğu için H_0 hipotezi red, alternatif H_1 kabul edilir. β_2 parametresi anlamlıdır.

$\hat{\beta}_3$ katsayısı için;

$$|13.37521| > |1.982|$$

13.37521 > 1.982 olduğu için H_0 hipotezi red, alternatif H_1 kabul edilir. β_3 parametresi anlamlıdır.

F testi

Çoklu regresyon modellerinde, sabit terim dışındaki bütün parametrelerin anlamlı olup olmadığını, açıklayıcı değişkenlerin açıklanan değişken üzerinde etkili olup olmadığını tespit etmek amacıyla uygulanan testtir. Basit regresyon modelinde tek bağımsız değişken olduğu için F testi ile bağımsız değişkenin katsayısının t testi arasında bir fark bulunmamaktadır. Bu sebepten dolayı F testi basit regresyon modelleri için pek bir anlam ifade etmez (Güriş ve Çağlayan, 2000: 153).

F-testinde çift taraflı test yapılmakta olup hipotezler aşağıdaki gibi kurulmaktadır (Tarı, 2005, s. 86).

$$H_0: \beta_1 = \beta_2 = \dots = \beta_k = 0$$

$$H_1: \beta_1 \neq \beta_2 \neq \dots \neq \beta_k \neq 0$$

F testinde karar aşamasında hesaplanan F test istatistiği, F-tablo kritik değeri ile karşılaştırılarak karar verilir. Eğer hesaplanan F değeri, tablo kritik değerinden küçükse hipotez kabul edilir. Tam tersi hesaplanan F değeri, tablo kritik değerinden büyükse hipotez reddedilir.

Genel olarak modelde yer alan katsayıların anlamlılık seviyesi hakkında F testi yapılarak karar verilir. F testinde sabit katsayı olan β_0 katsayısı dikkate alınmaz, diğer değişken katsayıları toplu olarak test yapılır.

Hipotezin kurulması;

$$H_0: \hat{\beta}_1 = \hat{\beta}_2 = \hat{\beta}_3 = 0 \text{ (Temel Hipotez)}$$

$$H_1: \hat{\beta}_1 \neq \hat{\beta}_2 \neq \hat{\beta}_3 \neq 0 \text{ (Alternatif Hipotez)}$$

$$\alpha = 0,05$$

F_{tab} değerinin bulunması;

$$F_{tab} = F_{\alpha, (k-1), (n-k)}$$

$$F_{tab} = F_{0,05, (4-1), (76-4)}$$

$$F_{tab} = F_{0,05, 3, 72} = 3.95$$

Karar Aşaması;

$$28.638 > 3.95$$

$F_{hes.} > F_{tab.}$ olduğu için temel hipotez olan H_0 hipotezi reddedilir, H_1 alternatif hipotezi kabul edilir. F testi sonucu katsayıların bir bütün olarak anlamlı olduğu görülür.

SONUÇ

Kamu harcamaları ile işsizlik arasındaki ilişkinin tespiti amacıyla birçok araştırma yapılmıştır. Ancak bu konuda yapılan ampirik çalışmaların sayısı oldukça azdır. Yapılan bu çalışmada, kamu harcamaları ile işsiz sayısı arasındaki ilişkiyi belirleyen parametreler çoklu doğrusal bir regresyon modeli kurularak tahmin edilmiştir. Elde edilen bulguların bu alanda yapılacak çalışmalara katkı yapacağı düşünülmektedir.

Kamu harcamaları, devletlerin ortaya çıkmasıyla birlikte önem kazanmıştır. Zaman zaman yaşanan konjonktürel dalgalanmalarla etkisi azalmış olsa da hala önemini korumaktadır. Devlet, kamusal ihtiyaçların karşılanması amacıyla üstlenmiş olduğu bazı görevleri yerine getirebilmek için kamu harcamaları yapmaktadır. Yapılan bu harcamaları finanse edebilmek için çeşitli kaynaklardan gelir elde etmek zorundadır. Devletin gerek yapmış olduğu harcamalar gerekse bu harcamaların finansmanı için elde ettiği gelirler vasıtasıyla ekonomiye yön verilmektedir.

1929 dünya ekonomik buhranı sonrası ortaya çıkan Keynesyen düşünceyle birlikte kamu harcamaları ekonomiye müdahale için bir maliye politikası aracı haline gelmiştir. Uygulanan Keynesyen politiklar sonucu kamu kesiminin ekonomideki ağırlığı önemli ölçüde artmıştır. 1920'li yıllarda devletin ekonomiye müdahalesinin minimal olma düşüncesi 1930'lu yıllardan itibaren büyük ölçüde önemini kaybetmiştir. Keynes ile birlikte 1930-1970 yılları arasında kamu harcamaları hem bilimsel hem de siyasal çevrelerce benimsenmiş, ekonomide kamu kesiminin payı genişlemiştir. 1970'li yıllarda yaşanan dünya petrol krizi ile birlikte Keynesyen politikalar kısmen kesintiye uğramış olsa da tamamen ortadan kaldırılamamıştır. Günümüzde kamu harcamaları piyasa ekonomisinin uygulandığı ekonomilerde bile %45 gibi önemli seviyelerde devam etmektedir. Diğer yandan 2020 yılı ocak aylarında ortaya çıkan Covid-19 pandemi salgını nedeniyle tüm dünya ekonomilerinin etkilenmesi sonucu, devlete düşen sorumluluk daha da artmış, milyonlarca insan devletten yardım bekler hale gelmiş, sosyal devlet olgusu ön plana geçmiştir.

Türkiye 1980'li yıllardan itibaren yeni bir ekonomi politikası uygulama süreci içerisine girmiştir. İthal ikameci politikalar terk edilerek, ihracata yönelik bir sanayileşme politikasına geçilmiştir. Bu süreç beraberinde birçok değişimi getirmiştir. Kamu harcamalarında, kamu gelirlerinde devlet borçlanmalarında önemli değişimler yaşanmıştır. Bu değişim ekonomide olumlu etkinin yanında olumsuz birçok sorunu da beraberinde getirmiştir. Özellikle kamu harcamalarında yaşanan azalmalar sonucunda istihdam alanlarının azalmasıyla birlikte bu yıllara kadar çok fazla dile getirilmeyen işsizliğin artmaya başlaması olumsuz etkilerin başında gelmektedir.

Türkiye'de özellikle 2000 yılından itibaren kamu harcamaları içinde cari harcamaların ve transfer harcamalarının payının arttığı görülmüştür. Cari ve transfer harcamaları işsizlik üzerindeki olumlu etkisinin olduğu bilinse de bu etkinin yeterli olmadığı bir gerçektir. Bundan dolayı işsizlikle mücadelede daha çok yatırım harcamaları yapılması gereklidir. Bu bağlamda yatırım harcamalarının artırılması, öncelikle iktisadi büyümeyi, üretimi ve istihdamı artıracak, sonuç olarak işsizlik oranının azalmasına yol açacaktır.

Çalışmada Türkiye'de 2000Q1-2018Q3 dönemlerine ait kamu harcama bileşenlerinin, işsiz sayısına etkisi çok değişkenli bir regresyon modeli kurularak incelenmiştir. Kamu harcama bileşenleri olarak cari harcamalar, yatırım harcamaları ve transfer harcamalarının bağımsız değişken olarak alındığı çalışmada çeyrek dönemlik veri seti kullanılmıştır. Çalışmadaki başlıca amaç; kamu harcama bileşenlerinin işsiz sayısı üzerindeki etkisinin tespit edilmesidir. Yapılan ekonometrik analizler sonucu elde edilen bulgular aşağıda maddeler halinde özetlenmiştir.

- Çalışmada ilk olarak Augmented Dickey-Fuller birim kök testi ile serilerin durağanlık sınaması yapılmıştır. Serilerin I_0 düzey seviyesinde yani ham verilerin durağan olduğu

tespit edilmiştir.

- Serilerin durağan hale getirilmesinden sonra modelin en uygun gecikme uzunluğu tespit edilmiştir. Olabilirlik oranı, Son tahmin hatası, Akaike Bilgi Kriteri ve Hannan-Quinn Bilgi Kriterlerine göre en uygun gecikme uzunluğu 4 olarak belirlenmiştir.
- Serilerin durağan hale getirilmesi ve gecikme uzunluğunun 4 olarak belirlenmesinden sonra değişkenler arasındaki nedenselliğin tespit edilmesi için Granger nedensellik testi uygulanmıştır. Granger nedensellik testi sonucuna göre, cari harcamalar ile transfer harcamaları arasında çift yönlü bir ilişki olduğu görülmektedir. Yatırım harcamalarından işsizliğe doğru tek yönlü ilişki bulunmaktadır. Cari harcamalardan yatırım harcamalarına doğru tek yönlü bir ilişki bulunmaktadır. Cari harcamalardan işsizliğe doğru tek yönlü bir ilişki bulunmaktadır. Son olarak transfer harcamalarından yatırım harcamalarına doğru tek yönlü bir ilişki bulunduğu tespit edilmiştir.
- Son olarak işsiz sayısının bağımlı (açıklanan) değişken ve transfer harcamaları, yatırım harcamaları ve cari harcamaların bağımsız (açıklayıcı) değişken olarak yer aldığı çoklu regresyon modeli kurulmuştur. Modele göre yatırım harcamaları ile işsiz sayısı arasında ters yönlü negatif bir ilişki olduğu, ancak transfer ve cari harcamalar ile işsiz sayısı arasında pozitif yönlü bir nedensellik ilişkisi olduğu görülmüştür. Elde edilen bulgular transfer ve cari harcamaların işsiz sayısının azaltılmasında etkili değişkenler olduğu görülmüştür.

Türkiye'nin en önemli sorunlarından biri olan yüksek işsizlik oranının düşürülmesi açısından kamu harcamalarının farklı etkileri olduğu görülmüştür. Özellikle yatırım harcamalarında meydana gelen azalmalar istihdamı olumsuz yönde etkilemekte işsizliğin daha da artmasına yol açmaktadır.

Günümüzde işsizliğin önemli oranda artmasının bir diğer nedeni de kamu harcamalarında ağırlığın üretken yatırım harcamalarından çok transfer harcamalarına yönelmesidir. Özellikle iç ve dış borç faiz giderlerinin yüksek olması, kamu gelirlerinin büyük bir kısmını bu giderlerin ödenmesinde kullanılmakta ve yatırımların azalmasına neden olmaktadır.

Ayrıca son dönemlerde hızla artan özelleştirme çalışmaları ve devletin ekonomideki rolünün azaltılmaya çalışılması, kamunun ekonomideki payının azalmasına yol açmıştır. Özellikle yüksek miktarda kamu istihdamı sağlayan Türk Telekom, Tüpraş, Petkim ve Tekel gibi kuruluşların özelleştirilmiş olması, istihdam hacminin azalmasına ve işsiz sayısının yükselmesine yol açmıştır.

Buna göre işsizlik birden çok nedeni olan, karmaşık ve toplumsal bir sorundur. İşsizliğin azaltılması, işsizliğin nedeninin doğru tespit edilmesine ve ona uygun doğru bir politikanın belirlenip uygulanmasına bağlıdır.

İşsizlikle mücadelede bir diğer önemli faktör de kamu harcamalarıdır. Özellikle kamu harcamalarının nerelere yapıldığı önem arz etmektedir. Kamu yatırım harcamaları aynı zamanda özel kesim harcamalarını özendiriyor ve verimliliği artırıyor ise işsizliğin azalmasına katkı sağlayacaktır. Ancak kamu harcamaları verimsiz alanlara yönlendiriliyor ve kamu harcamalarının finansmanı borçlanarak sağlanıyorsa işsizliğin artmasına neden olacaktır. Çünkü özel kesim yatırımları yüksek faiz oranları nedeni ile gerçekleşmeyecek ve işsizlik artacaktır.

İşsizliğin azaltılması konusunda, üretim kapasitesini artıracak kamu yatırım harcamalarına ağırlık verilmesi işsiz sayısını düşürmede olumlu etki meydana getirecektir. Bunun için de yeni üretim kapasiteleri yaratmak ve büyüme hızını artırmak gerekir. Hükümetler üretimi artıracak,

yeni yatırım olanakları sunacak, istihdam sağlayacak politikalar belirlemelidir. Özellikle yüksek büyüme hızına ulaşılması için katma değeri yüksek mal veya hizmetler üretmek temel amaç olmalıdır.

KAYNAKÇA

Abdelkader, B., Cheikh, S., and Sofiane, M. (2017). The Impact of The Public Expenditure on Employment and Income in Algeria: An Empirical Investigation. *American Journal of Economics*, 7(3), 155-161.

Abrams, B. A. (1999). The Effect of Government size on the unemployment rate. *Public Choice*: 99(3-4), 395-401.

Alymkulova, N. B., Atabaev, N. U., and Ganiev, J. M. (2016). Var-Analysis of Global Financial Economic Crisis Impact On Public Budget And Unemployment: Evidence From The Economy of The Kyrgyz Republic. *Economy of Region*, 12(4), 1090-1101.

Aslan, M. H. (2008). *Makro İktisat Politikası*. Bursa: Alfa Akademi Ltd. Şti.

Aslan, A., ve Kula, F. (2010). Kamu Sektör Büyüklüğü-İşsizlik İlişkisi: Abrams Eğrisinin Türkiye Ekonomisi İçin Testi. *Maliye Dergisi*, 159, 155-166.

Bakırtaş, İ. (2003). Kamu Harcamalarının Temel Makroekonomik Göstergelerle ilişkisi ve nedenselliği (1983-2000 Türkiye Örneği). *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9, 41-66.

Blance Moreno-Dodson,(2008). Assessing the impact of Public spending on Growth An Empirical Analysis for Seven Fast Growing Countries, Policy Research working Paper 4663, The World Bank, Poverty Reduction and Economic Managment Network, Vice President's Office.

Bocutoğlu, E. (2011). *Makro İktisat, Teoriler ve Politikalar*, (14.baskı). Ekin Kitabevi Yayınları, s.68

Büyüköztürk, Ş. (2018). *Sosyal Bilimler İçin Veri Analizi El Kitabı*. (24. Baskı). Pegem Akademi. Ankara.

Christopoulos, D. K., Loizides, J., and Tsionas, E. G. (2005). The Abrams Curve of Government Size and Unemployment: Evidence From Panel Data. *Applied Economics*, 37, 1193-1199.

Çakır, Ö. (2019). Kamu Harcamalarının İşsizlik Üzerine Etkileri: 2000 Sonrası Türkiye Örneği. (Danışman: Dikmen N.), O. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi. Ordu.

Dikmen, N. (2012). *Ekonometri Temel Kavramlar ve Uygulamalar*. (3. Baskı). Dora Basım-Yayın Dağıtım. Bursa.

Dikmen, N. (2018). *Ekonometriye Giriş Temel Kavramlar ve Uygulamalar*. (4. Baskı). Seçkin Yayınevi. Ankara.

Durkaya, M., ve Ceylan, S. (2016). İşsizliğin Azaltılmasında Kamu Kesimi Büyüklüğünün Rolü. *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar*, 53(615), 23-40.

Feldmann, H. (2010). Governmr size and unemployment in developing countries. *Journal Applied Economics Letters*, 17(3), 289-292.

Gujarati, Demador N. and Porter Dawn C. (2012). *Temel Ekonometri*, (Çev: Şenesen Ü. ve Şenesen G.), İstanbul, Literatür Yayıncılık.

- Güriş, S., ve Çağlayan, E. (2000). *Ekonometri Temel Kavramalar*. (1. Baskı). İstanbul: Der Yayınları.
- Kanca, O. C. (2014). Kamu Harcamalarının İktisadi Etkileri ve Türkiye Örneği. Basılmamış Doktora Tezi. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Erzurum.
- Kanca, O. C., ve Bayrak, M. (2015). Kamu Harcama Bileşenleri İle İşsizlik Arasındaki İlişki (Türkiye Örneği). *Gazi İktisat ve İşletme Dergisi*, 1(2), 55-74.
- Kaya, D. G., Kaygısız, A. D., ve Altuntepe, N. (2015). Türkiye'de Kamu Harcamalarının Toplam İstihdama Etkisi Üzerine Bir Değerlendirme. *AKÜ İİBF Dergisi*, 17(1), 83-96.
- Kılıçbay, A. (1975). *Ekonometrik Metodlar ve Araştırma*. İstanbul Üniversitesi Yayınları, Basım yeri: İstanbul
- Kutlar, A. (2007). *Ekonometriye Giriş*. (1. Baskı). Ankara: Nobel.
- Serper, Ö. (2014). *Uygulamalı İstatistik*. (7. Baskı). İstanbul: Ezgi Kitapevi.
- Sevüktekin, M., ve Nargeleçekenler, M. (2007). Ekonometrik Zaman Serileri Analizi EViews Uygulamalı. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım A.Ş.
- Sevüktekin, M. (1988). Ekonometrik Araştırmalarda Verilerin Kullanılması-I. *Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, IV (1-2), 219-228.
- Şahin, M., ve Özenç, Ç. (2007). Kamu Harcamaları ile Makro Ekonomik Değişkenler Arasındaki Nedensellik İlişkileri. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 5(2), 199-225.
- Tarı, R. (2005). *Ekonometri*. (3. Baskı). İzmit: Kocaeli Üniversitesi Yayınları.
- Topal, M. H. (2017). Türkiye'de Kamu Yatırımlarının İstihdam Üzerindeki Etkisi: Bölgesel Bir Analiz (2004-2016). *Küresel İktisat ve İşletme Çalışmaları Dergisi*, 6(12), 186-204.
- TUİK, www.tuik.gov.tr/isgucuapp/isgucu.zul, (02.02.2019)
- Yuan, M., and Li, W. (2000). Dynamic employment and hours effects of government spending shocks. *Journal of Economic Dynamics & Control*, 24(8), 1233-1263.

Sosyal, Beşerî ve İdari Bilimler Dergisi

2020, 3(12): 1010-1026.

DOI: [10.26677/TR1010.2020.625](https://doi.org/10.26677/TR1010.2020.625)

ISSN: 2667-422X Dergi web sayfası: www.sobibder.org

KAVRAMSAL MAKALE

Suriye Krizinin Türkiye-İran İlişkilerine Etkileri

Arş. Gör. Semih NARGÜL, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Van, e-posta: semihnargul@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8694-0981>

Öz

Türkiye'nin en uzun sınır hatlarından birisini oluşturduğu ülkeler arasında yer alan İran'la ilişkileri geçmişten günümüze dek tek yönlü ilerlememiştir. İki ülke arasında kimi zaman çok ciddi yakınlaşmalar görülmüşken, kimi zaman da neredeyse savaş boyutuna ulaşacak gerilimlere şahit olunmuştur. Her iki ülkenin mutabık olduğu konular olumlu ilişkilerin sürekliliğini beraberinde getirirken, stratejik yönden ayrışmalar ise politik çatışmaları tetiklemektedir. Çalışmada Türkiye'nin İran'la ilişkisi kronolojik bağlamda ele alınmakta, iki ülke arasındaki durumu etkileyen kırılma anları vurgulanmaktadır. Bunun yanında, Türkiye'nin 2000'li yılların başında komşularla sıfır sorun politikası çerçevesinde Suriye'yle yakınlaşmasının etkisi ve ardından Arap Baharı'nın patlak vermesiyle birlikte ilişkilerin ters düze olmasının üç ülke arasında oynadığı rol ele alınmaktadır. Çalışma, konuyla ilgili güncel literatürün taranması ve çeşitli kaynakların analiz edilip derlenmesi sonucunda ortaya konmuştur. Bu makalenin amacı; Türkiye-İran ilişkilerini genel çerçevede ortaya koymak ve Suriye'de yaşanan krizin iki ülke arasında nasıl bir sonuç doğurduğunu göstermektir. Bu bağlamda, Türkiye-İran ilişkileri genel olarak dile getirilmekte, ilişkilerdeki gerilim ve süreklilik ele alınmakta, Suriye Krizi'nin bölgeye yansıyan etkileri vurgulanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Dış Politika, Ortadoğu, Türkiye-İran İlişkileri, Süreklilik ve Gerilim, Suriye İç Savaşı.

Makale Gönderme Tarihi: 13.06.2020

Makale Kabul Tarihi: 01.12.2020

Önerilen Atf:

Nargül, S. (2020). Suriye Krizinin Türkiye-İran İlişkilerine Etkileri, *Sosyal, Beşerî ve İdari Bilimler Dergisi*, 3(12): 1010-1026.

© 2020 Sosyal, Beşerî ve İdari Bilimler Dergisi.

CONCEPTUAL PAPER

Impacts of The Syrian Crisis on Turkey-Iran Relations

Research Assistant Semih NARGÜL, Van Yüziüncü Yıl University, Faculty of Literature, Van, e-mail: semihnargul@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8694-0981>

Abstract

Turkey's relations with Iran have not been stable from the past to the present. Although there was sometimes very serious rapprochement between the two countries, there were sometimes tensions that almost reached the size of war. The issues agreed by both countries lead to the continuity of positive relations, while strategic divergences trigger political conflicts. In this study, Turkey's relationship with Iran is discussed in a chronological context and the breaking moments affecting the situation between the two countries are emphasized. In addition, the impact of Turkey's rapprochement with Syria in the framework of a zero-problem policy with neighbors in the early 2000s is being studied. Then, with the outbreak of the Arab Spring, the role played by the deterioration of relations between the three countries is discussed. The study was revealed as a result of scanning the current literature on the subject and analyzing and compiling various sources. The aim of this article is to present Turkey-Iran relations in a general framework and to show how the crisis in Syria has led to a result between the two countries. In this context, Turkey-Iran relations are expressed in general, tension and continuity in relations are discussed and the effects of the Syrian crisis reflected in the region are emphasized.

Keywords: Foreign Policy, Middle East, Turkey-Iran Relations, Continuity and Tension, Syrian Civil War.

Received: 13.06.2020

Accepted: 01.12.2020

Suggested Citation:

Nargül, S. (2020). Impacts of The Syrian Crisis on Turkey-Iran Relations, *Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences*, 3(12): 1010-1026.

© 2020 Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler Dergisi.

GİRİŞ

Türkiye'nin İran'la ilişkileri gerek tarihi ortaklık gerekse kültürel yönlerden benzerlik taşıması sebebiyle köklü bir geçmişe sahiptir. Bu ilişkilerin seyri hem Osmanlı İmparatorluğu devrinde hem de Türkiye Cumhuriyeti döneminde düz bir çizgide ilerlememiş, zaman zaman dostane yürütülen ilişkiler kimi zaman gerilim hatta düşmanlık boyutuna ulaşmıştır. Her iki ülke de ilişkilerin düzeyini belirlerken bütün çalkantıya rağmen birbiriyle çatışacak konuma gelmemiştir. Makalede her ne kadar Suriye krizinin Türkiye-İran ilişkilerine etkisi ele alınacak olsa da Türkiye'nin İran'la Cumhuriyet döneminden sonraki ilişkileri kronolojik bir sıra izlenerek özet halinde aktarılmaya çalışılacaktır. İlk başta Cumhuriyet döneminden İran İslam Devrimi'ne kadar olan süreçte ikili ilişkilerin nasıl ilerlediği ve devrim sonrasında her iki ülkenin birbirine olan tavrının ne olduğu üzerinde detaya inilmeden durulacaktır. Hemen bu dönemleri izleyen 1990'lı ve 2000'li yıllarda Türkiye-İran ilişkilerinde belirleyici faktörlerin neler olduğu aktarılmaya çalışılacaktır. Her bir dönem içerisinde kimi zaman rekabet ve gerilim oluşturan kimi zaman da dostane yürütülen ilişkilerin seyrini belirleyen faktörler vurgulanacaktır.

2000'li yıllar ve sonrasında Türkiye'nin dış politikadaki stratejisini değiştirdiği, komşularla sıfır sorun prensibini edindiği görülmektedir. Bu yaklaşımdan çalışmada bahsetmek ilerleyen süreçte Türkiye'nin komşu ülkeleriyle özellikle de Suriye'yle girdiği krizi anlamak açısından oldukça önemlidir. Zira bu politika doğrultusunda hem ekonomik hem de diplomatik açıdan ilişkiler oldukça iyi bir şekilde yürümüştür. Türkiye'nin Avrupa Birliği (AB) uyum yasaları çerçevesinde ülke içerisinde geliştirdiği yönleri ve Batılı ülkelerle yürüttüğü iyi ilişkiler, aynı zamanda Ortadoğu ülkeleriyle olan durumunu da olumlu etkilemiştir. Bilhassa İran'a nükleer enerji meselesinden dolayı uygulanan yaptırımlara karşı Türkiye'nin Batılı ülkelerle yürüttüğü ticari ilişkiler İran'ın da ekonomisine katkı sağlamış, her iki ülkenin ticaret hacmi böylelikle genişlemiştir. Dolayısıyla İran ve Türkiye arasındaki ilişkilerin sürekliliğini sağlayan unsurlar makalede önemle vurgulanacaktır. Ayrıca Türkiye'nin ve İran'ın ikili ilişkilerinde rekabete sebep olan faktörlerin neler olduğu da makalenin bir diğer kısmı olacaktır. Hem Suriye'yle hem de İran'la ilişkilerin kırılma noktası kuşkusuz "Arap Baharı" olmuştur. Bu sürece kadar Suriye'yle olan ilişkiler hiç olmadığı kadar ilerlemişken bu olayın ardından Türkiye'nin ve Suriye'nin takındığı tavır ilişkileri durma noktasına getirmiştir. Türkiye muhalifleri destekleyerek Beşar Esad'sız bir çözüm talebinde bulunurken, İran bölgedeki çıkarları gereği ve kendisine tehdit oluşmaması için Esad rejimini desteklemiştir. Bu iki farklı tutum hem Suriye krizinin derinleşmesine yol açmış hem de Türkiye'nin İran'la ilişkilerini olumsuz etkilemiştir.

Son olarak, Suriye'de yaşanan iç savaşın Türkiye'nin gerek iç siyasetine gerekse de dış siyasetine etkisinin nasıl olduğu gösterilmeye çalışılacaktır. Bu anlamda krizin İran ve Rusya gibi ülkelerin doğrudan Beşar Esad'ı desteklemesi, Amerika Birleşik Devletleri (ABD) başta olmak üzere Batılı ülkelerin Beşar Esad'sız bir yönetim için Türkiye'ye yeteri kadar destek olmaması gibi unsurların krizi nasıl derinleştirdiği aktarılacaktır. Dolayısıyla Suriye'de yaşananların ulusal bir mesele olmaktan çıkıp uluslararası bir sorun haline geldiği ve bunun çözümünde bölgeye yakınlığı itibarıyla İran'ın ve Türkiye'nin nasıl bir yol izlemesi gerektiği üzerinde durulacaktır.

TÜRKİYE-İRAN İLİŞKİLERİNE GENEL BİR BAKIŞ

Politik ve mezhepsel rekabete dayalı Türkiye-İran ilişkileri oldukça uzun bir tarihsel sürece dayanmaktadır. Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa devletleriyle girmiş olduğu mücadelede İran da bu devletlerle ilişki içerisine girerek İmparatorluğa karşı doğu sınırlarında güvenlik tehdidi oluşturmuştur. Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılması sonucunda İran'da Kaçar Hanedanı'nın sona ermesi ve Şah Rıza Pehlevi'nin gücü elde etmesiyle birlikte Türkiye-İran

ilişkileri farklılaşmış, 1920'li yıllarda her iki ülkenin de Batılılaşma yönünde uyguladığı politikalar nedeniyle dostane ilişkiler yaşanmıştır. Ayrıca 1937'de imzalanan Sadabat Paktı iki ülke ilişkilerini yakınlaştıran bir başka gelişme olmuştur. İkinci Dünya Savaşı'nı izleyen yıllarda özellikle 1947'den itibaren Ortadoğu'daki önemli değişiklikler çerçevesinde Türkiye ve İran, ABD'nin güvenlik şemsiyesi altında Avrupalı devletlerin bu coğrafyadaki en temel müttefikleri haline gelmiştir. Şah yönetimine son verip dini referansları baz alarak cumhuriyet rejimini doğuran 1979 İran İslam Devrimi'nin yaşanması hem Batılı ülkelerle ilişkileri hem de Türkiye'yle olan politik seyri değiştirmiştir. Türkiye ilk başta devrim ve ortaya çıkan yeni rejim konusunda net bir muhalif görüş sergilememiş fakat zamanla her iki ülke birbirlerinin mevcut rejimini kendileri adına tehlike olarak algılamıştır (Doğan, 2016:1-2).

1979 İran İslam Devrimi'nin ardından İran Batı'yla olan ilişkilerini tamamen sonlandırma kararı almış, anayasada İslami referanslara dayandığı bir dış politika hedefi belirlemiştir. Devrim sonrasında İran aynı zamanda bütün Müslümanların haklarını göz etmeye yönelik bir tavır takınacağını da vurgulamıştır. Anayasada milli menfaatlerle alakalı tek madde ise İran'ın toprak bütünlüğünün müdafaa edilmesiyle alakalıdır (Ahmadi, 2008:30). Fakat Batı'ya karşı duruş, İslami prensipleri dikkate alarak oluşturulan stratejiler bilhassa İran-Irak Savaşı'ndan sonra ulusal çıkarlara odaklanan bir dış politikaya doğru evrilmiştir (Marschall, 2003:18-19). İran'ın belirlediği bu siyaset 1990'lı yıllarda Türkiye'yle olan ilişkilerini bariz bir biçimde etkilemiş, iki taraf da birbirini kendi menfaatleri karşısında bir tehlike olarak görmüştür. Bahsedilen dönemde İran'ın PKK'ya destek vermesi ikili ilişkilerde büyük bir gerginlik yaratmıştır.¹ Özellikle 1997'de İslam İşbirliği Teşkilatı'nın Tahran Konferansı sırasında İran'ın, Türkiye'yi Kuzey Irak'ta gerçekleştirdiği operasyonlar nedeniyle kınaması ilişkilerdeki kırılma noktalarından birisini teşkil etmektedir (Doğan, 2016:2). Öte yandan Irak'ın Kuveyt'i işgal etmesinin ardından ortaya çıkan Körfez Krizi sonrasında Türkiye-İran arasında gerilimi tırmandıracak gelişmeler yaşanmıştır. Ancak yaşanan bütün bu gerginlikler geçmişten gelen kültürel ve tarihi birikimden dolayı iki ülke arasındaki ilişkiyi zedelememiştir. 2000'li yıllarda küresel düzenin dönüşümü Türkiye-İran ilişkilerini de ideolojik yaklaşımların ötesinde her iki ülkenin ulusal çıkarlar üzerine kurulu pragmatist bir yaklaşım belirlemesiyle sonuçlanmıştır. Hem Türkiye hem de İran güvenlik üzerine inşa ettikleri yakınlaşma stratejisini tercih etmişlerdir. Bu dönem içerisinde Türkiye'nin Batı'yla ilişkileri nedeniyle İran'ın Türkiye'ye karşı şüpheleri tamamen sonlanmamıştır. ABD'nin 2003'te Irak'a yaptığı müdahale neticesinde bu bölgedeki askeri varlığı İran'ın Türkiye'yi müttefik olarak belirlemesinde etkili olmuştur. Türkiye'nin 2000'li yıllarda ekonomik ve diplomasi hedefleri çerçevesinde komşularıyla iyi ilişkiler yürüttüğü yönünde yorumlar yapılırsa da Türkiye ve İran'ın yakınlaşmasında askeri güvenlik faktörlerinin en temel kriter olduğu gözükmemektedir. Türkiye'yle İran'ın bu yıllarda yakınlaşmasının ardında esasında iki önemli neden yatmaktadır. Bunlardan ilki uluslararası siyasetin öneminin belirtilen periyotta Ortadoğu-Avrasya bölgesinde yoğunlaşmasıdır. Diğer bir sebep ise Türkiye'nin Avrupa ülkeleriyle olan ilişkilerinde kendisini eşit bir noktada görmeyişi ve bundan dolayı etrafındaki ülkelerle aktif ilişkiler yürütmeyi tercih etmesidir. Bunun örneğini Türkiye'nin dış politikasında Rusya, İran ve Suriye gibi ülkelerle ekonomik işbirliği yaparak ikili ilişkileri iyileştirmesinde görebilmekteyiz. Aynı zamanda İran'ın 2002'de PKK'yı terör örgütü olarak kabul etmesi de ikili ilişkilerin seyrini göstermek açısından önemli bir gelişmedir. Bu yıllarda Irak Kürt Bölgesel

¹ 1990'lı yıllarda İran'ın PKK'ya farklı şekillerde aktardığı destekler Türk Silahlı Kuvvetleri'nin Kuzey Irak'ta düzenlediği operasyonlar sonucunda belgelenmiştir. (Detaylı bilgi için bakınız: Milliyet, "İran'ın PKK'ya desteği sürüyor", <https://www.milliyet.com.tr/the-others/iranin-pkkya-destegi-suruyor-5369426> Yayınlanma Tarihi: 12.12.1997 [Erişim Tarihi: 27.09.2020], Hürriyet, İran'da 50 PKK Kampı, <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/iranda-50-pkk-kampi-39095043> Yayınlanma Tarihi: 08.08.1999 [Erişim Tarihi: 27.09.2020])

Yönetimi'nin ilan edilmesi sonucunda İran bölgesel denge ve güvenlik sebebiyle de Türkiye'yle olan ilişkilerini olumlu bir yöne çevirmiştir. Türkiye ve İran'ın 2000'li yıllarda büyük bir ivmeyle iyileştirdikleri ilişkiler kısa zamanda olumsuz bir yöne savrulmuştur. Arap Baharı sürecinde her iki ülkenin Suriye politikasında farklılaşması, çıkar çatışmalarının su yüzüne çıkması ilişkilerin dönüşümünde oldukça etkili olmuştur. Fakat buna rağmen iki ülke sıfır ilişki tercihinde bulunmamış, birbirlerini gözden çıkarmamıştır. Makalede böyle bir tutum içerisinde girilmesinin nedenleri açıklanmaya çalışılacaktır.

2000'Lİ YILLARDA TÜRKİYE-İRAN İLİŞKİLERİ ve SURİYE

Türkiye'nin dış politikada ekonomi temelli yaklaşımı, AB'ye tam üyelik için gerekli çalışmaları yürütecek iradeyi belirlemesi, AB uyum yasalarını uygulamaya koyarak ülkenin demokratikleşme yolunda ileriye taşınması gibi durumlar diğer ülkelerle olan ilişkileri de olumlu yönde etkilemiştir. Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP)'nin iktidara gelmesi sonucunda Ortadoğu ülkeleriyle ilişkilerin geliştirilmesi hedef haline getirilmiş ve bu yaklaşım Batılı ülkeler tarafından "eksen kayması" yönünde sıklıkla tartışılmıştır. Türkiye ise böyle bir politika yürütmesinin Batı ile Ortadoğu ülkeleri arasında bir köprü vazifesi kurarak uluslararası alanda ülkelerin birbiriyle entegre olmasını sağlamak amacını vurgulamıştır. Türkiye'nin Ortadoğu ülkelerine demokrasinin ve şeffaf yönetimin uygulanması konusunda sunduğu söylemler, bu bölgede Batılı değerlerin yayılması açısından önem taşımaktaydı. Aynı zamanda Türkiye'nin bu tür politikalar yürütmesi Batılı ülkelerin gözünde de ülkenin imajının yükselmesini sağlıyordu ve Türkiye'nin Batı'dan uzaklaştığı yönündeki söylemlerin geçerliliğini de ortadan kaldırıyordu.

Devrimin ardından Şah rejiminin ortadan kaldırılıp Şiilerin iktidarı ele geçirmesi İran'ın dış siyasetini büyük ölçüde değiştirmiştir. Ayetullah Humeyni liderliğindeki İran, Şii nüfusun etkili olduğu bölgelere yoğunlaşarak Ortadoğu'da mezhepsel bir politika yürütmüştür. Suriye, Şii nüfusu ağırlıkta olmasa da bir başka Şii grubun yoğunlukta olduğu Lübnan'a konumu itibarıyla İran için büyük bir öneme sahip olmuştur. Öte yandan İran, ulusal güvenliğini koruyabilmek adına mezhepsel olarak kendisine yakın olan ülkelerle ilişkilerini iyi tutmaya çalışmıştır. İran'ın etrafındaki ülkelerin kontrolünün, desteklemediği güçler tarafından ele alınmasının, gelecekte İran'ın toprak güvenliği için sorun çıkartacağı düşünülmektedir. Dolayısıyla İran, Suriye ile ilişkilerini bu amaç doğrultusunda korumak için gayret göstermiştir. Arap dünyasında kendisine müttefik arayan Suriye de bölgesel gerçeklikler gereği İran'la yakınlık içerisinde girmek zorunda kalmıştır. İran-Suriye yakınlaşması Ortadoğu'da çoğu zaman birlikte hareket etmelerini beraberinde getirmiş, İran'ın Devrim Muhafızları yoluyla oluşturduğu Hizbullah örgütü de bu coğrafyadaki politikalarda oldukça ciddi rol oynamıştır (Doğan, 2016:2). Örgütün Suriye'deki varlığının resmi olarak 30 Nisan 2013 olarak kabul edilmesine rağmen Suriye'deki ayaklanmaların ortaya çıktığı yıl rejim güçlerine destek olmuştur. Hizbullah'ın Suriye'de Beşar Esad rejimi yanında savaşa müdahil olmasının temel nedeni İran ve Suriye'den aldığı silah, teçhizat ve finansal desteklerdir (Sullivan, 2014:9).

2000'li yılların ortalarına gelindiğinde ise hem bölgesel hem de küresel anlamda yaşanan değişimler ilişkilerin seyrini de farklılaştırmıştır. İlk olarak ABD Irak'taki başarısızlığının ve ekonomisinin kötüye gittiğinin farkına varmıştır. Bir diğer neden ise 2008'den itibaren küresel sistemde Rusya ve Çin gibi ülkelerin güçlerini yükseltmesi ve ABD'nin liderliğini yürüttüğü tek kutuplu sistemin sona erdiği yönündeki görüşlerdir. Lane'a göre, 2008'de Rusya'nın Gürcistan'a müdahale etmesi sonucunda ABD'nin küresel hâkimiyeti karşısında Rusya'nın varlığı göze çarpmıştır. Ekonomik açıdan ise Çin'e borçlu bir vaziyettedir ve ticari açıları da küresel krizleri doğurmaktadır (Lane, 2011:153-155). Türkiye'nin yaşanan bu gelişmeler doğrultusunda siyasi ve ekonomik girişimleriyle Suriye ve İran ilişkilerine oldukça olumlu bir seyir verdiği bu dönem de

dikkatlerden kaçmamaktadır. Suriye'yle "ortak kader, ortak tarih ve ortak gelecek" söylemi altında imzaladığı 51 protokol ile çeşitli alanlarda entegrasyonu hâkim kılmak amaçlanmıştır. 16 Eylül 2009'da Türkiye ve Suriye arasındaki vize engeli kaldırılmış, Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği adı altında ortak kabine toplantısı gerçekleştirilmiştir (Okyay, 2011:75-97). Türkiye bu yıllarda İran'la enerji ve ticaret alanında ilişkilerini geliştirmeyi hedeflemiş, nükleer enerji ve yaptırımlar konusunda İran'ı desteklemeye çalışmıştır. İran'a karşı ileri sürülen yaptırımların ülkeyi kendi içine kapattığı ve bölgedeki istikrarı engellediği yönündeki görüşünü Türkiye en başta savunan ülkelerden birisi olmuştur.

2010'da İran ve Brezilya arasındaki uranyum takasına yönelik anlaşmada Türkiye ciddi bir rol oynayarak anlaşmaya taraf olmuş, İran'ın uluslararası alanda dışlanmasının önüne geçmek istemiş, yaptırımların İran'la yapılan ticarete zarar getirmemesi için çabalamıştır. Fakat Brezilya ve Türkiye'nin İran'la imzaladığı Tahran Deklarasyonu sonrasında, ABD başta olmak üzere P5+1² ülkelerinin İran'a yaptırım hususunda uzlaşmaya gitmeleri sebebiyle uranyum takas anlaşması geçersiz kılınmıştır (Tehran Times, 2010). Türkiye bölgesel ölçekte sürdürdüğü politikalarında ve Batı'yla Ortadoğu arasında köprü olma hedefinde Tahran Deklarasyonu'nun geçersiz olarak kabul edilmesiyle zorlanmıştır. Türkiye'nin diplomatik gayretlerini ilk etapta savunan Barack Obama'nın sonradan tavrını değiştirerek İran'a karşı oldukça sert yaptırımların yürürlüğe gireceğini onaylaması, Ankara'da hayal kırıklığına sebep olmuştur (Rozen, 2010). 9 Haziran 2010'da İran'a geniş yaptırımların fiiliyata geçeceğini öngören kararın BM Güvenlik Konseyi'nce kabul edilmesinin ardından Türkiye kararı sert bir dille eleştirmiştir. Dönemin Cumhurbaşkanı Abdullah Gül tarafından bu durum, ABD ve İngiltere'nin yaptırımlara rağmen İran'la iş yapmaya devam etmesi, Türkiye-İran arasındaki ticaret ilişkilerinin engellenmeye çalışılması, ülkeye yapılan büyük haksızlık olarak değerlendirilmiştir (Landler, 2010).

Türkiye'nin İran'a karşı uygulanmak istenen yaptırımlara karşı çıkmasının en büyük nedeni nükleer enerjiye sahip ülkelerin bir araya gelerek petrol fiyatını belirleme konusunda tekel oluşturma hedefleridir. Türkiye bu anlamda ne nükleer silahlara ne de petrol, doğalgaz gibi kaynaklara sahip olmadığı için en ciddi tepkiyi veren ülkelerden birisi olmuştur. İran ve Batılı ülkeler arasında ortaya çıkabilecek herhangi bir sorun Türkiye'nin ekonomisini ve enerjiye erişimini negatif bir şekilde etkileyecektir (Okyay, 2011:76). Türkiye'nin İran'ı desteklemesinin bir diğer tetikleyicisi ise terörist faaliyetlere karşı ortaklaşa yürütülen mücadeledir. Her iki ülke 17 Nisan 2008'de teröristlere karşı istihbarat paylaşımı sunma ve ortak bir güvenlik ağı oluşturma yönünde karar almıştır (Sadık, 2008). Halk Bankası aracılığıyla İran ve Türkiye arasındaki para transferleri ve altın ticareti, Türkiye'nin İran için dünyaya açılan mali kapısı yorumlarını beraberinde getirmiştir (Aljazeera Türk, 2014). Bu gelişmeler göz önünde bulundurulduğunda Türkiye, İran'ın Batı'ya açılan kapısı olduğu için Türkiye'ye ihtiyaç duyulmuştur. 2010'da Türkiye'nin Mavi Marmara hadisesinde³ ve İsrail-Filistin meselesinde tarafını en net biçimde belirtmesi, 10 milyar dolara kadar ulaşan ticaret hacminin gerçekleşmesi gibi durumlar iki ülkenin ilişkilerini üst düzeye çıkarmıştır. Fakat bu tip ikili ilişkiler uzun bir sürekliliğe sahip olmamış, Suriye krizinin ortaya çıkması sonucunda hızlı bir şekilde gerilemiştir.

² BM Güvenlik Konseyi'nin daimi üyeleri ABD, Rusya Federasyonu, Çin Halk Cumhuriyeti, Fransa ve İngiltere ile Almanya'dan oluşan gruba verilen isimdir.

³ İHH İnsani Yardım Vakfı ve Özgür Gazze Hareketi tarafından düzenlenen, Gazze'ye insani yardım taşıyan gemilere Akdeniz'de uluslararası sularda İsrail tarafından 31 Mayıs 2010'da silahlı müdahale edilmesidir. Olay sonucunda aktivistlerin bir kısmı öldürülürken, bir kısmı da yaralanmıştır.

TÜRKİYE-İRAN İLİŞKİLERİ: GERİLİM ve SÜREKLİLİK

İki ülke arasında geçmişten beri süregelen rekabet ortamı kısa süreli yaşanan yakınlaşmanın ardından 2010'da tekrardan kendisini göstermiştir. İran'la gerilim yaşanmasının arkasında birtakım etkenler yatmaktadır. Birinci etken, Türkiye'nin 19-20 Kasım 2010'da Lizbon Zirvesi'nde NATO öncülüğündeki füze savunma sistemlerinin ülkeye yerleştirilmesini şartlı da olsa kabul etmesidir (Gürsel, 2010). Bir diğer etken ise, 17 Aralık 2010'da Tunus'ta halk ayaklanması şeklinde ortaya çıkan Arap Baharı'nın 2011 yılında da Suriye'yi etkisi altına alması olmuştur. Yaşanan bu olaylar İran-Türkiye ilişkilerini kopma noktasına getirmemiştir; fakat ilişkilerin seyrinin kimlik, güvenlik ve sistem açısından ayrışan yönleri iyice belirgin hale gelmiş ve çok hassas bir dengede kurulduğu ortaya çıkmıştır. Füze savunma sistemleri meselesinde Türkiye'nin ısrarlı bir şekilde İran'ı hedef almadığını belirtmesine rağmen eski Amerikan Savunma Bakanı Leon Panetta'nın adı geçen füze kalkanı projesinin İran'a karşı savunma amaçlı konuşlandırılacağını söylemesi Türkiye ve İran ilişkilerini ciddi bir şekilde zedelemiştir (Aydın, 2019). Hatta Amerikan radar üslerinin topladığı verileri İsrail'le paylaşacağı yönündeki haberler de Türkiye'nin büyük gayretlerle düzelttiği ikili ilişkileri oldukça kötü etkilemiş, İranlı yöneticilerin İran'a bu füze sistemleri yüzünden bir saldırı olduğunda Türkiye'yi vuracakları yönünde tehditkâr demeçleri olmuştur (Radikal, 2011).

Türkiye'nin Arap Baharı sürecinde bölgede izlediği politikalar, devrilen iktidarın yerine gelen yöneticilere halkın taleplerini dikkate alarak ülkelerini dönüşüme uğratmaları gerektiği şeklindeki söylemler İran'ı reaksiyoner bir tavır içerisine sokmuştur. Özellikle dönemin Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan'ın 2011 Eylül'ünde Mısır'a ve Libya'ya yaptığı ziyaretlerde laikliği tavsiye etmesi ve buna karşılık İran'ın tepkisi her iki ülkenin ideolojik anlamda nasıl bir farklılığa sahip olduğunu göstermektedir. Bahreyn ve Yemen'deki halk hareketlerini destekleyen İran, Suriye'de Beşar Esad rejiminin yanında yer almıştır. Türkiye'yi bu anlamda İran'la ve Suriye'yle olan bütün bağları koparmaya çalışmakla suçlamış ve İran'ın Beşar Esad'a destek vermesini Türkiye'nin engellemeye kalkıştığını belirtmiştir (Global Research, 2011). Suriye'de Beşar Esad'ın yenilmesi, rejimin değişmesi sonucunda İran'ın bölgedeki nüfuzunu kaybetmekten korkması ve Türkiye'nin Beşar Esad'a karşı muhalif hareketleri desteklemesi iki ülke arasında gerilim oluşturan en temel nedendir. Suriye özelini ele alacak olursak İran, Suriye ve Rusya'ya karşılık en temelde ABD, Suudi Arabistan, Katar ve Türkiye bulunmaktadır. Halkları yoğunlukla Müslüman olan ülkelerin ittifakları dikkate alındığında bunun aynı zamanda mezhepsel bir ittifak olduğu da gözden kaçmamaktadır. 2012'de Türkiye'nin İran'ı ziyareti sonrasında P5+1 ve İran arasında gerçekleştirilecek toplantının İranlı yetkililer tarafından İstanbul'da yapılmak yerine Bağdat, Şam ya da Pekin'de olması talep edilmiş ve Türkiye'nin artık ilişkilerde müttefik olarak algılanmadığı açıkça gösterilmek istenmiştir (Dünya Gazetesi, 2012). Mezhepsel ayrım göz önünde bulundurulduğunda ise Şii İran'ın Nusayri Esad rejiminin arkasında durmasına karşılık Sünni ağırlığa sahip Türkiye'nin Sünni muhalif güçlerini desteklemesi ve bu iki farklı mezhepsel güçlerin savaşa girmesi Türkiye ve İran arasındaki rekabeti ve gerilimi artırmıştır. ABD'nin Irak'tan çekilme kararını almasıyla birlikte Irak'taki yeni düzende İran etkin olabilmeyi amaçlamıştır. Bu hedef doğrultusunda Türkiye'yle ticari ilişkilerini zedeleme pahasına hareket etmiştir (Barkey, 2013:157). Suriye'deki iç savaş sonrasında İran'ı ve Türkiye'yi farklı tavır içerisine sokan bir diğer olay ise ayrılıkçı Kürt hareketine karşı yürütülen ortak faaliyetlerin Temmuz 2011 itibariyle İran'ın istihbarat paylaşımını durdurması neticesinde sona ermesidir. PKK'nın bu süreçte Esad yönetimi ve İran tarafından Türkiye'ye karşı bir hamle olarak kullanılması olasılığına karşılık Türkiye barış sürecini başlatmış ve ayrılıkçı Kürt hareketinin eylemlerinin gerçekleşmesini önlemeye çalışmıştır. Bütün bunlara rağmen Türkiye ve İran arasındaki ilişkiler hiçbir zaman dönüşü olmayan bir noktaya ulaşmamıştır.

Türkiye ve İran her ne kadar aralarında istikrarlı bir güven ortamı oluşturmamışsa da siyasi konjonktürün değişmesine bağlı olarak birbirlerine her zaman ihtiyaç duydukları gerçeğinden kopamamışlardır. Bu durum Suriye savaşıyla birlikte daha görünür hale gelmiş, iki ülke arasındaki ilişkiler bir hayli sınanmıştır. Dönemin liderleri ilişkilerin sürmesi için gayret göstermiştir. Dönemin Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan, görüşmelerin İran'la her zaman süreceğini belirterek Suriye konusunda İran'la hareket etmeye sıcak baktıklarını vurgulamıştır (Milliyet, 2012). İran ise, Türkiye'nin lojistik açıdan desteklediği muhaliflerin Esad rejimiyle masaya oturarak ılımlı bir isim üzerinde anlaşılması gerektiğini Türkiye'ye söyleyerek bu konuda Türkiye'den çok da farklı bir duruşları olmadığını dile getirmişlerdir (Milliyet, 2013). İran'ın diplomatik ilişkilerini ideolojik tutumdaki farklılığa rağmen Türkiye'yle durma noktasına getirmemesinin arkasında yatan birtakım dinamikler vardır. İran etrafının düşman ülkelerle çevrelendiği yönünde derin bir algıya sahiptir. Türkiye sınırlarında konuşlanan patriot füzeleriyle birlikte ABD'nin Katar ve Suudi Arabistan'daki askeri varlığını artıracak politikalar yürütmesi İran'ın endişelerini daha da artırmıştır. Bununla birlikte Suudi Arabistan ve Katar'ın 2012'de Türkiye'yle yaptığı askeri amaçlı ziyaretler İran'ın kendisine karşı Sünni bir bloğun oluşturulduğu yönündeki kaygılarını güçlendiren hadiseler olmuştur (İdiz, 2013). Diğer dinamik ise, İran yaptırımlar sebebiyle ekonomik açıdan gittikçe zayıflayan bir hale girmiş ve kendisi için önemli bir pazar olan Türkiye'yi yitirmek istememiştir. Her iki ülkenin ticari çıkarları birbiriyle örtüştüğü için gerilim unsuru yaratan sebepler göz ardı edilmiştir. Bunun en bariz örneğini Ekim 2012'de Recep Tayyip Erdoğan'ın dönemin İran Cumhurbaşkanı Mahmud Ahmedinejad'la yaptığı ortak toplantıda Türk-İran ticaret hacmini 30 milyar dolara çıkartmak istedikleri yönündeki açıklaması teşkil etmektedir (Kırdar, 2013:2).

Türkiye açısından duruma bakılacak olursa, Suriye'de yaşanan iç savaşın Türkiye'nin sınır güvenliğini tehlikeye sokması İran'la diyalog yollarının tıkanmaması üzerine dayanıyordu. Türkiye'nin uyarılarına rağmen Suriye'nin sınır güvenliğini tehdit eden davranışları Türkiye-İran ilişkilerini de etkilemekteydi. Zira arkasında Rusya ve İran'ın desteğini alan Suriye'ye karşı ABD ve AB'nin aktif biçimde müdahale etmeyeceği gerçeğiyle karşılaşan Türkiye, İran'la ilişkilerinde ihtiyatı elden bırakmamayı tercih etmiştir. Elbette Suriye'deki iç savaş ve yaptırımlar ilişkileri ekonomik açıdan yıpratmıştır. Petrol ihtiyacının yarısını İran'dan temin eden TUPRAŞ yaptırımlar sebebiyle petrol ithalatını kesintiye uğratmıştır. Buradan Türkiye'ye geçecek boru hattı anlaşmasının imzalanması neticesinde günde 1 milyon varil ham petrolün Türkiye'ye taşınması konuşulmuştur (Çandar, 2013).

İran 1979'dan sonra ekonomik açıdan en yoğun izolasyonu yaşadığı, İran bankalarının boykot edildiği, ABD ve AB'nin yürürlüğe koyduğu yaptırımlar sonucunda petrol ihracatının azaldığı dönem 2012 yılı olmuştur. Haziran 2013'te Hasan Ruhani'nin cumhurbaşkanlığına seçilmesinin ardından dış politikada daha yumuşak bir strateji belirlemesindeki en temel sebep halkın yaşam standartlarının ekonomik koşullar sebebiyle gittikçe düşmesidir. Bu gidişatı sonlandırabilmek adına Hasan Ruhani ABD ile ilişkilerini düzeltmeyi hedeflemiştir. Türkiye için de İran'ın böyle bir yaklaşımda bulunması oldukça değerli bir gelişmedir. Türkiye bölgedeki tehditlerin ancak bölgedeki ülkelerle ortak işbirliği yapılarak düzeltilebileceğinin farkındalığıyla ABD ve Avrupalı devletlerin İran'a yaklaşmasının Türkiye'nin önemini azaltacağı düşüncesine katılmamaktadır (Taştekin, 2013). Cenevre'de Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi Daimi Üyeleri ve Almanya'yla İran arasında yapılan müzakerelerin neticesinde nükleer enerjiyle alakalı Türkiye'yi de yakından ilgilendiren kararlar alınmıştır. Bu görüşmelere göre İran nükleer zenginleşmesini %5 seviyesinde tutacak ve üretim tesislerini de uluslararası denetim mekanizmasına açacaktı. Bütün bu kararlar karşısında da İran'a uygulanan yaptırımların derecesi hafifletilecekti (Tanış, 2013). Bahsedilen bu müzakerenin getirdiği sonuçlar Türkiye için olumlu sonuçlar doğurabilirdi. Komşu ülke pozisyonunda bulunan İran'ın nükleer tehdit olması ihtimali aza inmekteydi ve

ayrıca yaptırımların ölçüsünün zayıflatılması ikili ticari ilişkileri ileri taşıyabilirdi (Outzen, 2012:9). 2013'e baktığımızda Türkiye'nin sınırında ortaya çıkan Demokratik Birlik Partisi (PYD), Irak-Şam İslam Devleti (DAEŞ) gibi örgütler İran'la ilişkileri yeniden belirlemiştir. İran'da radikal grupların eylemlerini çoğaltması, mezhepsel çatışmaların artması, Arap Baharının burada da etkisini göstermesi gibi ihtimaller İran'ı da tedirgin kılmaktaydı. Bu düşünceler, her iki ülkenin çatışmayı tercih etmek yerine uzlaşmayı seçme yönünde gayret göstermelerinde büyük rol oynamıştır. Suriye'deki savaşa rağmen iki ülkenin karşılıklı üst düzey resmi ziyaretleri ve görüşmeleri uzlaşma için gösterdikleri çabaya örnek teşkil etmektedir. Suriye'deki vekâlet savaşlarının sürdüğü bir dönemde Ruhani'nin Ankara'ya resmi ziyarette bulunması ve dönemin Cumhurbaşkanı Abdullah Gül tarafından sıcak bir şekilde karşılanması, her iki ülkenin iyi komşuluk ilişkilerini devam ettirme isteğinin önemli bir yansımasıdır (Hürriyet, 2014).

SURİYE KRİZİ: HALK AYAKLANMASINDAN İÇ SAVAŞA DOĞRU EVRİLEN SÜREÇTE TÜRKİYE ve İRAN POLİTİKALARINA YANSIMALARI

Arap Baharı'yla ortaya çıkan halk ayaklanmalarının dinamo etkisi yaratarak 2011'de Suriye'de de varlığını göstermesi sonucunda ülke dönüşü olmayan bir noktaya gelmiştir. Çatışmaların üzerinden 9 yıl geçmesine rağmen ülkede barış tesis edilmemiş, binlerce insan hayatını kaybetmiş, şehirler yerle bir olmuş, milyonlarca insan ise yerlerini terk etmek zorunda kalmıştır. Suriye'deki krizin derinleşmesinde uluslararası arenada devletlerin çıkarlarının birbiriyle çatışması etkili olmuştur. Bölgesel ve küresel güçler ülkenin geleceğine yön vermek amacıyla vekâlet savaşları yürütmeye başlamıştır. Muhalif kuvvetleri destekleyen ülkelerin karşısında rejime destek sunan güçler ortaya çıkmış, şiddet her geçen gün etkisini artırarak devam etmiştir (Alterman, 2013:1).

Suriye krizinin en başından beri varlığını aktif olarak göstermeye çalışan bölgedeki ülkeler arasında Türkiye ve İran yer almaktadır. Türkiye halk ayaklanmasının ortaya çıktığı andan itibaren Suriye'de Beşar Esad rejiminin değişmesi için çaba göstermiş, muhalifleri destekleyen bir tutum içerisine girmiştir. Bu durum Türkiye'nin hem bölgedeki hem de küresel alanda yürüttüğü politikalarını şekillendirmede etkili olmuştur. İran ise ayaklanmaların görüldüğü andan beri Suriye'de Beşar Esad rejiminin yanında yer alacağını duyurmuş ve bu yönde politikalar izleme kararı vermiştir. Dolayısıyla, Suriye krizinin Türkiye ve İran ilişkileri üzerindeki etkisini anlamada her iki ülkenin geliştirdiği stratejiler ve uygulamalar önem taşımaktadır.

SURİYE KRİZİ: HALK AYAKLANMASINDAN İÇ SAVAŞA DOĞRU EVRİLEN SÜRECİN TÜRKİYE ve İRAN'IN POLİTİKALARINA YANSIMALARI

Suriye İç Savaşı'nın Türkiye'nin Politikalarına Etkisi

Suriye krizi sonrasında Türkiye'nin Suriye'yle olan ilişkileri tamamen durmuştur ve yaşanan gelişmeler de Türkiye'ye çok büyük ölçüde tehdit oluşturmuştur. Suriye'nin toprak bütünlüğünün risk altına girmesi ve ülkenin kuzeyinde PYD, El Nusra ve DAEŞ gibi radikal grupların ortaya çıkmasıyla birlikte bulundukları yerleri kontrol altına alması Türkiye'nin sınır güvenliğini ciddi anlamda tehlikeye düşürmüştür. Ülkedeki silahlı çatışmalar da sivil halkı yaşadığı yerleri terk etmeye itmiştir. Türkiye'nin yakın zamanlara kadar izlediği "açık kapı"⁴

⁴ Türkiye Suriye krizinin ortaya çıkması sonucunda gelenlerin pasaport sahibi olup olmamasına bakmaksızın, mezhep, cinsiyet ve ırk ayrımı gözetmeden yardıma ihtiyaç duyan herkesin ülkeye girişini serbest hale getirme politikasıdır.

politikası da Türk dış politikasının önemli meselelerinden birisi olan Suriyeli mülteci sorununu doğurmuştur. Aynı zamanda ülkede yaşanan gelişmeler dikkate alındığında bu meselenin Türkiye'nin iç politikasında oldukça önemli bir yer tuttuğu fark edilmektedir. Açılım süreciyle birlikte Türkiye kendi içerisindeki silahlı çatışmaları durdurmuşken, PYD'nin ortaya çıkışı ve Beşar Esad'ın Suriye'nin kuzeyindeki Kürtlere çeşitli vaatlerde bulunması PKK'nın elini güçlendireceği düşüncesine sebep olmuştur. Öte taraftan, ilk etapta Özgür Suriye Ordusu'yla (ÖSO) dayanışma içerisinde olan El Nusra'nın El Kaide'ye bağlanması sonrasında ÖSO örgütleri olan bağlarını koparmıştır. El Nusra ve DAESH'in Suriye'de üstünlüğü eline alan taraf olmaları, kendi ideolojileri için mücadele içerisinde girmeleri Türkiye'yi tehdit eden bir vaziyete bürünmüştür (Kohen, 2012). Bu anlamda Türkiye'nin cihatçı grupları PYD ile mücadele etmesi için desteklediği, bu grupların yaralılarını hastanelerde tedavi ettiği, silah yardımı yapıldığı yönündeki iddialar Türkiye'yi dış politikada baskı altına alan gelişmeler olmuştur (Amberin Zaman, 2013). Suriye krizi hak arayışı içerisinde giren bir halkın tepkisini gösterdiği durumun ötesine geçmiş, ortaya çıkan gruplar ve çatışmalar sonrasında Sünni ağırlığa sahip bir şeriat devleti mi olacağı yoksa seküler bir yapıya sahip ülke mi olacağı şeklinde sorular akla gelmeye başlamıştır. Bu olaydan en çok istifade eden de cihatçı radikal gruplarla mücadele ettiği imajı oluşturan Beşar Esad olmuştur. Arap Baharının etkisini gösterdiği Libya, Mısır ve Suriye'de Türkiye'nin Müslüman Kardeşler ve bunlarla ilişkili grupları desteklemesi, Suriye'deki savaşı sonlandırmak için uluslararası koalisyonun ülkeye müdahale etmesi gerektiğini belirtmesi uluslararası alanda Türkiye'yi savaşçı bir tutumu takip eden ve radikal cihatçı örgütlerle hareket eden bir ülke izlenimine büründürmüştür.

2013'ün Eylül ayında ABD ve Rusya, Suriye'ye askeri müdahale yapılmaması yönünde karar vermeleri Türkiye'yi takip ettiği politikada tek başına bırakmıştır. Barack Obama'nın kimyasal silah kullanılmasını kırmızı çizgisi olarak lanse etmesine rağmen Suriye'de kimyasal silahın kullanılmasına (BBC, 2016) karşılık ABD'nin somut bir tepki göstermemesi Türkiye'de büyük eleştirilere maruz kalmıştır. Türkiye'nin o dönemlerde uyguladığı açık kapı politikası ülkedeki mülteci sayısını her geçen gün artırmış ve mülteci krizi Türkiye'nin tek başına üstesinden kalkamayacağı ekonomik sorun haline gelmiştir. Bu sebeplerden ötürü Türkiye, ABD ve AB'den bölgesel müdahale planı gibi hususlarda gerekli adımları atmaları yönünde taleplerde bulunmuştur. Suriye krizinin ardından yaşanan bütün bu gelişmeler Türkiye'nin dış politikasını zorlu bir sınava tabi tutmuştur.

Suriye krizinde yaşanan gelişmeleri Türkiye açısından dikkate aldığımızda, olayların patlak verdiği 2011'de Türk yetkililer Beşar Esad'ı ülkede reform yapması konusunda ikna etmek için uğraşmıştı. Dönemin Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu başta olmak üzere birtakım Türk Dış İşleri bürokratları Beşar Esad'la bu konuda müzakere yapmışlardı. Bütün bu görüşmelere rağmen Beşar Esad'ın ülkedeki muhalif hareketin tepkilerini dikkate alarak reform yapmak istememesi Türkiye'nin Suriye'yle olan ilişkilerini bitme noktasına taşıyan ilk dinamik olmuştur (Shadid, 2011). 2011'in sonlarına doğru Recep Tayyip Erdoğan ABD'de gerçekleştirdiği ziyaret sonrasında ABD ile birlikte hareket edeceklerini ve Suriye'deki istikrarsızlığın giderilmesi için gayret göstereceklerini belirtmiştir. Aynı zamanda Recep Tayyip Erdoğan, Suriye'ye uygulanacak yaptırımları Amerika'yla ortak bir karar sonucunda alacaklarını vurgulamıştır. O dönemin Amerikan Dışişleri Bakanı Hillary Clinton da Suriye'deki rejimin değişiminin Türkiye ve Arap Ligi'nin öncülüğünde şiddet olayları yaşanmadan olacağına inandığı yönünde bir açıklama yapmıştı. Bu gelişmelerin ardından Türkiye, Suriye'de Beşar Esad'ın gideceğine kendisini ikna etmiş ve politikalarını da bu varsayım üzerine şekillendirmiştir. Tıpkı Libya'da Muammer Kaddafi'nin uluslararası bir müdahale sonucunda devrildiği gibi Beşar Esad'ın da benzer şekilde devrileceğini düşünmüştür. Batılı ve Arap ülkelerinin katılımı sonucunda 70'den fazla ülke Türkiye'nin öncülüğünü yaptığı Suriye Halkının Dostları İstanbul Zirvesi'ne katılım

göstermiştir (BBC News Middle East, 2012). Bahsedilen zirvede eski Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri Kofi Annan ve AB'nin üst düzey bürokratlarının bulunması, Rusya, Çin, Irak ve İran'ın bu zirveye katılmaması Türkiye'nin Suriye'de Beşar Esad'sız bir çözüm arayışına nasıl angaje olduğunu ortaya çıkarmak açısından önemlidir. İlerleyen dönemlere baktığımızda ABD başta olmak üzere uluslararası toplumun Beşar Esad'la diplomatik unsurlarla çözüm arayışı içerisine girmesi ve Suriye'deki iç savaşa müdahale etmek istememesi gibi nedenler Suriye'deki savaş ve çatışma ortamının uzamasını beraberinde getirmiş, sınırında yaşanan bu istikrarsızlıktan en fazla etkilenen ülkenin Türkiye olma ihtimalini artırmıştır (Özcan, 2017).

Krizin derinleşmesi ve Türkiye'nin tampon bölge oluşturulması talebinin cevapsız kalması Suriye göçünün Türkiye'yi ciddi bir ekonomik külfet altına sokmasına neden oldu. Ahmet Davutoğlu'nun bu anlamda *"Suriye'deki trajedi o kadar büyük boyutlar kazanmaktadır ki Türkiye bunun beraberinde getirdiği sorunlarla tek başına baş edebilmekte artan ölçüde zorlanmaktadır."* Söylediği Türkiye'nin ekonomik olarak meseleyi kendi kendisine halledemeyeceğinin göstergesi olmuştur.⁵ ABD'nin Suriye tutumunda müdahaleye yönelik çekimser tavrını ise çok çeşitli dinamiklerle açıklamak mümkündür. İlk olarak Suriye'de Beşar Esad'sız bir çözüm düşünüldüğünde yerine gelecek yönetimin ABD ve İsrail karşıtı olma ihtimali müdahale konusunda ABD'yi çekimser kılmıştır. Aynı zamanda Suriyeli muhaliflere yapılacak silah yardımının radikal dini gruplara ulaşması korkusu da ABD'yi sadece lojistik destek yapmaya itmiştir (Bila, 2012).

Yaşanan bu gelişmeler çerçevesinde Suriye özelindeki Türkiye-İran ilişkilerini analiz ettiğimizde Suriye'nin rolü tam anlamıyla iki ülke arasındaki ilişkinin seyrini belirlemektedir. 1979 İran İslam Devrimi'yle birlikte Suriye'yi müttefik olarak kabul eden İran'a karşılık Türkiye de Suriye'yle ilişkilerini 2000'li yıllar itibarıyla düzeltmeye başlamıştır. Fakat Türkiye her ne kadar ilişkilerini iyileştirmek için gayret sarf etse de İran'ın Suriye üzerindeki siyasi, ekonomik ve dini etkisini zayıflatamamıştır. İran'ın son yıllardaki Ortadoğu politikasına bakıldığında bölgede Şii yayılcılığını ön plana çıkartan bir tavır takındığı görülmektedir. İran'ın bu tutumu Türkiye'yle olan rekabeti daha da derinleştirmiştir. 2003'te ABD'nin Irak'ı işgali sonrasında yönetime İran'la iyi ilişkilere sahip Şii bir hükümetin gelmesi Türkiye'nin bölgedeki çıkarlarını riske sokmaktaydı. Aynı durumu Suriye'de yaşamak istemeyen Türkiye, kendisine yakın gördüğü muhalifleri desteklemiştir. Buna rağmen İran'ın Suriye'ye en başta Hizbullah'la sağladığı yoğun askeri desteği, Türkiye muhaliflere yoğun bir biçimde sağlayamamıştır. Türkiye desteğini siyasi ve lojistik alanlarda sınırlı tutmuştur. Dolayısıyla İran Türkiye'ye nazaran Suriye'de çok daha güçlü bir nüfuza sahip olmuştur (Doğan, 2016:3-4). 2015'ten itibaren Suriye'nin kuzeyinde Türkiye'nin sınır güvenliğini tehdit edecek DAESH ve PKK'nın Suriye uzantısı olarak bilinen PYD, YPG'ye karşı sınır ötesi operasyonlar yapılmaya başlanmıştır.

İran'ın Suriye'ye böylesine destek sunmasının arkasında pek tabi başka nedenler de bulunmaktadır. Suriye'nin düşmesinin İran'ın düşmesi olarak algılanması İranlılar arasında kabul görmüş bir düşünceydi. Bu nedenle Suriye'de emniyetin sağlanmasının İran'ın emniyeti için elzem olduğu kanısı hâkimdi. Ayrıca Suriye meselesinde İran'ın Rusya'yı kendi tarafına çekmesi de İran'ın etkisini artıran bir başka gelişme olmuştur. İran'ı Suriye'de güçlendiren bir başka unsur ise Batı'yla nükleer konusunda uzlaşması ve ambargoların kaldırılması sonucunda ekonomik olarak iyileşme göstermesi olmuştur. Daha öncesinde Batı'da terör örgütlerini destekleyen bir imaja sahip olan İran DAESH'le mücadele ettiği vurgusuyla imajını terörle mücadele eden ülke konumuna çevirmiştir. Bu durum da İran'ın bölgedeki gücünü artırırken, Türkiye'nin Batı medyasında DAESH'i desteklediğine yönelik haberlerin sıklıkla vurgulanması

⁵ Dönemin Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu'nun 30 Ağustos 2012'de BM Güvenlik Konseyi'nde yaptığı konuşmadan alıntılanmıştır.

Türkiye'nin imajını oldukça zedelemiştir. Bu dönemde PKK'nın Türkiye sınırları içerisinde silahlı eylemlerine yeniden başlaması, Türkiye'nin dikkatini yeniden kendi topraklarına çekmesine neden olmuştur. Türkiye'nin desteklediği muhaliflerin de yeteri kadar başarılı olamaması Türkiye'nin Suriye'de İran'a karşı durumunu zayıflatan bir başka husus olmuştur (Doğan, 2016:4).

Bütün bu yaşananlar dikkate alındığında Türkiye-İran ilişkileri Suriye özelinde farklılaşsa ve çözüm yolları konusunda anlaşmazlığa düşülse de iki ülkenin çıkarı gereği doğrudan çatışma ortamının oluşacağını beklemek tutarlı bir yorum olmamaktadır. Hem Türkiye'nin hem de İran'ın birbirine bağlı olması, kazan kazan siyaseti yürütmeleri ilişkileri durma noktasına getirmemektedir. Suriye krizinin kısa sürede çözüme kavuşmayacağı ortadayken Türkiye'ye ve İran'a yüklediği maliyet de oldukça ciddi boyutlardadır. Suriye'deki krizin çözümü için Türkiye'nin ve İran'ın hem bölgedeki ülkelerin güvenliğini hem de Suriye'nin toprak bütünlüğünü muhafaza edecek bir rol izlemesi önem taşımaktadır.

Suriye İç Savaşı'nın İran'ın Politikalarına Etkisi

Arap Baharı'nın Suriye'deki siyasi rejimi hedef alması sonucunda, İran kendisi için jeopolitik önem arz eden Suriye adına birtakım askeri yönler barındıran bölgesel politikalar yürütme gayretinde bulunmuştur. İran, Suriye'de ortaya çıkan iç savaş meselesini bir dış politika konusu olarak görmemiş, mevcut durumu kendi ulusal güvenliği bağlamında iç mesele olarak değerlendirmiştir (Uzun ve Ekşi, 2017:215). Bu bakış açısı doğrultusunda ilk olarak İran, Suriye'deki yerel müttefiklerine askeri yardımlar sunmaya çalışmıştır. Arap Baharı'nın etkisini Suriye'de geri plana itmeye çabalamış ve Suriye'deki çatışmaların boyutunun iç savaştan ziyade terör karşıtı yöne evrilmesi için uğraşmıştır (Talla, 2017:7). Suriye'de meydana gelen çatışma ortamı, İran'ın dış politikasını ciddi düzeyde etkilemiştir. İsrail ile angajman kurallarının ihlal edilmesine müsaade göstermemek, Suriye'de Beşar Esad rejiminin ülkede kontrolü sağlayacak güçte olduğunu gösterebilmek için askeri destek vermek, Suriye'nin batısındaki bölgeleri İran'ın jeopolitik çıkarları için kontrol altında tutmak gibi amaçlar İran tarafından belirlenmiştir. İran bölgedeki güvenliğini ve stratejik çıkarlarını sağlamak için Suriye'de doğrudan pozisyon almış, ülkeyi kontrol ve hegemonya altına almayı hedeflemiştir (Talla, 2017:7-8).

İran'ın Suriye'ye yönelik politikalarında Devrim Muhafızları Ordusu ve Dini Lider Ali Hamaney etkili olmuştur. Bu iki dinamik Suriye'ye desteğin bölgesel direniş olduğunu vurgulamış ve siyaseti de bu argüman bağlamında şekillendirmiştir. İran, Suriye rejiminin devrilmesinin bölgedeki en başat müttefikini yitirmesi ve Suriye üzerinden Hizbullah ile tesis ettiği bağlantının ortadan kalkması anlamına geleceğini düşünmüştür. Bu nedenle diğer ülkelerde izlediği politikaların aksine, Suriye'de rejimin yanında yer almış, muhalifleri eleştirmiştir (Sinkaya, 2011:43). İran'ın Suriye krizinde izlediği politikayı etkileyen olaylardan birisi de İsrail, Suudi Arabistan, ABD ve Körfez Ülkeleri'nin muhalifleri destekleyen tavırları olmuştur. Bu ülkelerin isyanları destekleyen bir pozisyon almasının arkasında yatan sebebin bölgede İran'ın etkisinde kalan ülkeleri zayıflatarak İran'a zarar vermek olduğu düşünülmüştür. İran, Beşar Esad rejiminin yıkılmasının özellikle İsrail'in bölgesel çıkarlarına uygun düşeceği yönünde bir inanca sahip olması dönemin diplomatları tarafından da dile getirilmiştir (Sinkaya, 2012:10).

Öte yandan, İran'ın Suriye'nin yanında bir yol izlemesinin arkasında yatan bir diğer sebep, isyanının rejim tarafından bastırılacağına yönelik duyulan inançtır. Esad rejiminin geçmişte de birçok ayaklanma ve krizle karşılaşmasına rağmen bunların üstesinden gelmesi, İran'ı böyle bir düşünce içerisine sevk etmiştir. Suriye'nin hem istihbarat biriminin hem de kolluk kuvvetlerinin güçlü ve yaygın olması, isyanın geri püskürtülmesinde önemli rol oynayacağı düşünülmüştür.

Ayrıca muhalif güçlerin kendi aralarında birlik oluşturmaması ve sistemli biçimde hareket edememesi de İran'ın Suriye rejiminin başarı göstereceğine inanmasında etki göstermiştir (Sinkaya, 2011:44-45).

Suriye'de muhalif hareketlerin başlamasının ardından geçen kısa sürede İran, Suriye için ekonomik, güvenlik ve diplomatik temelli çeşitli destekler sunmuştur. Aralık 2011'de İran Meclisi Suriye-İran arasında beş yıllık ticaret serbestliği kararı almış ve kısa süre sonra iki ülke arasında serbest ticaret anlaşması imzalanmıştır. Anlaşma kapsamında amaçlanan ise yaptırımların uygulandığı Suriye'nin ekonomik anlamda karşılaşacağı zorlukların azaltılmasıdır. Suriye krizinin ortaya çıktığı andan itibaren İran'ın Suriye'ye 100 milyar doları aşan yardımda bulunduğu değerlendirilmektedir (Sinkaya, 2017:56). İran Suriye'ye güvenlik desteği sağlarken bunu üç ayrı boyutta gerçekleştirmiştir. Birincisi, rejimin Suriye'deki muhalif hareketleri bastırabilmesi için sağlanan silah ve mühimmat desteğidir. İkinci olarak, Suriye'de görev alan güvenlik kuvvetlerine danışmanlık sağlayan personellerin gönderilerek teknik destek sağlanmasıdır. Üçüncüsü ise, İranlı askerlerin ve İran tarafından yönetilen milis güçlerin Suriye'de muhaliflere karşı mücadele etmesidir (Ansari ve Tabrizi, 2016:4). Diplomatik yünden İran'ın bu süreçte izlediği politikalara bakıldığında ise, Suriye'ye dışarıdan askeri bir müdahale gerçekleştirilmemesi İran'ın savunduğu temel mesele olmuştur. Krizin derinleşmemesi için bölge ülkelerin bir araya gelerek sorunu çözmesi gerektiğini dile getirmiştir. İran tarafında bölgesel işbirliği çerçevesinde vurgulanan çözüm ise Suriye'de Beşar Esad rejiminin varlığını koruması, İran'a karşı olan ülkelerin saf dışı tutulması ve muhaliflere sağlanan desteğin engellenmesi yönündedir (Sinkaya, 2012:17-18).

Tüm bunlardan hareketle, İran'ın Suriye ile olan müttefikliğinin 30 yılı aşan süredir devam etmesi, bölgede direniş hattı yaratmıştır. Özellikle İran'ın Hizbullah ve Filistin'deki silahlı örgütler ile geliştirdiği bağlantılar bu hattın devamlılığında Suriye'nin güvenliğini ön plana çıkarmaktadır. Suriye'de Beşar Esad rejiminin devrilmesi ve Batı yanlısı bir hükümetin iktidara gelmesi sonucunda İran'ın güvenliğinin tehlike arz edeceği düşünülmektedir. Batılı güçlere karşı konvansiyonel anlamda mücadele gösteremeyeceğinin farkında olan İran, bölgede milis güçleri kullanarak vekâlet savaşları yürütmüştür. Dolayısıyla, İran meseleyi doğrudan kendi ulusal güvenliği olarak görmüş ve Suriye'deki rejime her anlamda destek sunacak politikalar geliştirmiştir.

SONUÇ

Türkiye'nin İran'la ilişkilerini tarihsel süreçte ele aldığımızda ilişkinin seyri tek bir çizgide ilerlememiş, inişli çıkışlı olmuştur. Özellikle Cumhuriyet'in ilk yıllarından 1979 İran İslam Devrimi'ne kadarki süreçte ilişkiler dostane bir biçimde yürütülmüştür. Devrimin ardından hem Türkiye hem de İran birbirlerini kendi rejimleri için tehdit olarak algılamış ve bu da ilişkilerin seyrini etkileyen en önemli faktörlerden birisi olmuştur. Özellikle 90'lı yıllarda İran'ın PKK'ya destek sunması, Türkiye'nin Kuzey Irak'ta yaptığı operasyonları kınaması gibi olaylar düşünüldüğünde Türkiye'ye karşı pozisyon alındığı açıkça görülmektedir.

2000'li yıllara gelindiğinde ise her iki ülke de birbirlerine pragmatist bakış açısıyla yaklaşmış ve ilişkilerini ilerletmeyi tercih etmiştir. Türkiye'nin Batılı ülkelerle yürüttüğü ekonomik ve siyasi ilişkiler İran'a da olumlu bir biçimde yansımış fakat İran'ın Türkiye'ye yakınlaşmasındaki asıl unsuru askeri güvenlik faktörleri oluşturmuştur. Ayrıca bu dönemlerdeki siyasal konjonktürün Ortadoğu-Avrasya üzerine yoğunlaşması da Türkiye'nin bölgesindeki ülkelerle ilişkileri ilerletmesinde oldukça etkili olmuştur. İran'a karşı nükleer meselesinden dolayı uygulanan yaptırımlara Türkiye karşı çıkmış, bölgenin geleceği ve güvenliği için böyle bir kararın yürürlüğe

konulmasını doğru bulmamıştır. Türkiye'nin böyle bir tutum içerisine girmesi kuşkusuz artan ticaret hacmini İran'la korumak istemesinden kaynaklanmaktaydı. Türkiye'nin İran'a karşı uygulanmak istenen yaptırımlara karşı çıkmasının en büyük nedenlerinden birisi de nükleer enerjiye sahip ülkelerin bir araya gelerek petrol fiyatını belirleme konusunda tekel oluşturma hedeflerine set çekmekti. Aynı zamanda İran'ın bu periyotta Türkiye'nin terör örgütlerine karşı yürüttüğü operasyonlarda yardımcı olması, Türkiye tarafından uluslararası arenada desteklenmesini sağlamıştır.

Bahsedilen ikili ilişkilerdeki olumlu seyir çok uzun sürmemiş NATO füzelerinin Türkiye sınırlarına konuşlandırılması meselesi ve Arap Baharının ardından Suriye krizinin ortaya çıkması gibi gelişmeler sonucunda ilişkiler negatif bir hal almaya başlamıştır. Yaşanan tüm bu olaylar İran ve Türkiye arasındaki ilişkileri kopma noktasına getirmemiştir fakat ilişkilerin seyrinin kimlik, güvenlik ve sistem açısından ayrışan yönleri iyice belirginleştirmiş ve ilişkilerin çok hassas bir dengede kurulduğunu yeniden göstermiştir. Türkiye'nin Beşar Esad'ın gitmesi yönündeki çabasına karşılık, İran'ın Beşar Esad'ı hem askeri hem diplomatik hem de lojistik destek sunarak savunması iki ülke arasındaki gerilimi artırmıştır. Suriye'de Beşar Esad'ın yenilmesi, rejimin değişmesi sonucunda İran bölgedeki nüfuzunu kaybetmekten korkmuştur. Mezhepsel ayrım göz önünde bulundurulduğunda ise Şii İran'ın Nusayri Esad rejiminin arkasında durmasına karşılık Sünni ağırlığa sahip Türkiye'nin Sünni muhalif güçlerini desteklemesi ve bu iki farklı mezhepsel güçlerin savaşa girmesi Türkiye ve İran arasındaki rekabeti ve gerilimi artıran bir başka unsur olmuştur. Türkiye ve İran her ne kadar aralarında istikrarlı bir güven ortamı oluşturamamışsa da siyasi konjonktürün değişmesine bağlı olarak birbirlerine her zaman ihtiyaç duydukları gerçeğinden de kopamamışlardır.

Suriye özelinde Türkiye ve İran'ın sorunun çözülebilmesi için zaman zaman bir araya gelmesi, İran'ın bölgede kendisini diğer devletlerden dolayı tehdit altında hissetmesi, uygulanan yaptırımlar sebebiyle zayıflayan ekonomisini dikkate alarak Türkiye'yle olan ticari ilişkilerini korumak istemesi, Türkiye'nin ise Suriye'deki krizin derinleşmesiyle birlikte sınır güvenliğini sağlamak istemesi gibi nedenler ilişkilerin sürekliliğini sağlayan dinamikler olarak nitelendirilebilir. Suriye krizinin Türkiye'nin politikalarına yansımaları ise sınır güvenliği açısından Türkiye'yi oldukça etkilemiştir. Suriye'deki otorite boşluğundan istifade eden birçok radikal örgüt ortaya çıkmış ve Türkiye'nin sınır güvenliğini büyük tehdit altına almıştır. Aynı zamanda çatışmaların yaşandığı bölgedeki insanların göç ederek Türkiye'ye sığınmaları Suriyeli mülteci sorununu doğurmuştur. Bu mesele Türkiye'nin hem iç hem de dış politikasını ciddi bir biçimde etkilemiştir. Kriz hem AB ülkeleriyle ilişkileri gerginleştirmiş hem de Türkiye'nin Beşar Esad'sız bir çözüm konusunda ısrarcı davranması, İran'la olan ilişkilerini etkilemiş ve uluslararası alanda Suriye konusunda yalnız kalan ve krizin ağırlığını derinden hisseden bir ülke konumuna getirmiştir.

Görüldüğü üzere Türkiye ve İran arasındaki ilişkiler bütün sorunlara rağmen durma noktasına gelmemektedir. Bunda her iki ülkenin de birbirleri üzerinde istifade ettikleri yönler ağır basmaktadır. Suriye krizinin kısa vadede çözüme kavuşamayacağı anlaşıldığında ve meselenin uluslararası bir boyut kazandığı düşünüldüğünde sorunun çözümünde Türkiye ve İran'ın ortak bir tavır alması oldukça önem teşkil edecektir. Bölgenin sorunlarının bölgeye uzak güçler tarafından belirlenmesi yerine bölgedeki sorunlardan doğrudan etkilenen ülkeler tarafından belirlenmesi gelecekte bu coğrafya için daha faydalı olacaktır.

KAYNAKÇA

Ahmadi, H. (2008). The Dilemma of National Interest in the Islamic Republic of Iran, *Iran in the 21st Century Politics, Economics and Conflict*, Homa Katouzian & Hossein Shahidi, (Editör.) New York: Routledge.

Aljazeera Türk (2014), *Sarrafi, Zencani ve Halk Bankası üzerinden 'Yeni Türkiye'ye operasyon*. <http://www.aljazeera.com.tr/gorus/sarrafi-zencani-ve-halk-bankasi-uzerinden-yeni-turkiyeye-operasyon> [Erişim Tarihi: 24.09.2020].

Alterman, J. B. (2013). The Age of Proxy Wars, CSIS Middle East Notes and Comment, <https://www.csis.org/analysis/middle-east-notes-and-comment-age-proxy-wars> [Erişim Tarihi: 27.09.2020].

Ansari, A. and Tabrizi, A. B. (2016). The View from Tehran, Aniseh Bassiri Tabrizi ve Raffaello Pantucci (Ed.), *Understanding Iran's Role in the Syrian Conflict içinde* (3-11), Londra.

Aydın, E. (2019). AB'nin Güvenliği ve Türkiye'nin Rolü: NATO Füze Kalkanı, *AVRASYA Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 7 (16): 719-735.

Barkey, Henry J. (2012). Turkish-Iranian Competition after the Arab Spring, *Survival: Global Politics and Strategy*, 54 (6): 139-162.

BBC News Middle East (2012). *İstanbul Summit Tries to Increase Pressure on Syria*. <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-17576134> [Erişim Tarihi: 13.06.2020].

BBC News Türkçe (2016). *BM: Suriye'de Esad rejimi ve IŞİD kimyasal silah kullandı*. <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-37190273> [Erişim Tarihi: 13.06.2020]

Bila, F. (2012). *Türkiye'yi Bekleyen Çatışma Alanları*. Milliyet, <https://www.milliyet.com.tr/yazarlar/fikret-bila/turkiye-yi-bekleyen-catisma-alanlari-1630190> [Erişim Tarihi: 13.06.2020].

Çandar, C. (2013). *Kürdistan petrolü, Türkiye, Ortadoğu Jeopolitiği*. Radikal, <http://www.radikal.com.tr/yazarlar/cengiz-candar/kurdistan-petrolu-turkiye-ortadogu-jeopolitigi-1-1130462/> [Erişim Tarihi: 13.06.2020].

Doğan, S. (2016). Türkiye-İran İlişkilerinde Suriye Faktörü: Risk Üçgeninde İstikrar Arayışı, *İnsani ve Sosyal Araştırmalar Merkezi*.

Dünya Gazetesi. (2012). *'İran gerilimi' sıcak çatışmaya dönüşebilir*. <https://www.dunya.com/gundem/039iran-gerilimi039-sicak-catismaya-donusebilir-haberi-170379> [Erişim Tarihi: 13.06.2020].

Ergin, S. (2012). *Suriye Konusundaki Büyük Yalnızlığımız*. Hürriyet, <https://www.hurriyet.com.tr/suriye-konusundaki-buyuk-yalnizligimiz-21376390> [Erişim Tarihi: 13.06.2020].

Global Research. (2011). *The Syria-Iran-Turkey Triangle: A New War Scenario in the Middle East*. <https://www.globalresearch.ca/the-syria-iran-turkey-triangle-a-new-war-scenario-in-the-middle-east/27852> [Erişim Tarihi: 13.06.2020].

Gürsel, K. (2010). *AKP dış politikası Lizbon'da iflas etti*. Milliyet, <https://www.milliyet.com.tr/yazarlar/kadri-gursel/akp-dis-politikasi-lizbon-da-iflas-etti-1316396> [Erişim Tarihi: 13.06.2020].

- Hürriyet. (2014). *Gül'den Ruhani'ye: Almanya ve Fransa gibi olabiliriz*. <https://www.hurriyet.com.tr/dunya/gulden-ruhaniye-almanya-ve-fransa-gibi-olabiliriz-26576670> [Erişim Tarihi: 13.06.2020].
- İdiz, S. (2013). *Turkey's Secterian War with Iran over Syria and Iraq*. Al-Monitor Turkey, <https://www.al-monitor.com/pulse/originals/2013/01/sunni-jihadist-iraq-turkey.html> [Erişim Tarihi: 13.06.2020].
- Kırdar, S. (2013). ABD'nin İran'a Uyguladığı Altın Yaptırımı ve Olası Sonuçları, *Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı (TEPAV)*.
- Kohen, S. (2012). *Suriye politikasında yeni ayar*. Milliyet, <https://www.milliyet.com.tr/yazarlar/sami-kohen/suriye-politikasinda-yeni-ayar-1613961> [Erişim Tarihi: 13.06.2020].
- Landler, M. (2010). *At the UN Turkey Asserts Itself in Prominent Ways*. The New York Times, <https://www.nytimes.com/2010/09/23/world/europe/23diplo.html> [Erişim Tarihi: 13.06.2020].
- Lane, C. (2011). The Unipolar Exit: Beyond the Pax Americana, *Cambridge Review of International Affairs*, 24 (2): 149-164.
- Marschall, C. (2003). *Iran's Persian Gulf Policy, From Khomeini to Khatemi*, New York: Routledge.
- Milliyet (2012). *Esad'a Karşı İran'ı İşbirliğine Çağırıldı*. <https://www.milliyet.com.tr/siyaset/esad-a-karsi-iran-i-isbirligine-cagirdi-1612853> [Erişim Tarihi: 13.06.2020].
- Milliyet. (2013). *İran: Suriye konusunda Türkiye'yle uyumluyuz*, <https://www.milliyet.com.tr/dunya/iran-suriye-konusunda-turkiye-yle-uyumluyuz-1652651> [Erişim Tarihi: 13.06.2020].
- Okyay, Z. (2011). *Regionalism or Shift of Axis? Turkish-Syrian-Iranian Relations, Turkey in the 21st Century Quest for a New Turkish Foreign Policy*, Burlington: Ashgate, Aldershot.
- Outzen, R. (2012). *From Crisis to Cooperation Turkey's Relations with Washington and NATO*, The Washington Institute for Near East Policy, Number 12.
- Özcan, M. (2012). AB-Türkiye İlişkileri ve Suriye Krizi, *İnsani ve Sosyal Araştırmalar Merkezi (İNSAMER)*, Araştırma 40, Haziran 2017, 1-19.
- Radikal. (2011). *İran: Malatya'yı kesinlikle vururuz*. <http://www.radikal.com.tr/dunya/iran-malatya-yi-kesinlikle-vururuz-1072183/> [Erişim Tarihi: 13.06.2020].
- Rozen, L. (2010). *Obama Administration Dismisses Leak of Obama Letter on Iran Fuel Deal*. *Politico*, https://www.politico.com/blogs/laurarozan/0510/Obama_admin_dismisses_leak_of_Obama_letter_on_Iran_fuel_deal.html [Erişim Tarihi: 13.06.2020].
- Sadık, G. (2008). Iran and Turkey Move Closer on Counter Terrorism Cooperation. *Terrorism Focus*, 5 (16), <https://jamestown.org/program/iran-and-turkey-move-closer-on-counter-terrorism-cooperation/> [Erişim Tarihi: 13.06.2020].
- Shadid, A. (2011). *Turkey Warns Syria to Stop Crackdown*. The New York Times, <https://www.nytimes.com/2011/08/16/world/europe/16turkey.html> [Erişim Tarihi: 13.06.2020].
- Sinkaya, B. (2011). İran-Suriye İlişkileri ve Suriye'de Halk İsyanı, *ORSAM*, 3 (33), 38-48.
- Sinkaya, B. (2012). Arap Baharı Sürecinde İran'ın Suriye Politikası, *SETA Analiz*, 1-40.

- Sinkaya, B. (2017). İran'ın Suriye Stratejisi, *Akademik Ortadoğu*, 11 (2), 49-64.
- Sullivan, M. (2014). (Rep.). Institute for the Study of War. Retrieved September 24, 2020, from <http://www.jstor.org/stable/resrep07896> [Erişim Tarihi: 24.09.2020].
- Talla, M. (2017). İran'ın Suriye'deki Askeri Politikası, *İran Araştırmaları Merkezi*.
- Tanış, T. (2013). *İran'la tarihi anlaşma*. Hürriyet, <https://www.hurriyet.com.tr/dunya/iran-la-tarihi-anlasma-25194798> [Erişim Tarihi: 13.06.2020].
- Taştekin, F. (2013). *İran'la Barış Şansı!*. Radikal, <http://www.radikal.com.tr/yazarlar/fehim-tastekin/iranla-baris-sansi-1154358/> [Erişim Tarihi: 13.06.2020].
- Tehran Times. (2010). Ahmedinejad: Nuclear Declaration Ushers a New Era.
- Uzun, Ö. S. and Ekşi, M. (2017). Continuities and Changes in Iran's Foreign Policy: Analysis of Syrian Case, *ANKASAM Bölgesel Araştırmalar Dergisi*, 1 (3), 205-228.
- Zaman, A. (2013). *Syrian Kurdish Leader Urges Turkey to End Support for Salafists*. Al Monitor, <https://www.al-monitor.com/pulse/originals/2013/10/syrian-kurdish-leader-calls-turkey-shut-down-salafists.html> [Erişim Tarihi: 13.06.2020].